

СУЧАСНІСТЬ

М. Приходько: Поезії — В. Безруцько: Нейтрино залишається в серці — І. Костецький: Про Пабльо Неруду та те, що навколо — Й. Ган: До постання збірника «Поетична Україна» Ф. Боденштедта — Ю. Семенко: Журналістична діяльність Івана Франка — А. Карий: Проблема міст України і Радянського Союзу (I) — Критика і бібліографія —
Огляди і нотатки

11 (71)

ЛИСТОПАД 1966

Кубійович Володимир, Маркусь Василь: Дві енциклопедії, стор. 148	3,80	1,00
... Легенда і дійсність, збірка статей (в укр., рос., англ. мовах), стор. 80	2,50	0,75
Маркусь Василь, Пеленський Ярослав: Питання національної політики в СРСР, стор. 110	2,50	0,75
Мосендз Леонид: Волинський рік, поема, стор. 80	0,50	0,15
Петров Віктор: Українські культурні діячі УРСР 1920- 1940, стор. 80	2,50	0,75
... Позиції українського визвольного руху (передрук підпільних статей), стор. 140	0,50	0,20
Полтава Леонид: У вишневій країні, новелі, стор. 40	0,50	0,20
Приходько Віктор: Під сонцем Поділля, спогади, стор. 158	1,00	0,25
Рахманний Роман: Кров і чорнило, стор. 140	2,50	0,75
Ребет Лев: Формування української нації, стор. 60	0,50	0,15
... Самостійність, орган УГВР (передрук під- пільного видання), стор. 188	0,50	0,20
Симоненко Василь: Берег чекань, стор. 224	10,00	2,50
Соловей Дмитро: Політика ЦК КПРС у плануванні роз- витку та промислових кадрів на Україні, стор. 108	2,50	0,75
Соловей Дмитро: Українська наука в колоніальних путах, стор. 276	5,00	1,50
... Спомини чотового Островерха, стор. 168, (III)	2,00	0,50
Франко Іван: Про соціалізм і марксизм, стор. 260	10,00	2,50
Хрін Степан: Зимом в бункрі, (спогади-хроніка), стор. 142	2,00	0,50
Хрін Степан: Крізь сміх заліза (спогади), стор. 160	2,00	0,50
Чапленко Василь: Чорноморці, т. I, стор. 192	0,50	0,20
Шерех Юрій: Не для дітей, стор. 416	14,00	3,95
Шерех Юрій: Прощання з учора, стор. 52	0,50	0,20

Замовлення слати на адреси:

„Prolog“ Inc.
875 West End Ave, Apt. 14 b
New York, N. Y. 10025
U S A

„Sucasnist“
8000 München 2
Karlspl. 8/III
Bundesrepublik Deutschland

СУЧАСНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРА, МИСТЕЦТВО,
СУСПІЛЬНЕ ЖИТТЯ

11 (71)

ЛИСТОПАД 1966

РІК ВИДАННЯ ШОСТИЙ

Видає: Українське товариство закордонних студій

Редакція:

Іван Кошелівець (головний редактор), Богдан Бойчук, Богдан Кравців,
Кирило Митрович, Роман Рахманний, Дарія Ребет, Володимир Стахів.

Редакція не приймає статей, не підписаних автором. У справі незамовлених та неприйнятих статей не листується.

Редакція застерігає за собою право скорочувати статті і правити мову. Статті, підписані авторами, висловлюють їх власні погляди, а не погляди редакції.

Gemäß des Gesetzes über die Presse vom 3. Oktober 1949 (§ 8, Abs. 3) und gemäß der Verordnung zur Durchführung dieses Gesetzes vom 7. Februar 1950 wird mitgeteilt:

Herausgeber: Ukrainische Gesellschaft für Auslandsstudien e. V.
München 2, Karlsplatz 8/III (Telephon: 59 46 67)
Bundesrepublik Deutschland

Geschäftsführer: Roman Tymkewycz

ЛІТЕРАТУРА І МИСТЕЦТВО

МАРИНА ПРИХОДЬКО: **ПОЕЗІЇ**

*

Медом мій келіх налито,
Трунком густим доповна.
Плеще розніжене плесо
В мій срібнобокий човник.

Світло й темінь безобрійна;
Берега тінь — незрима.
В повені теплого безвладу,
В сотві марінь одержима.

Гострими скалками сліпить,
Шумом-піском заносить,
Гребенем зрадної хвилі
Пінню збиває коси.

Світло — жагою мучить;
Щастя — мілка затока.
Вийди до мене, ноче,
З жалом холодного ока.

*

Немає слів; не треба їх. Упала
Між нами тінь німої самоти.
Ти ж знав давно. А я? Хіба ж не знала
Що знаєш ти? ..

Тільки тепер, як зникли твої плечі
В юрбі байдужій, — владна і страшна,
Вливається в мій спорожнілий вечір
Сузір далеких мертва тишина.

І давить груди. Боже невідомий,
Невже й Тобі приречено нести
Увесь цей космос безвладу і втоми,
Тягар нестерпний тиші й самоти? ..

*

Змилуйся. Закрий моє вікно
Чорною запоною Твоєї ночі.
Серце вже погашене давно,
Вже давно не бачать мої очі.

Страшно і безлюдно довкруги,
І ніяк, ніяк не пригадаю,
Де й коли, і за які гріхи
Мене прогнано з мого раю.

Пізно вже. Немає вороття.
Попелом присипано волосся.
Віяли вітри. Проійшло життя.
Все змело, й нічого не збулося.

*

В камінній башті — так життя й загине.
Душа не тямить виходу ні входу.
Усе глухіше падають хвилини
В бездонних ночей непорушну воду.

Німих чернець свічу щовечір ставить
На мертву біло-мармурову плити;
І кожний вечір кубок ненадпитий
Рубінами відсвічує криваво.

А я мовчу... І не питаю за що,
Кому й навіщо ця безкровна жертва.
Розбитий трон... Король, король мій — мертвий!
Смирись, смириись, душе моя пропаща...

*

Пахуче й густо поростають ночі,
Горять вогнем незайманим уста,
Душа, недавно дика і пуста,
Знов жити і любити хоче.

А коли травень юно зацвіте,
Як синява розгорне теплі крила,
Повіриться, що вперше полюбила
І запах трав і тіло золоте.

*

Авелю, Авелю-брате,
Братіку невидючий,
Ось прийшли ми з тобою і стали
На край бездонної кручі.

Авелю, во ім'я Отця і Сина і Святого Духа,
Брате мій білий, незрячий.
Пропалила нутро посуха,
Земля моя кров'ю гаряча.

В чорне мое лице
Білого Бога метелиця.
Віками моєї жертви
Дим по землі стелиться.

Сходить мій місяць зловісно, налитий недоброю кров'ю,
В зугленім серці моім прилив ворожої сили.
Авелю, Авелю-брате, Авелю, брате, — любов'ю
Відкупи нас, спаси і помилуй.

*

Дорога. Ніч. Пливе Великий Віз.
Як тепло й сумно в м'якості кожуха.
Не спиш — піском зоряним насипає вуха,
На шлях повзе, насовується ліс.

Лежиш — пливеш. Колинуть страшно коні
Лискучих спин розгойдані вали.
В соломі, під кожухом, нас — малих —
Тримає Бог на репаній долоні.

Зогрій нас, як курчат. Сумна, о Боже,
Ця ніч. Не допусти. Розвій недобрий крик
Грядущих бід. Зелений молодик
Трясовини майбутнього хай не тривожить.

Скеруй наш шлях на мудре узбережжя,
Дай пристановище розгубленим серцям.
Хай з рідної землі зросте і світить нам
Твоєї доброти і ласки світла вежа.

Нехай оросять піт, і сльози, й кров
Землі обітованої пісок і глину,
І хай проллється в неї, як данина,
Прояснена, незаймана любов.

Зогрій, заколиши. Твоєї сили
І волі ласкою пливе сузір'їв шлях.
Дай нам засіяти й пожати на полях,
Де наших предків голови спочили.

Далекий шлях . . . Зелений шерх полян
Просвічував крізь темну гущу лісу.
Так з болем розстелявся над Поліссям
Дитинства-смутку осяйний туман.

ВІКТОР БЕЗРУДЬКО: НЕЙТРИНО ЗАЛИШАЄТЬСЯ В СЕРЦІ

(Продовження)

7. ЗАКОН ЗБЕРЕЖЕННЯ МАТЕРІЇ. БУДЕ ЩЕ РОМАН

Пружини дивана на ранок перетворюються на лютих вампірів, які безжалісно впиваються в мої боки. Коли я увечорі лягаю спати, пружини приймають мене, як найдорожчого гостя. Але це триває, поки сон не склепить мої очі. Десь опівночі я вже почуваю, як металеві зуби вгризаються в мої боки. Мене тодіймають песимістичні почуття — навіщо жити на світі і піддавати себе вічним мукам? Людина вигадала диван, а він тепер поїдає людину живцем.

Тому, як тільки блисне сонце, я схоплююся на ноги і намагаюся триматися подалі від дивана. Я навіть боюся дивитися на нього.

До восьмої години ще далеко. О восьмій я йду снідати до готелю. Я витягнув бльокнота і почав думати про репортаж. Головне, треба його розпочати ударним реченням. Коли перше речення вразить Золотого Зуба, то репортаж піде.

Капуста, лежачи в ліжку, спостерігав за кожним моїм рухом. Він помацав свої котячі вусики, примружив зелені оченята і запитав:

— Пишеш?

— Думаю писати.

— Про людей, яких роблять у майстерні?

— Про них.

— Це щоб інші навчилися?

— Атож.

— Ото діла тоді підуть. Наробимо таких людей. Хай працюють. Я, наприклад, лежу собі, а він, отой роблений, замітає по двір'я. Будуть тоді люди жити. Тільки навіщо ж їх на інші плянети посилати? І на землі діла для них вистачить.

— А ви ніби лаяли, що людей почали робити в майстерні.

— Я? Та що ти плетеш, — Капуста навіть підвівся з ліжка, — хай роблять. Бо одно другому не завадить.

Я поклав бльокнота. На вулиці парувала земля. Ранкове сонце ще тільки-тільки торкнулося до неї несміливими пальцями, а вона запарувала. Роса обсипала ртутними кульками молоду траву. У лісі пташки розповідали одна одній про те, що ось настав новий чудовий день життя. Ніяких підстав для смутку немає.

Дуся стояла на східцях готелю і дивилася на мене.

— Доброго ранку! Ви дуже гарні на ранковому сонці, — сказав я.

Дуся засміялася і затулила рота рукою. Стріли Амура чомусь не летіли в моє серце.

— Цілком можливо, що під проміннями місяця дівчата бувають ще кращими. Але я в цьому не переконався.

— Хіба вчора не було місячно? — запитала Дуся. Вона не сміялася. А мені так подобається, як вона затуляється рукою.

— Учора? — вдавано здивувався я. — Учора місяця не було.

— Шкода, — вана з докором поглянула на мене і додала: — Коли ви кинете свого Капусту? Вже всі поїхали, лишився тільки Прюст.

— О, Дусю, ви найкраща дівчина в світі, бо зараз рятуєте мене від самогубства. Краще пірнути у вічну темряву, ніж у лещата Капустиного дивана. Ведіть мене до кімнати.

— Ви хочете самі жити чи з Прюстом?

— Звичайно, з Прюстом. Може, я в нього позичу трохи геніальності. Хочу до Прюста.

Ми з Дусею підійшли до дверей, на яких стояла цифра шість.

— Тут, — сказала Дуся. — Ви довго в нас будете?

— Мила моя Дусю, я буду рівно стільки, скільки потрібно, щоб з мого нещасного серця лишилися тільки скалки. Потім я все життя збиратиму їх.

Прюст писав. Коли я зайшов до кімнати, він поглянув на мене таким поглядом, ніби я був прозорою рідиною в колбі. Той погляд пройшов крізь мене, стіну, нашу землю, крізь усі планети сонячної системи. Прюст писав. Він нічого не помічав. Він був зараз схожий трохи на святого, трохи на божевільного. (Зважте: автор ніколи не бачив святого і божевільного. Він міг щось переплутати). Я привітався. Він не відповів. Для нього зараз не існувало іншого світу, ніж той, який буває в його уяві. Погляд Прюста зупинився на моїх черевиках. Він дивився на них і усміхався. Усмішка була м'яка, добра, навіть ніжна. Я гордий тепер за свої черевики. Може, на них він помітив не лише пилку, а й цікавий сюжет. Чи, може, мої черевики породили в його уяві якийсь образ. Він раптом відірвав свій погляд і почав швидко писати.

— Так! Чудово! Надзвичайно! — вигукнув Прюст, повернувшись з небес на грішну землю. Він дивився на мене майже свідомим поглядом. — Надзвичайно приємно з вами познайомитися. А ви хто будете?

Я стисло розповів, хто саме буду я.

— Це добре. Мені дуже хочеться з вами поговорити. Скажіть, варто писати роман про роботів, які полетять на іншу пля-

нету? Як ви гадаєте, це актуальна тема? Чи є тут проблема? Який соціальний смисл?

— Неодмінно напишіть. Тут є все, що потрібно.

— Я теж такої думки. Надзвичайно цікаво! Головне — немає новатора і консерватора. Чомусь у всіх моїх творах вони є. Їх двоє космонавтів-роботів, а навколо них — космос. Це чудово!

— Справді. Один робот може бути стилягою. Одягніть його у вузькі штани — і все готове, — запропонував я.

— Так, так. А вона, його супутниця, дуже свідома. Вона його любить.

— Але не признається йому. Бо він стиляга.

— Звичайно. А потім, коли він перевиховується під впливом космічного проміння і радіації, у них настає щасливе кохання.

— Так. Тільки тут треба ставити крапку. Щасливе кохання, це, знаєте, річ дуже така... — не закінчив я речення.

— Яка?

— Така, що її не визнають редактори видавництв. Скажуть — секс.

— Розумію.

— А секс то річ страшна. Допускається у нас у необмеженій кількості тільки в перекладній літературі Заходу.

Мені стало дуже весело від цієї розмови.

— Складну проблему ви хочете вирішити, — мовив я, — тільки ж, як казав Карась, роботи відрізняються від справжніх людей тим, що не вміють почувати. У них немає серця.

— Дивно. А я над цим не подумав. А коли немає почуттів, то який же тут сенс? І секс?

— Справді.

Прюст схилив голову. Зараз упали на землю його чудові ідеї і розлетілися на шматки. І в усьому винен я. Мені хотілося врятувати майбутній роман, я сказав:

— Але це тільки припущення. Нам з вами доведеться працювати над цим питанням. Коли робот має бути схожий на людину, то він повинен мати і людські почуття. Ми з вами маємо зробити, щоб робот був цілком сучасний.

— Так, так. А коли вони будуть сучасними, то повинні читати сучасну літературу і розуміти її.

— Тоді треба вирішувати питання дуже просто: все відбувається на Землі. І ніякі вони не роботи, а наукові працівники. Вони щось винаходять. Припустімо, якусь там хемічну формулу. Вона винаходить, а він — ні. Тоді вона заради кохання каже, що він винахідник. Тут все — і особисте, і виробниче... — Я говорив з запалом. З генієм інакше розмовляти не можна.

— Це ви самі придумали? Просто чудово!

— Головне, читачі та, можливо, критики відразу зрозуміють, що й до чого. А це дуже важливо. На цьому все тримається

— щоб гранична ясність була в усьому. Щоб відкрив книжку і з першої сторінки вже знав, чим все закінчиться. А то он Шолохову й досі пишуть читачі листи, мовляв, а куди ж пішов з останньої сторінки Григорій Мелехов. Просто неподобство! Коли ж усе ясно, жодного такого листа автор не одержить.

— А знаєте, у ваших словах є сенс. Все це треба виносити в собі. — Прюст багатозначно поглянув на мене.

Він замовк. Я теж. Він почав виношувати в собі. На його широкому чолі, ніби хвилі на озері, заграли зморшки. Він шморгав носом і трусив гривною. Потім він підійшов дуже близько до мене, вхопив за гудзика і почав його крутити.

— Треба писати по-новому. Треба писати так, щоб усе було не ясно. Чудова новаторська ідея.

Він подав мені гудзика.

— Дякую, — сказав я, ховаючи гудзика в кишеню.

— Будь ласка. То ми маємо сьогодні вирішувати, яку душу вставити роботам? А що ви думаєте про це? — запитав Прюст.

— Я цілком погоджуюся з вами — потрібний еталон.

— Хіба я десь говорив щось подібне?

— Учора на засіданні наукової ради.

Прюст хвилину подумав і сказав:

— Пригадую. Справді, учора була наукова рада. Отже, ми маємо знайти такий еталон?

— Доведеться шукати. Добре було б прочитати роботам таку книжку, де є позитивний герой. Цілком позитивний. Без жодної плями, — запропонував я.

— Справді. Про такого героя, здається, була дискусія.

— Серед критиків, — додав я.

— Правильно. Але, здається, формули не знайшли.

— На жаль.

Наша розмова урвалася, — до кімнати влетів Зюзя-Музя.

— Тигре, ти тутечки. А я тебе шукаю. Тобі щось передали.

— Привіт, Варяг. Навіщо я тобі?

— Я не скажу так одразу. Спершу давайте полетимо на Місяць. Це ж не далеко, на Місяць?

— Дуже близько. Але, розумієш, у нашій ракеті зараз зіпсована терморегуляція. Може бути аварія.

— Аварія?

— Атож. Не надходитиме повітря. Буде там дуже холодно. Що ж мені передали?

— Записку. Тільки ти сам повинен здогадатися, від кого. Вона просила, щоб я не казав.

У мене застукотіло серце. Що це за ознака така — стукотить серце, коли мені радісно, стукотить, коли не радісно.

Зюзя-Музя подав записку. В ній було два слова: «Приходь о шостій».

- А вона не сказала, куди?
- Вона сказала, туди, де ви були вчора. А де ви були вчора?
- Ми літали до сусідньої галактики.
- Літали?
- Звичайно.
- А аварії не було?
- Маленька. Ми її одразу ліквідували. А завтра ми з тобою неодмінно залишимо цю землю і полетимо в сузір'я Рака. Прюст засміявся.
- Ви знаєте, це ж чудова розмова. Дозвольте мені її записати. Мені не вдаються образи дітей. А це ж так просто . . .
- Ми лишили Прюста самого. Хай виношує новий роман.

8. СКІЛЬКИ ЧАСУ ТРИВАТИМЕ ПОДОРОЖ?

Чудово! Надзвичайно! Я, здається, знайшов те, що шукав уже кілька днів. Я знайшов перші рядки майбутнього репортажу. Він починатиметься так: «Наша Земля, ніби космічний корабель, мчить із швидкістю метеора в космічному просторі. Отже, ми, люди Землі, ніби сидимо у велетенському космічному кораблі, збудованому для нас природою». Чудовий початок!

Я вже себе знаю: коли початок репортажу є — то буде й кінець. Тому я йшов до лябораторії номер п'ять бадьорою ходою. На душі в мене було весело. Я скажу зараз Інці, що життя прекрасне і що про це я тільки-но довідався, бо відчув себе космонавтом нашого неосяжного всесвіту.

В лябораторії номер п'ять біля столу я помітив схилену над паперами голову. Мене та голова покищо не помічала. Здавалося, навіть крізь стіни в лябораторію проникає сонце. Величезні скляні посудини найрізноманітнішої форми були підвішені до стелі, стояли на столах, стеляжах і на підлозі. Спершу мені здалося, що ті посудини порожні. Але я помилився. В них відбувалися якись процеси чи, може, реакції. В деяких парувала рідина. З одної в іншу по краплині текли червоні сльози. А в одній величезній скляній колбі бурхало і кипіло щось схоже на звичайне пиво.

Нарешті мене помітив чоловік. Він підвівся і запитав:

— Ви до нас?

— Так.

— Дуже приємно. Ви, здається, кореспондент?

— Так.

— Мені дуже хотілося поговорити з вами.

Зі мною розмовляв Левандовський. Про що ж він зі мною хоче поговорити? Я ніби передчував, що зараз він говоритиме неприємні речі. Тому я перехопив ініціативу.

— Скажіть, будь ласка, що робите ви в цій лябораторії?

— Ми? Ми досліджуємо молекули тієї речовини, яку потім використовуємо для створення штучного мозку роботів.

— Цікаво. А що то за речовина? Ви можете мені пояснити?

— Покищо — ні. Не вважаю за потрібне про це говорити передчасно. Ця речовина ще повинна пройти випробування на найвищому рівні.

— Шкода. А хто її винайшов?

— Карась. Це ви мусили б знати, їдучи сюди.

Левандовський говорив зі мною роздратовано. Він не бажав дивитися мені у вічі. Тому розмовляти з ним було важко. А чому він так поводиться? Я запитав його про це.

— Чому ви розмовляєте зі мною, ніби я вашу кашу з'їв?

Левандовський усміхнувся. Коли він усміхається гарними тонкими губами, то відразу перетворюється з ученого на пустотливого хлопчика.

— Пробачте. Я не помітив. Бачите, мені хотілося поговорити з вами про інтимні справи. Вірніше, про справи дуже важливі, які стосуються мого життя.

Левандовський вийшов з-за столу, пройшов двічі з кінця в кінець лябораторії, потім сів знову. Щось у нього не виходило. Щось він не додумав. Чи, може, не знайде слів, щоб висловитися пристойно.

— Бачите, ви можете мене неправильно зрозуміти. А я цього не хочу. Я хочу, щоб ви зрозуміли мене саме так, як я думаю. Згодні?

— Звичайно.

— Ну, як же це все висловити? Вам не здається, що я зараз схожий на лірика, а не на фізика? Запевняю вас, що фізики мають такі ж почуття, як і романтики та поети. А дехто вважає, ніби наші душі просякнуті формулами. Ніби точні науки зробили нас такими точними, що наші почуття просто притупилися. А ви що думаете з цього приводу? Хоч, правду кажучи, яке це має значення.

Він ще довго говорив, але я вдавав, що все буквально розумію і не почуваю ніякого підтексту. А він же хотів в дуже делікатній формі сказати мені приблизно таке: «Забирайся звідси, юначе, бо я кохаю Інку, а ти стоїш на дорозі».

Ні, він цього не сказав. Він би ще говорив до вечора про фізиків і ліриків, та раптом прийшла Інка. Вона весело кивнула мені. Левандовський одразу спохмурнів і нахилився над своїми розрахунками та схемами.

— Ти сьогодні увечері нікуди не йди, Вадиме!

— Підкоряюся наказові, — пожартував я.

— Не моему. Я не вмю наказувати.

— А чиему?

- Батько запросив тебе і Прюста до себе пити чорну каву.
- Ти теж візьмеш у цьому участь?
- Якщо тато не прожене.
- Він це іноді робить?
- Дуже часто.

Левандовський дивився на нас сумним поглядом. Я запитав у нього:

— Ви, здається, не все сказали?

— Все, — відповів він. Потім хвильку подумав і додав: — Буде час на Землі, коли людям не доведеться розмовляти, щоб зрозуміти один одного. Велика енергія людської думки передаватиметься імпульсами мозку.

— Я б не хотів жити за тих часів, — сказав я.

— Ти базіка. Тобі тоді буде нудно, правда? — запитала Інка.

— Ні. Хтось сказав, що язик даний людині, щоб вона приховувала свої думки. А що тоді буде?

— І ти часто користуєшся язиком для цієї мети? — запитала Інка.

— Ні. Я спостерігаю такі якості в інших. Це мені дає насолоду.

Я попросився з Левандовським. Інка проводжала мене. Коли ми вийшли з лабораторії, вона запитала:

— Про що ви розмовляли?

— Він доводив, що кохає тебе.

— Пра?

— Такого слова немає.

— Тепер буде.

— Ні, він нічого такого не сказав. Він говорив зовсім про інше, але я його саме так зрозумів. Фізики також можуть почувати і кохати. Це, між іншим, дуже добре.

— Чому?

— Тому, що ти зараз теж фізик, — пожартував я.

9. СМІТТЯ З ЗЕМЛІ НА ІНШІ ПЛАНЕТИ НЕ ПЕРЕНОСИТИ

Прюст ішов поривчастими кроками. Він несподівано кидався вперед, ніби йому треба когось наздогнати, а потім раптово стишував ходу. Мені здалося, що Прюст ходить у такт своїм думкам. Коли виникає цікава думка, він уповільнює крок, а то й зовсім зупиняється, коли ж думка зникає, він кидається їй навздогін.

Ми йшли на засідання комісії. Прюст притишив ходу і сказав:

— Дуже дивно. Як це могло трапитися? Наша наука має величезні досягнення, а я не написав ще жодного фантастичного роману. Як ви гадаєте, слід за це братися?

— Звичайно.

Прюст прискорив крок.

— Так. Чудесно! Наша людина вже ходила в космосі пішки. Мене це дуже вразило. Це вище фантазії людської. Але ж я можу придумати ще вразливіші ефекти. Дозвольте, де ж тут конфлікт?

— Дуже просто. Один науковець доводить, що на якійсь там планеті є життя, а другий категорично проти. Вони летять разом. От вам і конфлікт.

Прюст побіг. Потім зупинився. Я підійшов до нього. Він вхопив мого гудзика.

— Цікаво. Але де ж тут кохання? Знаєте, мені найкраще вдається передавати людські почуття. А де в даному випадку кохання?

— Він кохає її. Вона залишається на Землі, а він летить. Повертається він через десять космічних років. А на Землі минає сто. Але, щоб його кохана не перетворилася на трухляву бабусю, він її перед відльотом законсервує. І вона збереже всі свої принадли якості. Уявляєте?

Прюст побіг. Він уявляв.

— Потім він повернеться на Землю, розконсервує її і почнеться пора чудесного кохання, — сказав Прюст.

— Щоб це не нагадувало сон сивої кобили, — погнався я за Прюстом, — можна зробити так: він привозить на Землю красуню з іншої планети. Він кохає ту красуню. Але, коли розконсервував свою колишню кохану, зрозумів — земної краси на небі не знайдеш. І він знову кохає свою колишню, законсервовану.

Прюст зупинився. Мій гудзик тримався на одній ниточці.

— Слухайте, у вас чудесно працює фантазія. — Він вихопив з кишені блокнот і почав швидко писати.

У кабінеті сидів Чубарик і ще один невідомий мені чоловік. Невідомий мені чоловік був могутньої статури. Червона шия боролася з вузьким комірцем. Шия перемагає. Я переконаний у цьому. На рожевому, круглomu обличчі зберігався вираз твердої впевнености. Це був вольовий товариш з району.

Кабінет Карася здався мені надзвичайно зручним. Невеликий письмовий стіл, біля стіни — напівкрісла. Сидіти в них не твердо і не м'яко. На стіні портрети Айнштайна і Павлова. А навпроти — невідома мені карта неба. На ній червона нитка показувала шлях від Землі до планети Ікс.

Як завжди, бадьорим кроком до кабінету зайшов Карась.

— Пробачте, я трохи запізнився. — Він сів біля стіни і запропонував: — Надамо перше слово письменникові Прюсту.

— Дозвольте, дозвольте, — підвівся Чубарик, — я гадаю, вірніше, я наполягаю, щоб перше слово надати представникові з району. У нього обмежений час. Я запросив його на засідання, щоб одержати тверду установку в справі виховання роботів. Думаю, що заперечень не буде? — Чубарик подивився на нас. Він

ніби додав до своїх слів, мовляв, які тут можуть бути заперечення, коли вольовий товариш з району прибув сюди.

Вольовий товариш з району став за стіл, обіперся об нього обома руками, трохи нахилився вперед і поглянув на кожного з нас сталевим поглядом. Під таким поглядом у людини можуть повзати мурахи по спині і вона починає почувати себе зовсім не людиною, а гвинтиком. Закручуй його. Закручуй твердою рукою.

Та, дивна річ, нікому, хто тут сидів, не хотілося, щоб його закручували. Карась усміхався якимсь своїм думкам, Прюст дивився кудись у простір. Він не помічав вольового товариша з району. У мене також на обличчі було щось схоже на іронічну посмішку. Лише Чубарик, витягнувши коротку шию, перетворився зараз на організм, який здатний не тільки слухати, а вбирати, всмоктувати в себе все, що скаже вольовий товариш. Чубарик сидів струнко.

— Так ось, товариші, є така думка...

Я не втерпів і запитав:

— Прошу уточнити, чия думка?

Вольовий товариш з району розгубився. Він одразу не зрозумів смислу мого запитання. Багато років він починав свої промови цим реченням, і завжди воно діяло несхибно, а тут раптом таке запитання. Вольовий товариш просвердлив мене очима.

— Чия думка? — перепитав він. — Чия? Ну, коли вам так хочеться знати, моя думка. Особисто моя думка.

Під поглядом Чубарика зараз випаровувався б метал — він намагався тим поглядом мене стерти з землі, перетворити на порохняву. А в Карася очі сміялися. Він був веселою людиною, оцей велетень Карась.

— Є така думка, — знову почав вольовий товариш з району, — людино-роботи, яких ви тут змайстрували, повинні представляти на іншій планеті не просто людину. Ми повинні підготувати з них пропагандистів і агітаторів, — промовець поглянув на нас з недовірою, мовляв, до таких, як ви, мабуть, не дійшов зміст моєї пропозиції. — Це завдання надзвичайної ваги. Коли іксіяни не прилетіли до нас, певно ж — їхній рівень нижчий за наш. Наші роботи мусять переконати іксіян, що головне на першому етапі — піднести матеріальні блага. Ми їм повинні допомогти в цьому. Треба, щоб наші роботи одержали максимум знань по передовій агротехніці та інтенсифікації тваринництва. Там, на новій планеті, також повинні боротися за піднесення культурницької роботи. Тому роботи мусять бути освіченими людьми. Тобто, я хотів сказати, вони мусять мати нашу ідеологію і високий освітньо-культурний рівень. А точніше — вони не повинні переносити з нашої Землі сміття на іншу планету.

Ми всі засміялися. Тільки Чубарик не зрозумів дотепу вольо-

вого товариша. Він з подивом поглянув на нас. Чубарик не звик сміятися раніше, ніж засміється представник з району.

— Ви це здорово сказали про сміття. Цілком згодний. Ну, а що ви думаете про таке: зараз ще точно ніхто не може сказати, які там розумні істоти, — Карась поглянув на мене, — на іншій планеті. А може, там комахи? Тоді як нам бути?

— Комахи? — вольовий товариш з району розгубився. — Які комахи?

— Цього ніхто не знає. Ну, можливо, там величезні мурахи правлять світом.

— Знаєте, я не хочу уточнювати. Але гадаю: є наші комахи і не наші. Ми будемо мати справу з нашими комахами. А коли вони розумні і можуть навіть надсилати нам радіосигнали, то вони зрозуміють посланців Землі. На цьому дозвольте закінчити. Прочайте, я мушу йти.

Мені здалося, що вольовий товариш з району чимось незадоволений. Він дивився сердито не тільки на нас, а й на Чубарика. Мовляв, для чого ти мене сюди покликав? Адже ці люди зовсім не підготовлені до мого виступу.

Біля порога він зупинився і додав:

— Вам потрібен еталон, з якого мають брати приклад роботи? Я раджу вам використати товариша Чубарика. До побачення.

Вольовий товариш ще раз поглянув на кожного з нас. На прощання він пригвинтив мене поглядом до стільця.

У кабінеті запала тиша.

— Звичайно, проти того, що тут було сказано, важко заперечувати, — сказав я.

— А хто тут збирається заперечувати? — поглянув на мене Чубарик. — Установка є установкою. Директиви треба виконувати, а не обговорювати.

— Цілком згодний з попереднім промовцем, — сказав Карась. — Звичайно, Чубарик чудовий еталон. Але такі, як він, нехай залишаться на Землі. Вони тут потрібні. Я думаю, що наш шановний завідуючий кадрами не заперечуватиме проти цього.

Чубарик на знак згоди хитнув головою. Його лисина засяяла. Окуляри також. Він не відчув іронії в голосі Карася.

— І крім того, виховання роботів забирає надто багато часу, а такого зайвого часу, на жаль, Чубарик не має. Він перевантажений основною роботою. Тому нам доведеться обміркувати питання глибше.

— Я думаю, — почав Прюст; він шморгнув носом і на якусь мить замовк, — я так думаю: сучасник повинен мати ясну і чутливу душу. Саме чутливу. Я не помилився. Він повинен уособлювати в собі знання і мрії. Саме мрії. Саме я це хотів сказати. Роботи там, на іншій планеті, повинні жити і працювати так, як наш

сучасник на Землі. Еталон ми повинні шукати не в літературі. Ні. В літературі, на жаль, ще такого еталону немає. Ми ще не можемо уявити, чи сучасник має цілком позитивний характер, чи він має ще й негативні риси. І коли він має такі негативні риси, то скільки процентів це повинно складати? А в житті є багато передових сучасників. Але вони такі, що ми ще не знаємо, як відкривати їхні душі і переносити в літературу. Отже, ми повинні самі знайти такі еталони, і нехай вони будуть вихователями роботів.

Говорили ми всі. Але ніхто нічого не додав до пропозиції Прюста. Тільки Чубарик мовчав.

Після наради Чубарик запропонував мені зайти до нього. В своєму кабінеті він дав волю почуттям. Коротенькими ніжками він ходив з кутка в куток і говорив:

— Чули? Ви чули? Це ж демагогія! У нас, коли хочете знати, демократичний централізм. Директиви зверху треба виконувати. Ви гадаєте, я не зрозумів наміри Карася? Зрозумів. Він навмисне мене відсунув од цієї справи. Так? Але я не буду миритися з гнилими лібералами. Ви представник преси і повинні засудити подібні явища. Поки я відаю кадрами — не допущу, щоб у нас розплоджувався лібералізм. Я виведу Карася на чисту воду.

Тут я вже не витримав — засміявся. Чубарик дивився на мене отетеріло і сердито.

— Ви сказали дуже дотепно. Справді, карасям потрібна чиста вода.

10. СУЧАСНА ПАСТОРАЛЬ. АНТИКОВБАСА. РОМАШКИ І ЧВОХА

Дуже приємно жити в одній кімнаті з Прюстом. Чи стану я від цього геніяльним? Звичайно, ні. Я тільки розповідатиму колись своїм онукам і правнукам, що був найближчим приятелем геніяльного письменника. Це коли мої онуки та правнуки згадуватимуть про Прюста.

Навіть сплять генії не так, як усі інші люди на Землі. Принаймні Прюст весь час уві сні щось бубонить, посміхається і підморгує бровами. Він ніби з кимсь веде цікаву розмову. Може, його і вві сні відвідує муза і дає йому тверді творчі установки?

О восьмій Прюст прокидається. Він одразу хапає бльокнота і починає писати. Пише він швидко й дрібно. Я якось запитав його, що він занотовує щоранку.

— Сні. Ах, юначе, я завжди бачу чарівні сні. Бачу пастуха і доярку. Ідеальна пастораль нашого двадцятого сторіччя. Тільки, розумієте, у них дуже багато отого... ну, як вам сказати, отого, як вам сказати — коли мова йде про нашу літературу, то це називають інтимним життям героїв, а коли про західну, то кажуть

— секс. Багато у них отого інтимного сексу. Чим це пояснити? Чому вони мені такими сняться?

— Дуже просто — у всіх творах пастухи та доярки тільки й дбають про кормоодиниці та про підвищення надоїв молока. А їм хочеться позбутися пісного. Ну, ото вони і приходять до вас у снах. Там їх не зачепить редактор та критик.

Прюст поглянув на мене здивовано, ніби я ще раз відкрив закон тяжіння.

— Можливо. Ви говорите дуже слушні речі — все це, можливо, так. Коли я творю, у мене теж бува — дивись, героя та героїню починає тягнути на інтимні почуття. Я на них одразу — вуздечку. Вони поспішають у гречку, а я їх назад та на збори. Сидить і слухайте доповідь!

— І вони сидять?

— Сидять. А коли знову починає прориватися у них інтимне та особисте, — я їх на нараду передовиків у район. Сидить та одержуйте цінні подарунки за свою працю. Про багаж та внутрішнє життя думайте. А дурницями не треба займатися. Або ж відправлю їх на сесію заочників. Там їхня внутрішня секреція перетворюється на прагнення стати відмінником. Це щоб на виробництві він чи вона були маяками, а в навчанні — відмінниками. І ви знаєте, допомагає. Мучаться, правда, мої герої страшенно. Разом з ними мучуся і я, але, зрештою, вони стають ідеальними і зовсім забувають про всілякі інтимні штучки. Я пригнічую їхні біологічні процеси.

— Ну, ото вони й сняться вам, оті процеси. Цікаві вони, процеси?

Прюст солодко посміхнувся. Його розумні очі ніби підсмажили на олії — так вони раптом заблищали. Він сказав:

— Як у житті. Навіть краще. — Він якусь хвилику помовчав, очевидно, насолоджуючись спогляданням снів і додав: — Навіть краще.

— Добре було б, якби і читачам такі сни ввижались, коли вони засинають над книжкою. Га? Як ви гадаєте?

Він, Прюст, не відповів. Він удав, що до нього не дійшов зміст моїх слів.

Снідати ми ходили до буфету, яким за сумісництвом завідувала Дуся. Тут ми вперше познайомилися з надзвичайними шедеврами чмихалівського харчпромкомбінату. Якось ми замовили Дусі ковбасу. Перед нами на тарілках лежали чорні кружала, схожі на асфальт. Ми спробували гризти цей асфальт, але зрозуміли, що з такою ковбасою не до жартів. Її можуть прожувати лише ті феномени, яким під силу гризти скло.

— Послухайте, Дусю, вам відомі новітні відкриття науки? Ви щось чули про існування антиречовини, антисвіту, антигалактик? — запитав я.

Дуся стояла біля нас. Вона була гарна і весела. Вона вже не цілилася в моє серце стрілами Амура.

— Я цього не знаю, — відповіла вона.

— Ну, то ви можете на практиці переконатися, що такі відкриття цілком правдиві. Коли скрізь люди виробляють ковбасу, то в Чмихалівці — антиковбасу.

Після цього невдалого сніданку Дуся нам з Прюстом готувала яєчні, котлети та біфштекси. Вона їх готувала краще, ніж у ресторанах «Інтурист». Вона сідала за наш столик і милувалася нами. Це, мабуть, і справді було цікаве видовисько — ми з Прюстом їли з насолодою. Я помічав, як тануло, немов віск на сонці, серце Прюста. Він сказав Дусі:

— Ви чарівна. Я збережу хвилини, проведені за цим столиком, на все життя. Я подарую вам усі мої твори.

Дуся сміялася, затуляючи долонею свої покривлені зуби. Вона дивилася на Прюста. Але стріли Амура не летіли в його бік.

Прюст тепер дарує Дусі по одній книжці щоранку. Написи починаються однаково: «Дорогий, милій, гарній Дусі . . .» Далі мені не вдавалося прочитати. Я заздрих дівчині. Коли я говоритиму комусь про знайомство з геніальним Прюстом, то мені можуть не повірити. А Дусі повірять.

Після сніданку ми з Прюстом мали цілу годину для прогулянки. Це були найкращі ранкові години в моєму житті. У мене завжди зранку починалися клопоти. А зараз я ходжу з Прюстом і насолоджуюся відпочинком. Ми йдемо до кінця вулиці. Там на стіні складу заготзерна колись було намальовано велике панно: качан кукурудзи, під ним корова з величезним вим'ям, а позад неї копірився в силосі кабан. Кабана колись було намальовано жовтою фарбою. У нього дуже симпатичний, двічі перекручений хвостик і довгі вуха. Зверху напис: «Всі на кукурудзу». Це панно ледве вгадувалося. Його замазували вапном, обвітрювали вітри, змивали дощі. Але напис був живий. Справа в тому, що зробили його дьогтем, щоб на віки було. І тепер ніякими хемікаліями змити не можуть. Гучний напис живе й досі. Кожного ранку, коли я читаю напис, у мене вибухає уява. Коли б здійснили той заклик і всі кинулися на кукурудзу, довелося б припинити варити сталь. Навіщо! Нікому було б добувати вугілля, писати романи і вірші, геть не треба було б сушити голови над кібернетичними машинами. Всі на кукурудзу! До речі, тоді ж мені прийшла неперевершена думка, що кукурудзу назвали королевою полів зовсім не студенти та не учні десятирічок.

Від кукурудзяного панно ми йшли до лябораторії номер три. Тут ми мали приймати тих, хто з'явиться, як претендент на еталон для наших робіт. Цю справу комісія доручила нам — мені і Прюсту. Після того, як кандидатура Чубарика була відхилена, він охолонув до всього, що стосувалося діяльності нашої комісії.

Він просто не може віддавати такій марудній справі свій дорожчий час. Не знаю, як Прюстові, а мені дуже подобалася лабораторія номер три. Тут на стінах висіли різні графіки та малюнки людського мозку. Різні клітини та нейтрони постійно нагадували мені, що я є людина, до того ж — кореспондент, і що я повинен написати репортаж для нашого популярного журналу. Мені завжди було трохи сумно, що та речовина, яка схована у нас під черепом, має нудний сірий, навіть попелястий колір. Звідси, мабуть, походять такі терміни — сіра кінокартина, сіратина, а не роман. Може, й не звідси походять такі терміни, але щось спільне в цьому є.

Ми чекали. До нас повинні були прийти сучасники. В цьому нас запевнив Чубарик. Професор Карась зобов'язав його оповістити населення Чмихалівки про те, що інституту потрібні на роботу юнак та дівчина. Спершу передбачалося дати оголошення в райгазету та передати по радіо. Але Чубарик сказав, що сам оповістить населення райцентру.

Чутки в Чмихалівці поширюються з швидкістю азійської грипи чи ящура. Чубарик якось вранці ненароком сказав своїй дружині, що інституту потрібні працівники для виховання роботів-космонавтів. До дванадцятої години дня всі без винятку мешканці Чмихалівки, включаючи найстаріших пенсіонерів та немовлят віком до трьох років, знали про це.

Першим до лабораторії прийшов юнак непевного віку. Він був одягнутий дуже модно: зелені штани, жовта теніска, гострі, як спис дикуна, черевики, загадкова посмішка, боцманська борідка. Все це свідчило, що жовтогогаряча особа мала якесь відношення до сучасності. Юнак був веселий і бадьорий. Він по-панібратськи поздоровкався з нами і сів на стілець. Закурив він без дозволу, а вже потім запитав:

— Здається, тут усі чоловіки, смалити можна? Я прийшов до вас на роботу ставати.

— Деся працюєте? — запитав я.

— Дивне запитання. Коли б я працював, то не прийшов би. Наша Чмихалівка таке нікчемне містечко, що тут не легко влаштуватися на пристойну роботу.

— А на будівництві заводу біологічних кормів? Я читав об'яву, що їм потрібні муляри.

— Я не муляр і не збираюся ним бути. У мене середня освіта.

— Хто батько у вас?

— Мастильник на залізниці. Але яке це має значення?

— Комсомолець?

— Бувший. Але що це за допит? Мені сказали, що вам потрібний сучасний юнак. От я і є.

Розмову вів я, але Прюст зробив жест рукою, ніби спиняючи мене, і сказав:

— Юначе. Нам потрібний сучасник. Ви розумієте, який зміст у цьому слові? А що робить наш сучасник? Вам відомо, що він працює, будує, вчиться, множить багатства країни.

Юнак посміхнувся. Він уже зрозумів, що його кандидатура не підходяща.

— Ви сказали — «множить». А хто ділить?

Прюст розгубився. Він поглянув на мене, шукаючи порятунку. Він не вмів розмовляти з такими жевжиками.

— Ділить хто? Ваш батько ділить. А вам знайома лише одна дія арифметики — віднімання.

— Щиро дякую. Будемо вважати, що ми не порозумілися. Прощайте.

Слідом за юнаком прийшли дві дівчини. Вони були гарні, як ромашки серед будяків. Не подумайте, що будяками були ми з Прюстом. Дівчатка поздоровкалися і сіли, міцно стискуючи колінця. До цього спонукали ультракоротесенькі спіднички. Зліва сиділа Міля, справа — Ліма. Міля була чорнява, довгоноса, товстогуба. Вона дивилася на нас боязко і з цікавістю. Вона, напевне, читала Прюста. Але він уже був старий, Прюст. Тому вона переключила свої гарні сірі очі на мене. Вона була з тих дівчат, які вірять, що немає на світі такого юнака, який би встояв перед їхньою красою. Що ж, іноді така впевненість допомагає перемагати. Ліма була руда. Це видно по корінцях волосся. Але зверху воно було кольору вареної моркви. Таке волосся тепер існує тільки завдяки таблиці Менделєєва. Фарбовані чорні брови розтягнуті аж на скроні. А очі в Ліми були зовсім маленькі. Такі маленькі, що я не міг встановити, якого вони кольору. Ліма дивилася на Прюста. Їй було надзвичайно цікаво сидіти тут поруч із письменником. Мене вона не помічала.

Я мовчав. Я хотів, щоб Прюст поговорив з дівчатами. Він кілька разів поглянув на мене, зітхнув, усміхнувся і почав.

— Як це добре, що ви прийшли до нас. Звідки ви довідалися, що нам потрібна дівчина на роботу?

— Моя мама почула про це на базарі. Їй сказала сусідка Чубарика. Ну, ми й прийшли, — промовила Міля, позираючи на мене. Вона вміла розмовляти. Вона якось уміла одночасно розмовляти і усміхатися милою, хорошою усмішкою.

— Це добре. Дуже добре, що ви прийшли.

Я бачив, що Прюст не наважується перейти до прямої розмови, щоб виявити, чим пахнуть оці ромашки.

— А ви нас не поведете в ту майстерню, де роблять людей? — запитала Ліма. Вона спершу почервоніла, а потім зблідла. — Нам мама заборонила ходити туди.

— А чому заборонила? — запитав Прюст.

Ох, наївна душа у цього генія! Ну, навіщо вести про це роз-

мову і змушувати таких гарних дівчаток змінювати колір свого обличчя?

— Ой, про це не треба говорити, — сказала Міля.

— Моя мама сказала, що церква проклинає тих, хто робить людей у майстерні. Вона каже, що тільки бог міг зробити людину з глини. — Ліма поглянула на Мілю, ніби запитуючи, чи говорити далі. — І взагалі, мама сказала, що такі майстерні треба негайно знищувати. І що вони колись-таки до них доберуться.

А що на це сказав Прюст? Він похитав головою на знак згоди і запитав:

— Ну, а тепер скажіть, чому ви себе вважаєте сучасними дівчатами? Вам сказали, що нам потрібні сучасні дівчата? Чому ж саме ви сучасні?

Міля поглянула на Ліму і здвинула плечима, мовляв, дивне запитання. Хіба ви нас не бачите? Ось ми тут і дивіться, чи ми сучасні, чи ні. Ліма іронічно посміхнулася, мовляв, письменник, а про таке запитує.

— Ну, тому, — почала Міля, зиркаючи на подругу, — що ми закінчили десятирічку і вже тричі проходимо за конкурсом. Хіба це не по-сучасному?

— Одягаємося ми цілком по-сучасному, — взялася допомогти Мілі руда ромашка.

— Знаємо всі західні танці. А ви думаєте, їх усі знають у Чмихалівці?

— Читаємо Євтушенка, Драча і Ремарка, — додала Міля.

Дівчата ще шукали ознак сучасности, але їхній арсенал уже вичерпався. Тоді запитав Прюст:

— І вам здається, що на іншій планеті, куди полетить вихована вами дівчина-робот, цього досить?

— Звичайно, досить, — ствердила Міля.

— Так, так. Ви маєте рацію. Без сучасних танців і названих вами поетів людям іншої планети важко буде уявити, як ми тут, на Землі, живемо. — Прюст добре володів гумором. Він говорив і не дозволив жодному м'язові здригнути на своєму обличчі. — Залиште ваші адреси. Коли треба буде, ми вас викличемо.

Ромашки зникли не одразу. Вони похитали нам голівками, поворушили брівками і пішли. На порозі вони про щось пошепотілись. Міля зупинилася і запитала:

— А не можна нам поглянути, як роблять людино-роботів?

— Бачите, — почав Прюст, — поперше, вам заборонили мами дивитися, а подруге, з таким запитанням треба звертатися до Карася. Отже, до побачення, дівчатка. І ще привіт вашим мамам.

Дівчата вийшли з кімнати. Вони, напевне, були незадоволені.

Вже коли ми збиралися йти обідати, в дверях з'явився кремезний юнак. Я його одразу впізнав. Це був Чвоха. Тепер я мав нагоду розгледіти його з голови до п'ят. Він занадто широкий

у плечах, присадкуватий, довгорукий. Квадратне підборіддя, м'ясистий ніс. Широкі русяві брови робили його обличчя суворим і рішучим.

Він підійшов до мене, простягнув руку і сказав:

— Ми, здається, знайомі.

— Трохи.

— А от з тобою я ще не зустрічався, — це Чвоха сказав Прюстові, подаючи йому руку.

— Дуже приємно познайомитися, — мовив Прюст. — Сідайте, будь ласка. Розповідайте про себе.

— А що розповідати? Я тут — і все. Вам потрібний на роботу чоловік — ну то й беріть.

— Так, справді, нам потрібний на роботу чоловік. Але чи впораєтеся ви з тим великим завданням, яке на вас покладуть? — говорив Прюст.

— Я? Чи я впораюся? Погано ви знаєте Чвоху. Коли Чвоха сказав слово, він його додержить. Справлюся. Аби платили.

— Судили тебе чи що? — запитав я.

— Один раз було. Ненормальні судді на п'ять років посадили. Були б нормальні, на півроку — і досить.

— Чому вони ненормальні, оті судді? — поцікавився Прюст.

— А які ж вони нормальні? Знають, що все одно через півроку випустять, а пишуть: на п'ять.

— А ще приводили були в міліцію? — знову запитав я.

— Ні. Там чудаки в нас. Мене тепер мільтони обходять десятою дорогою.

— А чому вас обходять мільтони? — запитав Прюст.

— От чудило! Не знає. Та наша Чмихалівка тримає перше місце в області по кількості хуліганських вчинків. Звіт такий міліція в область надсилала, мовляв, у нас хуліганів немає. Їм — премію. Їх на дошку пошани. Про них у газету. От мене й обходять міліціонери. Навіщо їм перше місце втрачати?

— Цікаво, — сказав я, — виходить, тобі вільно живеться в Чмихалівці?

— Сказати б вільно — не можна. Ти винен. Тепер після того вечора мене вже не визнають. А здорово ти мене тоді побив.

— Кинь, Чвохо. Ти сам себе побив.

— Навчи мене так. Га? Віриш, я б тоді ніколи не бився... Ну, то берете на роботу? Чвоха не підведе. Це вам кожен підтвердить.

— А чому ти не працюєш на будівництві? — запитав я.

— Пробував. Там прораб дуб.

— Чому дуб? — запитав Прюст.

— Він... ну як вам сказати, він не вміє жити на світі. Не підписав мені наряду. Ну, звичайно, я вривав його разок. Так, не

дуже, але вривав по писку. І все кінчилося. Взагалі — нудно там. А у вас, кажуть, хороша робота. Спокійна.

— Не дуже спокійна. Але хороша. Тільки, розумієш, Чвохо, ти для нас не підходиш, от коли б хоч суд тебе не чіпав, та ще коли б ти був свідомим громадянином, тоді інша справа, — сказав я.

Прюст додав:

— Так, так, юначе, ви не підходите.

— Слухай, а правду плещуть, що ти письменник? — запитав Чвоха у Прюста.

— Можливо.

— Дивно. Я вважав, що письменники щось таке розуміють в людях. А ви всі однакові. Ну, бувайте.

Чвоха простягнув руку Прюстові, потім мені. Він сказав:

— А з тобою мені б хотілося ще зустрітися. Не думай, що битися. Навіщо мені битися? А навчитися орудувати, як ти, — треба. Приходь на танці. Тебе тепер ніхто не зачепить. Це тобі каже Чвоха. Розумієш? А краля в тебе гарна.

— Гарзд, Чвохо. Матиму вільний час, ще зустрінемося.

Більше нас ніхто не турбував. Комісія вже виробила деякі принципи виховання роботів. Але питання про вихователів так і лишилося невирішеним.

— Знаєте, давайте завтра підемо на будівництво заводу. Там ми зустрінемо того, кого шукаємо. Як ви гадаєте?

Прюст погодився. Він сказав:

— Чудесно. Взагалі, це просто чудесно, що я працюю разом з вами. Стільки ідей! Стільки думок! . .

11. ПОЛІТ ДО САТУРНА. НЕВДАЛЕ ПРИЗЕМЛЕННЯ

Я лежав на ліжку і робив вправи з стриптизу — роздягав свою душу і заглядав, що там у ній є. Що в душі моїй на поверхні, а що на дні.

Прибув я сюди, біс його забери, писати репортаж. Тільки одному журналістові, це мені, вдалося проникнути до інституту Карася. Це тому, що Золотий Зуб колись був другом професора. Мені б зараз слід написати такий репортаж, якого ще не писав жоден журналіст. А я замість того копірсаюся в своїй душі. Вилами копірсаюся. Він, тобто я, закохався. Він не може нічого вдіяти з своїми почуттями. Та ти живеш не в дев'ятнадцятому сторіччі, а в другій половині двадцятого. Ти, суб'єкт, мусиш мислити логічно і вміти керувати своїми почуттями.

То колись було так: закохався і кінець, і світ на тому зав'язався. Все для тебе скінчилося. Коли тебе не покохають, коли

немає взаємного почуття — кінець тобі. Вішайся. Отруйся. Топися. Або йди світ за очі.

У другій половині двадцятого сторіччя люди не роблять таких дурниць. Люди навчилися жити по-новому і кохати по-новому. Тепер немає Ромео і Джульєтти. Чи, скажімо, Отелло і Дездемон. Тепер, коли хочете знати, людський інтелект такий сильний, що він може подолати найсильніші почуття. Це доведено. А я от ніяк не подолаю свого почуття. Перед очима в мене Інка. Струнка, чарівна, ніжна Інка. І більше нічого немає. Більше нічого мене не цікавить. Нейтрино пронизало моє серце і звідти нікуди не хоче йти. А що таке, власне, Інка? По якому праву вона володіє зараз мною? Гарна? Гарна. То хіба раніше ти не бачив гарних дівчат? Бачив. І усміхалися вони тобі, а ти також не стояв бовдуром — усміхався їм. І у вічі їм дивився. А вони чекали від тебе не самих тільки поглядів. Вони сподівалися, що ти закохаєшся в них і будеш страждати та мучитися.

Або по якому такому праву ти зараз став на шляху Левандовському? Він же дав тобі зрозуміти, що кохає Інку. Він вчений, він кандидат, а ти ніколи не будеш ні вченим, ні кандидатом.

Прийшов Прюст. Він не помічав мене. Він швидко сів до столу, і жадібно почав писати. Він не писав — він пив з насолодою якесь дивне вино. Його очі блищали. Зараз для нього існував вигаданий ним світ, дуже схожий на справжній, але вигаданий. Тільки він один його бачить. А коли він пише, то хоче, щоб той вигаданий ним світ побачили інші.

А що я таке? Які в мене досягнення перед людством? Ніяких немає досягнень перед людством. То чому ж ти гадаєш, що тебе мусить покохати Інка?

Е, ні. Ні, не так. Зовсім не в той бік звертають твої думки. Хіба кохають за досягнення? Коли б це було так і кохали б тільки за досягнення, то, скажімо, космонавта б покохали всі жінки світу. Але кохана є тільки одна. Справжня, звичайно. Не по-справжньому може покохати й більше. А по-справжньому — тільки одна. Або, скажімо, передовик комуністичної праці на заводі. Має чоловік досягнення, то що ж вийде, коли його всі заводські дівчата кохатимуть? Нічого путящого не вийде. Від такого щедрого кохання він може навіть знизити випуск готової продукції, або, чого доброго, почне випускати брак. Ні. Кохають не тільки за передові досягнення і успіхи. Не тільки за це. А за що?

Прюст поклав олівець. Він з невиразною посмішкою дивився на стелю. Він поступово повертався на землю з якоїсь далекої, цікавої, захоплюючої мандрівки. Він поглянув на мене. Не тільки поглянув, а навіть помітив. Тоді я наважився запитати в нього, що ж таке кохання.

Прюст труснув головою, поглянув на мене здивовано і сказав:

— А звідки я знаю? Кохання, — це єдине в наш час цілком ідеалістичне почуття. Розумієте — воно ідеалістичне, бо закохана людина завжди уявляє собі світ зовсім іншим. Не матеріальним. Але водночас і матеріалістичне, бо воно стосується цілком матеріальних речей. Це так думаю я. Відповідних установок з цього приводу немає.

— Десь я читав, що кохання заважає людям жити і працювати. Тому вони й одружуються. Бо одруженим воно, навпаки, допомагає жити і працювати.

— Можливо. Навіть цікаво. Так ви вже про це десь читали?

— Не пригадую — читав чи, може, мені з'явилася така думка.

— А ви коли-небудь закохувалися? — запитав Прюст.

— Я зараз закоханий. Я зараз в такому стані, що не можу мислити. Я можу тільки почувати. Я скоро почну писати вірші і оспівуватиму її, мою кохану. Або ще гірше, напишу роман про закоханого. Тепер такі романи викликають загальне обурення критиків, і я матиму нагоду прославитися.

— Ви закохані? Так це ж чудово! Знаєте, герой мого роману дуже нещасний — він не міг закохатися. А ви зараз закохані. Чудово! А мій герой ніяк не може покохати. Тому мені дуже важко писати про нього. Ні, я облишу такого невдачу-героя. Кому він потрібний, коли навкруги нас чарівне кохання, коли люди віддають свої почуття один одному. — Прюст наблизився до мене. Його рука поволі потяглася до мого гудзика. Нехай! Мені зараз байдуже — нехай відкручує. Але рука тільки дуже ніжно покрутила гудзика на моїй сорочці. Маленького, білого гудзика і залишила його жити на місці. — Колись ми всі закохалися в одну дівчину. То було дуже давно. То було в мої комсомольські роки. До нас в осередок прийшла перша дівчина-комсомолка. І ми всі закохалися в неї. Шість хлопців. А вона покохала тільки одного. То був я. Чудові були ті часи. Чудові, бо буяла кров, бо все було нове, не пережите ще.

— А де зараз та дівчина?

— Як де? Вдома. Тільки вона вже двічі бабуся.

— Ви її кохаєте?

— Бабусю? Знаєте, в моєму віці відповідати на таке запитання просто нетактовно. Письменник мусить бути завжди закоханий. Він закоханий у своїх героїв. Тому ми такі щасливі, письменники. Ми тому такі щасливі, що переживаємо багато разів ті почуття, які всі інші люди переживають тільки раз на віку.

До кімнати зайшов Зюзя-Музя. В самих трусиках він був схожий на гарбуза. Його очі, в яких міг би вміститися весь світ, дивилися на мене радісно і весело.

— Здоров, Тигре!

— Здоров, Варяг. Як ти живеш? Сам мандруєш чи з Інкою?

— Сам. Інка не вміє керувати космічним кораблем. Тільки

самому погано. Тепер навіть дорослі літають у космос удвох або втрох. Самому скучно.

— Цілком згодний. Але ти не зважай на дорослих. Вони народ такий, що їм на Землі багато роботи. Вони не дуже хочуть з нею розлучатися.

— А ти?

— Я, брат, зараз весь час у небесах.

— То давай полетимо.

Я погодився. Ми сіли в космічну ракету, ввімкнули запалення і рушили.

— Давай, керуй до Великої Ведмедиці, — запропонував я.

— До Змії. Є така на небі?

— Є.

Подорож почалася. Ми летіли з швидкістю світла. Нам небагато часу треба було витратити, щоб минути Марс, пролетіти повз Юпітер. На цих планетах ми не зупинялися. Ми зупинилися біля Сатурна. Довго милувалися ним, його чудесними кільцями і прийшли до висновку, що там є якийсь життя. Там хтось такий живе, бо ті ж кільця треба було побудувати.

Потім нам зустрівся маленький карлик. Він дуже сильно притягував наш космічний корабель. Але ми все ж минули його.

Ми вже наблизилися до Змії, коли раптом Зюзя-Музя згадав.

— Тигре, а тобі лист.

— Давай швидше. Чому ж ти досі мовчав? Давай.

Хлопчик подав мені аркушик паперу, перегорнутий чотири рази. Я прочитав: «Не чекай мене сьогодні. Все скінчилося. Я не можу бачитися з тобою, і ти не шукай зустрічі зі мною. Так треба. Інка».

З самих глибин космосу я полетів униз. Ніякі гальма не могли стримати мого падіння. Я летів і почував, що зараз згорить в атмосфері моє тіло. Згорить і сліду в небі не залишить.

— Тигре, полетіли. Ми вже біля самої Змії. Он вона.

Але я не відповів Зюзі-Музі. Я вже був на Землі. Я ліг на ліжку і заплющив очі.

— Тигре, Тигре! Ти захворів, Тигре?

Я, мабуть, похитав головою. Хлопчик погладив мені чоло теплою рукою і пішов. Він тільки сказав:

— Я ще прийду. Ми полетимо до Ведмедиці.

Прюст підійшов до мене.

— Шкода, дуже шкода. Я записав усю вашу подорож. Я напишу чудесне оповідання для дітей про такого мандрівника, як ви. І як оцей хлопчик. Але чому ви так швидко приземлилися?

Я, мабуть, довго мовчав. Потім сказав:

— Все скінчилося. Тепер я все життя збиратиму скалки мого розбитого серця. Вже нікуди не полечу. Годі.

До ранку я лежав на ліжку з розплющеними очима. Дуся при-

несла мені склянку молока і булочку. Вона з жалем подивилася на мене, щось говорила, але я не чув її голосу.

Щось мені говорив Прюст. Він навіть схилився наді мною, — приклав холодну долоню до чола. Але я мовчав. Мені все на світі було байдуже. І Прюст, і Дуся, і оті роботи, і Золотий Зуб.

Інко, навіщо ти це зробила?

Навіщо?

12. ОСЬ ВОНИ — СУЧАСНИКИ! ІНКА НЕ ПРИЙШЛА

Чмихалівка починається відразу ж за переїздом. Там стоїть стара, покривлена хата. Хата вросла в землю по самі вікна. Вона була вкрита старою, посірілою від дощу, сонця та вітру соломою. А над цією старою шапкою здіймалася телевізійна антена.

Мені хотілося взнати, хто в ній живе, в цій хаті, під доісторичною стріхою і сучасною антеною. Хто тут думи свої думає, хто з ким ділить щастя, радість, горе та сльози?

Не знаю, чи Прюст помітив ту хату та антену над нею. Він зосереджено дивився в землю. Він цього разу йшов рівним кроком, мабуть, його думки теж були спокійні та врівноважені.

Широка вулиця привела нас на веселу площу. Площу веселили молоденькі тополі та клени, чудова двоповерхова школа та чайна, яка щосуботи перетворюється на молодіжне кафе «Щастя», а наступної неділі знову стає чайною. Ще тут стояла перукарня, майстерня побутового обслуговування «Прогрес» та комора утильсировини. Трохи осторонь — вітрина фотоательє, а на ній — усі чмихалівські красуні. Красуні посміхалися, показували рівні зуби та довгі шиї. У Чмихалівці була, мабуть, дуже сильна бойова пожежна команда. Вона, напевне, самовільно боролася з вогнем. Принаймні, ми побачили Дошку пошани крапчих пожежників, а поряд з нею — стінгазету в золотому обарвленні, під назвою «Сірник» і гасло: «Маленький сірник робить великий вогонь».

Нам назустріч йшов Чвоха. Він уже був напідпитку, хоч скрізь тепер горілку реклямують оголошенням про те, що вона продається тільки з десятої години ранку. Чвоха нам підморгнув правим оком і навіть люб'язно помахав рукою.

Про віщо думає Прюст? Чого він мовчить? Коли генії мовчать, то, напевне, на небі народжуються нові зірки, а на Землі вибухають вулкани. Люди мали нагоду переконатися, що коли генії багато балакають, то стають нудними.

Нарешті ми доглянули будівельного майданчика. Тут буде завод штучного білка. Чмихалівські керівники, коли говорять про такий завод, то завжди додають, що він перший не тільки в нашій країні. В Європі такого немає.

Гордовиті баштові крани опустили свої хоботи над стінами корпусів. Баштові крани мені завжди нагадують істот, які прийшли з іншої планети.

Прюст зупинився, поглянув на мене цілком свідомим поглядом і вхопив за гудзика.

— Я думав. Знаєте, про віщо я думав? Про людей планети Ікс. Може, їм зовсім не потрібно знайомитися з нами? Може, їм краще житиметься, коли вони не визнають людей Землі? Вам іноді не западають у голову такі дивні думки?

— Мені здається, що у них там не все на висоті. Оті сигнали, які надійшли з планети Ікс до нас, можуть засвідчити, що там високий рівень техніки. А культура? Їм, може, невідомий автомобіль «Запорожець», телевизор «Верховина» та авоська.

— Справді?

— Ні, ні. Спілкування потрібне. Уявіть, як виростуть тиражі книг. Ми їм будемо надсилати трилогії та ділогії, а вони нам — свої. Уявіть, розумні створіння космосу почнуть читати нашу фантастичну літературу. Сміх лунатиме в міжзоряному просторі такий, що можуть виникнути порушення квантової механіки, і планети та зірки раптом перестануть притягати одна одну.

Будиночок виконроба завжди легко знайти на будівельному майданчику. Будують його з дикту, руберойду і побитого скла. Біля такого будиночку ми й зустріли виконроба Корнія Мусійовича. Висушений на сонці чоловік, худий і заклопотаний, подивився на нас крізь окуляри. Очі в нього були гострі, як цвяхи, і швидкі, як ртуть. Я роз'яснив йому, хто ми і чого прийшли.

— Сучасник вам потрібний? Особливий? Це навіщо ж? На роботу брати? Немає таких. У мене особливих тут немає. Є звичайні. Багато їх є. Але не відпущу. Що? Для науки? А ми хіба не для науки оце робимо? Штучний білок! Чули про таке? Отож. Що? Познайомитися хочете. Це можна.

Біля нового корпусу бригада спітала з товстих залізних дротин щось подібне до величезних казанів. Виконроб пояснив нам, що їх покладуть в опалубок і заллють бетоном. А тоді сюди завантажуватимуть подрібнені рослини, з яких вироблятимуть білок.

— Олесю! — гукнув виконроб.

— Зараз.

Ми не побачили, хто відповідав, бо Олесь навіть не підвів голову.

Якимсь особливим приладом робітники легко згинали металеві пруті, переплітали їх, вивіряли шаблями. Олесь щось не дуже поспішав до нас. Це мені сподобалося.

— Уявляєте, — білок ми добуватимемо з очерету, ситнягу, бур'яну, тирси, трісок. Уявляєте? Хемія даватиме корми. Коли ви хочете знати, це завод майбутнього. Я сам дуже цікавлюся на-

уюко. Аякже! Колись буде так, що й кропива піде в діло. А ви думаете, що коли людей на Землі буде десятків два мільярдів, то вона їх прогодує, Земля наша? Тоді такі заводи для людей будуватимуть. Хемія все дасть людині. Олесю, та йди вже сюди.

Олесь нарешті прийшов. Він витер спітніле чоло, привітався і не без іронії запитав:

— З газети? — Його карі очі сміялися. — Коли з газети, то доведеться зачекати. Справи. — Він поглянув праворуч і вигукнув: — Ванько, ти що, з глузду з'їхав? Бери четвертий шаблѐн, а той кинь. — Потім до нас: — Ну, то як? Згодні? Розумієте, справи такі, що ніяк не маю часу.

Я дуже коротко розповів про мету нашого приходу.

— Вам потрібний зразковий сучасник? Я не гожий. — Він розмовляв з нами, а дивився туди, де працювала бригада. — Петре, та кинь ти той кінець. Заходь праворуч. Там берися вивершувати. — Потім він поглянув на Прюста і сказав: — Не маю часу зараз послужити для науки. Ось як завод закінчимо, тоді, будь ласка. Тоді можу для науки. Або ні, як завод закінчимо, то я ще маю захищати диплом. А вже тоді, мабуть, буде час. До побачення. Гришо, — вже відходячи від нас, вигукнув Олесь, — миттю біжи в комору та скажи, щоб дрiт везли калібровий. А не везтимуть, то комірника за галстука тягни сюди. Ми з нього арматуру гнути будемо.

Олесь пішов. Ми розгублено дивилися йому вслід.

— Бачили, який? Мука з ним. Обирають на конференцію передовиків. Інший би радів та їхав — все одно середній заробіток нараховують, нічого людина не втрачає, а слава яка їй! Так Олесь не їде. Каже: «Завод закінчимо будувати, тоді поїду. А зараз не засідати, не прославляти один одного треба, а працювати». Отакий! Або на профспілкову конференцію обрали делегатом. Не поїхав. Каже: «Профспілка повинна дбати, щоб швидше завод здати. Там балачки, а тут робота». Он як! Так вам ще треба передову дівчину! Передових дівчат у нас багато. Дуже багато. Беріть! Віддам!

Виконроб зупинився біля стіни. На риштованнях стояли дівчата і лаялися. З висоти першого поверху вони вигукували до хлопця, який стояв біля великого відра з розчином:

— Швидше крутись, Пилипе. Ми витуримо тебе з драмгуртка. Граєш героїв, а сам ганчірка.

— Він сто років шукатиме собі наречену.

— Розчин давай, ряжанка нещасна!

«Ряжанка» в зігнутому стані була схожа на бульдозер, а коли випросталася — перетворилася на підйомний кран. Хлопчина й не дивився у бік дівчат. Він чіпляв велике відро до троса. Рухи його були повільні, але дуже точні. Коли він поглянув у наш бік, я зрозумів, що дівчата зовсім його не лаяли — вони залицялися

до нього. Русявий чуб, що спадав на чоло, могутні м'язи, соромливі голубі очі і дуже ніжні обриси обличчя робили його казково гарним.

— Чули, які гостроязикі наші сучасні дівчата? Таку на Марс пошли, вона там такого бешкету наробить, що жоден марсіянин на Землю не схоче їхати, — жартує виконроб. Жарт йому сподобався, і він засміявся. — Олено, а йди лишень сюди!

— А навіщо? — запитала дівчина в синіх спортивних штанях і в жовтій футболці. — Кажіть, щоб даром дощок не топтати.

— Іди, іди. Може, свати прийшли, — жартують дівчата.

Оленка підбігла до нас. Вона високо тримала свою гарну голову. Чи, може то коса її відтягувала назад? Гарна коса. Справжня. Тут, у Чмихалівці, чужу косу не причепиш. Тут тебе знають з пелюшок. Оленка поглянула на мене і сказала:

— А я вас знаю. Це ви з Чвохою тоді билися? Еге? А потім з Інкою танцювали.

— Еге, я.

— Танцюєте ви погано. А б'єтеся здорово.

Прюст дуже довго пояснював, чого ми прийшли і потурбували її.

— Розумієте, ви будете вихователькою тієї людини, яка полетить на іншу плянету. Власне, не людина полетить. А робот. Але той робот зовсім як людина. Ви йому передасте всі риси свого характеру. Тобто, робот-людина повинен бути таким, як ви.

— Господи, та я ж погана. Ви думаете, чого це наш виконроб привів вас до мене? Ану скажіть, Корнію Мусійовичу, чого ви до мене їх привели? Ану скажіть.

Корній Мусійович не хотів говорити. Він щось мимрив, відкашлювався, дивився кудись у небо.

— Я сама скажу. Він привів вас до мене, бо я йому не даю спокою. Я з нього щодня душу виймаю. Так він каже. Мені його душа не потрібна. Мені треба, щоб цегла була і розчин. Щоб риштування було справним. Щоб отой тюхтій біля крана ворущився. Я тут їм усім спокою не даю. Тому він хоче мене на іншу плянету випхнути.

Оленка говорила дуже голосно. Щоб її чули дівчата на риштуванні. Вони чули. Вони хихикали там.

— Ото так. А я навмисне не поїду нікуди. Сучасників у нас багато. Але я з-за принципу нікуди на піду з бригади. Так, дівчата? — гукнула вона, задерши голову.

— Ми її не пустимо!

— Підсип їм, Оленко, перцю!

— Тягни обох нагору. У нас нікому цеглу підносити.

— І гривастого тягни!

Корній Мусійович затулив вуха долонями. Він гірко посміхався.

— До побачення! А може-таки, підете нагору? Там не дуже страшно. У моїй бригаді одинадцять наречених і дві молодиці. Всі дуже сучасні. Ходімте!

— Дякую вам, Олено, пробачте, не знаю, як по батькові, — сказав Прюст.

— Мене по батькові ще ніхто не називав.

— Дякуємо вам. Але ви нас не так зрозуміли. Нам справді потрібний сучасник. Не нам, науці, може, навіть усьому світові. Розумієте?

— Розумію. Тільки, коли б це я сама летіла, тоді згодна. Полечу, як Терешкова. І заміж піду за космонавта. Може, скоро нежонатий космонавт знайдеться. А то що за інтерес? Робот там летітиме з моїм характером, а я тут на Землі буду. Ні! Не виживе мене з бригади Корній Мусійович. Не виживе, поки завод побудуємо. До побачення!

Оленка побігла. Десь на риштованнях вона зупинилася, помахала нам рукою і зникла.

— Бачили, яка? — запитав Корній Мусійович. — Таких треба в космос силоміць висилати.

— Ця дівчина погано працює? — запитав Прюст.

— Хто це вам сказав? Півтори норми бригада дає. Допекла вона всім. Ой, характер. Їй щоб усе було ідеальне. А де тут у нас, у Чмихалівці, такі ідеальні умови є? Хто їх нам створив? Тут треба самим до всього доходити. А їй подавай такі умови. До побачення! Поспішаю. Приходьте ще. Пошукайте, може, й знайдеться якийсь там сучасник, що згодиться піти з будівництва. В сім'ї, кажуть, не без виродка.

Виконроб подався підтюпцем. Ця категорія людей не вмє ходити. Виконроби бігають. Тому виконробів на будовах не шукають, а ловлять. Тепер, кажуть, винайшли спеціальні малесенькі радіоустановки. Одна десь там у конторі стоїть, друга в кишені виконроба. Так легко буде їх ловити.

Ми деякий час йшли мовчки. Прюст хитав головою в такт своїм думкам. Він раптом зупинився, поглянув на свою долоню, потім на мене і сказав:

— Ходімте назад. Треба ж повернути. — На долоні лежав чорний гудзик з пластмаси.

— Виконробів? — запитав я.

Прюст сумно похитав головою:

— Ні. Олени. Знаєте, я весь час стримую себе, навіть намагаюся близько не підходити до жінок. Але чомусь завжди в мене лишаються їхні гудзики.

— Це у вас спадкове? — запитав я Прюста.

— Зовсім ні. Хіба ви не знаєте, — один видатний академік доводить, що ніякої спадковості немає. Я поділяю його думки.

То все вигадали різні вейсманісти-морганісти. Людина є продуктом середовища.

— Академік має рацію. Ви живете в середовищі, де багато гудзиків. І є його продуктом. Напишіть відомому академікові, підтвердіть його геніяльну думку. Він вам дякуватиме, бо це буде для нього неперевершеним доказом того, що теорія вейсманістів та морганістів реакційна.

Прюст дивився на мене дуже серйозно. Він іноді не міг зрозуміти, де я жартую, а де ні. Він запитав:

— Ви радите?

— Напишіть. Знаєте, такі докази йому зараз дуже потрібні. Бо в біологічній науці щось знову починають з'являтися різні гени та хромосоми.

Ми розмовляли про дурниці тому, що зараз не хотіли визнавати цілковитої поразки нашої місії. Ми говорили про одне, а думали зовсім про інше. Принаймні, так мені здалося.

Ми вже вийшли на чудову чмихалівську площу, веселу і насичену змістом. Тут серце і всі інші органи Чмихалівки. Ми милувалися веселою площею, магазином, клубом, школою.

— Що ж далі робитимемо? — запитав я у Прюста. — Ви знаєте, я розумію отих наших сучасників. Коли я працював на будівництві домни, то також гнав від себе кореспондентів. Не було часу, а вони приходять або тоді, коли робота кипить, або тоді, коли вона не клеїться і треба її клеїти.

— Ви працювали на будівництві домни? — здивувався Прюст.

— Працював.

Прюст усміхнувся доброю гарною усмішкою. А чого йому усміхатися? Чого?

До вечора він не вимовив жодного слова. А увечорі зник.

А я пішов знову до того скверика, де ми зустрічалися з Інкою. Я стояв і страждав. Не знаю, для чого письменники так багато пишуть про страждання закоханих. Адже кожна людина страждала, бо кожна кохала. Це почуття добре відоме всім. Так ні — відоме воно чи не відоме, все одно пишуть. А погляньте, який читач став. Подивіться на нього, на читача. Він бере книжку до рук тільки про шпигунів та про кохання. Не всі, звичайно, такі. Але багато. А хіба читач не пережив страждань закоханого? Пережив він ті страждання, а може, й зараз переживає. То навіщо ж йому про це ще в книжках читати?

Інка не прийшла. Вже зорі, несміливі весняні зорі, заграли в небі. Вже солов'ї перейшли на нічні мотиви — сумні і гарні. Вже повз Чмихалівку проїхав пасажирський поїзд. А її немає. Не прийшла Інка.

13. Я ЖИТИМУ ДВІСТІ РОКІВ. ЧУДОВО!

Коли я повернувся до готелю, в кімнаті сиділи Прюст і Карась. Мабуть, їхня розмова увалася тому, що я з'явився. Прюст щось доводив, коли я зайшов. Його рука повисла в повітрі, а на устах лишилося не сказане слово.

— Пробачте, я, здається, не вчасно.

— Навпаки. Сідайте. Ми вас чекаємо цілий вечір, — сказав Карась. — Просто не зрозуміло, де це ви в нашому містечку можете так довго ходити. А втім, молодість. Вона не вміє економно витрачати час.

Я сів до столу.

— Тепер розповідайте, — запропонував Прюст.

— Але ж я не знаю, що саме.

— Тоді дозвольте мені. Ви працювали на цілині? Так? — запитав Карась.

— На будівництві елеватора.

— Потім на будівництві комсомольської домни в Донбасі?

— Було й таке.

— Потім на будівництві хемічного комбінату в Кременчуці?

— Так.

Прюст тер долоню об долоню. Від захоплення він почав крутити гудзика на власному піджаці.

— І разом з тим вчилися на факультеті журналістики. Так?

— Не розумію, навіщо стільки біографічних довідок?

— І, крім того, маєте перший розряд по боксу, — вів далі Карась. — Ну, а про інші ваші якості говорити не будемо. Мене повідомив про них чоловік, якого ви звете — Золотий Зуб. Я, між іншим, сказав йому про це. Він сміявся і пригрозив, що коли повернетеся, неодмінно напише наказ, в якому відзначить не тільки вашу дотепність.

Прюст засміявся своїм беззвучним сміхом. Він був надзвичайно задоволений зараз, оцей Прюст. А може, в мене був такий спантелений вигляд, що я був схожий на артиста естради, який уперше вийшов ковтати шпаги.

— Так от, юначе, вас звільнено з редакції на два місяці. Зовсім не тому, що ви образили редактора. А тому, що я беру вас на роботу.

— Послухайте. Але ж...

— Все вже вирішено. Я переконаний, що ви дасте згоду. Бо репортаж однаково писатимете ви, а не хтось інший. Я вас беру на роботу. Ви будете виховувати робота. У вас, юначе, дуже багато тих якостей, які називають сучасними. Сподіваюся, заперечувати не будете?

Дуся принесла чорну каву. Вона знала, що Карась над усе любить цей запашний напій. Вона запитала:

— Булочок чи сухарів принести?

Карась відмовився від булочок і сухарів. Він запитав:

— Дуся, ти ще не закохалася в цього журналіста? Поспішай, бо він може якійсь іншій принцесі віддати своє серце.

Дуся зашарілася, чмихнула і пішла. Вона знала, що на таке запитання не потрібно відповідати.

Підвівся Прюст. Він тримав чашку кави в руці, дмухав на неї і говорив:

— Ви, молодий чоловіче, справжній сучасник. Ми його шукаємо, а він ходить з нами. Навіть смішно! Навіть якимось дивно, коли подумати глибше. Чудові ви маєте властивості — про все маєте свою думку. Це надзвичайна властивість. Коли ви передасте свій характер роботів, він там, на іншій планеті, найкраще продемонструє нашого сучасника. А ви що на це скажете?

Що я міг сказати? Мене все це надто схвилювало, і, коли по правді признатися, я ще не спромігся усвідомити й зрозуміти своє становище. Мене долав смуток. Смуток закоханого, який не знає, що ж трапилося з нею, з дівчиною, яка схожа на нейтрино. З мою мрією і радістю мою.

— А чи не помиляєтеся ви? А хоч, ні. Це було б образою сказати отаке про вас двох. Коли ви не помиляєтеся, то мені нічого не лишається, як задерти носа і думати, що я найкращий серед сучасників. Як ви гадаєте?

На моє запитання не відповіли. Воно було недоречним. Не треба було запитувати.

Прюст почав:

— Але нам потрібна ще дівчина. Я не буду обґрунтовувати свою пропозицію, а просто скажу: хай еталоном для робота буде Інна Карась. Ви якої думки?

Це запитання він адресував мені. Він дещо розумів, Прюст. Він знав, чому мене долає смуток.

— Звичайно, Інка. Вона працює і вчиться. І мені здається, що цілком може стати вихователькою робота. Крім того, у неї чарівний характер.

— Звідки це вам відомо? — запитав не без іронії Карась.

Я розгубився. Справді, кому краще відомо — мені чи батькові, який характер у Інки.

— Цей юнак, — повів Прюст, — вміє давати точні характеристики людям.

Спасибі генієві. Він мене витяг з безодні. Що б я відповів батькові, коли я сам не знаю нічого про таємниці дівочої душі. Що б я сказав йому?

— Ні. Я не згодний. Ви забули про Чубарика. Ви про нього забули. Він же член комісії. Він завтра подзвонить у район і скаже, що в нас тут сімейственість і що я свою дочку хочу надіслати на Ікс. Ні, ні.

— Вам не доведеться мати справу з Чубариком, — сказав я, — ми з Прюстом справимося з ним. Тут просто треба сказати, що ми керуємося виключно принципом економії коштів. Навіщо вам брати ще одну штатну одиницю? Навіщо, коли все можна зробити своїми силами.

— Ні, коли ви вилізете на цього коника, то Чубарик складе зброю. Завтра зранку Інка прийде до вас.

На ганку ми попрощалися з Карасем. Він жартома сказав:

— А знаєте, я б хотів бути вихователем робота. Уявіть, його мозок житиме двісті років. Мене б давно не стало, але моя чатка, мої звички, мій характер житимуть. Цікаво, правда? — Карась поглянув на схід і додав: — Он бачите, червона зірка. Трохи праворуч від неї — голуба. А десь там біля неї сузір'я Лебеда. Туди полетять наші роботи. Полетите ви, — поклав мені руку на плече Карась. — Заздрю!

Карась пішов.

Я дивився праворуч від голубої зірки. Я не бачив там Лебеда. Але я не заспокоюся, поки не побачу тієї плянети, на якій житиму. Ну, нехай не я. Згоден. Не я. Але моя душа.

— Ви щасливі, Вадиме? — запитав Прюст.

— Так. Це навіть важко зрозуміти. Я ще не усвідомив, як усе відбудеться. Я ще не відчув і не пережив того, що тільки-но сталося. По суті, кожна людина безсмертна. Правда?

Прюст мовчав. Я чекав підтвердження своєї думки.

— Дуже просто все відбувається. Мої далекі пращури жили тисячу, а може, двісті тисяч років тому. А ті, кому я буду таким самим пращуром, житимуть, може, ще й мільйон років. Так?

Прюст мовчав. Він крутив мого гудзика і мовчав.

Коли ми повернулися до кімнати, Прюст сказав:

— Чудово! Все буде чудово, юначе. Ви житимете двісті років.

14. Я НА ПЛАНЕТИ ІКС

Як повільно іноді сходить сонце. Я стою на ганку, мружу очі і дивлюся на нього. А воно ледве-ледве повзе. Йому б сьогодні слід прокинутися раніше. Набагато раніше. І освітити шлях Інці. Адже вона прийде до нас.

Минулої ночі я майже не спав. Я думав. Думав, чи може мені все те приснилося? Мине якийсь час, і я полечу на невідому людам планету Ікс. Власне, коли говорити точніше — не я полечу, полетить мій образ в особі робота. Моя свідомість, мій характер, моя душа. Душа? А що це таке, душа? Мені не хотілося зараз шукати відповідь на таке запитання. Та, мабуть, і знайти її не легко. Але душа є, коли про неї так часто говорять. Щось таке подібне до душі є.

Отже, я полечу. Це навіть уявити важко. Політ триватиме щось біля сотні років. Я побачу зблизька інші зірки та планети. А що ж являє собою планета Ікс? Там є життя. Звідти надійшли радіосигнали на Землю. Припустімо, що це так. Але ж ті сигнали ніхто не розшифрував. Що там таке переказують іксіяни на Землю? Може, вони запитують, чи ви там живете, люди, чи, може, у вас там нічого немає і вам, бідолашним, досі невідомо, що таке радіо? По-всякому можуть там думати — на Іксі — про нашу Землю. Їхні вчені можуть доводити, що ніякого життя на Землі немає. Адже пересічна середня температура на більшій частині Землі — мінусова. Як же там жити? Там можна тільки в гокей грати та на лижвах змагатися. Або, наприклад, поглянуть вони на наші ріки. Їхні спектрографи покажуть, що по тих річках тече не вода, а суміш нафти, аміяку, сірки. Яке там життя? А річки ж впадуть у моря. Отже, і в морях та океанах усе вже давно загинуло. Можуть вони подумати, що досі не закінчився геологічний розвиток земної кори, адже вони, іксіяни, зареєстрували атомні вибухи і викидання радіоактивних речовин в атмосферу. Коли б на Землі були розумні істоти, то навряд чи вони допустили б щось подібне. Немає там життя, гадають іксіяни. Не може воно там триматися. І ще вони подумують, що там досі утворюються на суші нові моря. То, мабуть, проходить процес первісного народження структур планети. Можуть вони таке подумати про нашу Землю? Звичайно, можуть. Усякі в них є учені. Є такі, що вірять, а є такі, що з ними сперечаються та вигадують різні теорії і гіпотези. А потім пишуть і захищають дисертації.

І ось я з'явлюся до тих учених і скажу їм: «Здоровенькі були! Я прибув до вас із Землі. Ви туди надсилали свої сигнали, от я й прибув на ваше запрошення». Тоді ті, що були за життя на Землі, мене привітають, а ті, що були проти, не повірять і почнуть мене допитувати та мучити. Правда, їм не дуже доведеться старатися. Адже вони вже захистили свої дисертації і переконливо довели, що ніякого життя на маленькій планеті Земля немає. У них тепер не заберуть назад кандидатських звань і зарплатню їм не зменшати.

Взагалі, треба бути готовим до всього. Може, наприклад, якийсь учений чи якийсь начальник запитає мене, а хто там у вас сьогодні найвідоміший чоловік на Землі, кого там у вас найбільше знають, про кого найбільше балакають? Що відповісти на таке запитання? Можна відповісти правду. Сказати можна, що найбільш відомими є в нас на Землі поет Євтушенко, футболісти Пеле та Яшин, боксер Попенченко та стрибун Брумелль. Раніше, звичайно, було трохи інакше. Раніше в нас багато говорили про відомих учених, артистів, художників та письменників. А тепер становище різко змінилося. Тепер весь світ занепокоєний, коли

Пеле схуднув на півкіло, Яшин дістав травму, а Брумел ь поламав ногу.

Гаразд, про Землю, звичайно, я їм набалакаю багато цікавого. Є про що розповісти. А що я там у них побачу? Може, там у них і не люди живуть, а, як сказав Карась, комахи. Тоді яка з ними розмова може бути? І навіщо я тоді летітиму до тих комах? Коли вони комахи, то говорити про них не будемо. Мені все ж вони уявляються чимось подібними до людей. Щось у них повинно бути схоже на нас. Природа обирає форми надзвичайно зручні. І людина є найкращим взірцем таких зручних форм. Отож, нехай там будуть живі створіння, схожі на людей нашої Землі. Може, вони не зовсім схожі. Може, у них, скажімо, таких органів, як куприк і апендикс, уже немає. Може, у них вуха менші і зачіску мають більш удосконалену, ніж наші. Це можна припустити. Може, вони трохи менші на зріст і мають великі та круглі голови. Це також цілком можливо. Ну, а про їхній одяг не доводиться нічого говорити. Тут уже ніякі припущення не допустимі. Коли в нас, на Землі, моди змінюються тричі на рік, то і в них подібні явища мають місце. Вони там, може, дійшли такого рівня матеріального розвитку, що їх жінки щодня собі змінюють моди і одягаються в нові плаття з капрону, найлону, лавсану та інших штучних тканин. Усе може бути на їхній планеті.

Мене навіть трохи налякала думка, що вони там, на Іксі, розумні створіння. Адже і в нас на Землі ніби живуть у переважній більшості сотворіння розумні, але вигадали ж ці розумні сотворіння атомну бомбу! І кинули її на . . . людей. А як у них там? Куди їхній розум повернутий? Може, вони там такі розумні, що кожен у кишені носить атомну бомбу і жбурляє нею в свого сусіда?

Багато різних питань виникає, коли думаєш, як ти повинен поводитися з жителями іншої планети.

Чи існує в них кохання? Чи дивляться у них кінокартини? І чи потрапляють на екрани веселі кінокомедії? А може, вони, ті кінокомедії, такі прісні, як у нас? Чи є витверезники в них? Чи сіють у них на полях пшеницю, а може, й досі у них там уся площа під кукурудзою та горохом? Чи є в них такі пісні, як «Чорний кіт» та «Черемшина»?

Запитань багато. І тільки я один дам на них відповідь, коли потраплю до іксіян. Я один передам на Землю ці відомості. Звичайно, не подумайте, що я такий легковажний. Я передам усі найкращі досягнення науки, прочитаю по радіо найкращі романи та вірші. Про все я повідомлю жителів Землі.

Сонце зійшло. Воно підвелос ь вже над молодим весняним лісом і послало туман над луками і болотами.

Я зайшов до кімнати. Прюст сидів біля столу і писав. Він писав швидко, зосереджено, надхненно. Мені б також треба було оце сидіти та писати репортаж. Але я не беруся за олівця.

Коли я погляну на папір, мене поймає нудьга і сум. Я закоханий і не можу писати. То тільки поетам кохання допомагає на драбині своїх рядків лізти в небо і пробивати свої твори у видавництвах. А звичайним смертним, таким, як я, кохання заважає. Поступово я переконуюся в тому, що страждання мої нічим не відрізняються від тих страждань, які переживала первісна людина. Тільки первісна людина знала, як підкорити серце коханої. Первісна людина брала палицю і йшла з нею полювати печерного тигра. А потім, залікувавши рани від тигрячих зубів, йшла до коханої і клала до її ніжок чудесну шкуру. На! Обгорни нею свої прекрасні стегна. І серце коханої підкорене. А тепер я що повинен зробити, щоб Інка покохала мене? Теж здобути шкуру тигра? А де ж її взяти, коли треба обійти сто кілометрів полями та луками, щоб зустріти зайця? А лисицю можна побачити взимку тільки на головах у дуже модних дівчат.

Інка стояла на порозі. Вона дивилася на мене, на Прюста і дуже гарно, дуже привітно усміхалася нам.

— Інко, це ти?

— Я.

— Скажи, навіщо ти написала оті жорстокі слова?

Інка показала очима на Прюста, мовляв, хіба можна про такі речі розмовляти в присутності сторонніх.

— Не зважай на нього. Він зараз нічого не чує і нікого не бачить.

— Мама сказала, що мені рано зустрічатися з хлопцями.

— З хлопцями чи зі мною?

— З тобою?

— Я поганий? Я Дон-Жуан?

— Вона сказала, що такі, як ти, всім на світі забивають баки. І що я неодмінно закохаюся в тебе. Правда, чудна моя мама? Я, наприклад, не збираюся ні в кого закохуватися. Навіщо? Правда?

А що я мав сказати? Я сказав:

— Правда. Закохуватися ні в кого не треба.

Після цих слів я, мабуть, спохмурнів дуже. Інка поглянула на мене співчутливо, як на смертельно хворого, і сказала:

— Я дала слово до двадцяти років слухати свою маму.

— А ще далеко до двадцяти?

— Далеко.

Мені не стало легше від такої відповіді. Я посадив Інку в крісло, сів навпроти неї і потонув у її великих сірих очах. Вона ховала від мене погляд, а я намагався прочитати, що приховує він. Не прочитав нічого.

Ми чекали, поки Прюст повернеться з своєї подорожі на Землю і помітить нас.

Нарешті він поклав олівець, поглянув на нас осмисленим поглядом і сказав:

— Драстуйте! Пробачте, але тут уже такі обставини склалися... Вам сказав тато, що ви будете вихователькою робота? — звернувся Прюст до Інки.

— Ні. Він мені нічого про це не говорив.

— Гаразд. Тоді беріть мої слова на віру. Скажіть, а у вас хороший характер?

— Не знаю. Мені ніхто ніколи нічого про мій характер не казав. Мама вважає, що в мене характер дуже поганий. Що я ніколи не стримую себе і говорю завжди те, що думаю.

— Мама завжди кажуть таке дочкам. Це щоб вони були ще кращі. Але я думаю... ні, мені хотілося б взнати, що думає з цього приводу мій колега? — Прюст поглянув на мене.

— Інка чудесна дівчина! Вона навіть сама не знає, яка вона гарна. Це буде щастя, коли і робот матиме такі самі риси.

Інка мені навіть не подарувала свого погляду. Мабуть, я сказав знову щось недоречне.

— А хто працюватиме з другим роботом? — запитала Інка.

— Ваш милий сусіда. Сподіваюся, ви не заперечуватимете? — запитав Прюст.

Я бачив, що Інка задоволена. У неї заіскрилися очі, і вона тепло поглянула на мене. Вона ще ніколи так не дивилася на мене. Навіть тоді, як я втягнув її і тараню у вагон.

— Я можу йти? Я зараз піду до Левандовського і скажу, що переходжу працювати до вас.

Вона пішла. Обернулася на порозі, помахала нам рукою і зникла.

Прюст ходив по кімнаті і говорив:

— Чудесна дівчина! Яка радість покохати таку! Ви ще не закохалися в неї? Запитання, звичайно, недоречне. Кохати таку дівчину можна тільки по-справжньому. На все життя.

Мені хотілося сказати, що я згодний з ним, але вирішив мовчати. Навіщо тепер слова, коли я переконався — не кохає мене Інка. Не достойний я її великої і ясної любові.

15. Я ЗАВЖДИ БУДУ З ВАМИ, ЛЮДИ!

Сьогодні дивний ранок. Шкода, що всі весняні ранки дуже схожі один на одного. Прюст, напевне, знайшов би щось нове, а я не знаходжу. Мені всі весняні ранки надзвичайно подобаються. І небо занадто голубе, таке голубе та густе, що його можна ножем різати. І хмари надзвичайно гарні. Прюст би написав, що вони схожі на табун білих коней. А я не можу так написати. І сонце чудесне. Зараз воно спокійне. На ньому не передбачаються плями. Принаймні, газети щось не повідомляють про вибухи на ньо-

му. Це добре, що воно сьогодні дуже спокійне, сонце. У нашому містечку сьогодні немає спокійних. А ще коли сонце почне вибухати та кидати на Землю занадто багато космічних променів і різних частинок атома, коли цього дня ще сонце буде хвилюватися, тоді можуть статися непередбачені події.

Ні, хай буде сонце спокійне. Без плям. Без вибухів.

Сьогодні о дванадцятій годині оживуть роботи. Уявляєте? Сьогодні вони народяться по-спражньому. Сьогодні вони зроблять перший крок у життя.

Людям краще народжуватися. У них уже в генах та хромосомах закладена програма на все життя. І характер там. І талант чи бездарність — теж там. Рости собі, дитино, та розвивай те, що тобі батьки заклали в хромосомини. Живи! Поки ти малий — мама і тато клопочуться біля тебе. І бабуся та дідусь псують тебе пестощами. Звичайно, ти, поки малий, намагася всіляким чином проявити себе, довести, що ти можеш децю робити й сам. Наприклад, ти сам можеш ковтати гудзики і металеві кульки від дитячого більярда. Мине якихось там сім років, і ти вже в школі. Ще промайне кілька років, ти вже пробуєш смак цигаркового диму і граєш у дворовій футбольній команді. А там, дивись, твої батьки доводять усім, що ти єдина на світі дитина з винятковими здібностями, бо вони заклали тобі дуже хороші хромосоми, а за конкурсом до інституту ти не пройшов тому, що навкруги блат. А в твоїх батьків, які так мудро заклали тобі хромосоми, ніякого блату немає. Але все ж таки ти пробив собі дорогу. І десь там, як уже поверне на третій десяток, ти вже талановитий інженер-хемік, чи, може, мікробіолог, чи, може, навіть ветеринарний лікар або письменник. На цей час ти вже сам будуєш своє життя, турбуєшся, щоб продовжити свій славетний рід. І знову народжується дитина з чудесною програмою. Гени й хромосоми вічні.

А з роботами все навпаки. Все не так. Усе по-новому. У них хромосом немає. У них зараз мозок чистий, як напівпровідник. Чистий, як алмаз. Коли мозок створює душу, то і та душа зараз чиста і прозора. Дитина після свого знайомства з життям, після того, як вона децю вже починає розуміти, дуже любить часто говорити слово: «Дай». А що полюбить робот? Чи йому сподобається таке слово? Чи, може, він одразу почне казати: «На».

Мене ще непокоїло питання: а хто він мені буде, отой робот? Я йому віддам усе, що маю. Звичайно, я від нього приховую оті плями капіталізму, які десь там ховаються в моїй душі. Неодмінно приховую. Навіщо вони йому? А все краще — віддам. То хто ж він буде для мене, який родич?

А що, коли я його назву своїм сином? Га? Одразу в мене буде такий великий, гарний і мужній син. Може, хтось думає, що я не маю на те права? Маю. Кажуть же в народі: не той батько,

хто народив дитину, а той, хто виростив. А вирощуватиму його я. Це чудово. У мене буде син. Він зараз народиться і житиме. Я його зроблю і без хромосом схожим на мене. Я його любитиму, і він мене — також.

Цікаво, які думки непокоять зараз Інку? Що вона думає сьогодні? Що нав'яв їй чудесний ранок, табун білих коней на небі і сонце, яке не має плям? Спокійне сонце.

О дванадцятій дня всі працівники інституту зібралися до лабораторії номер вісім. Сьогодні тут спокійних не було. Навіть Чубарик схвильовано дивився на невеличкий поміст, де стояли роботи. Інка протиснулася до мене. Вона була зосереджена і дуже серйозна, моя Інка. Чудна, хіба нейтрино може бути таким серйозним? Йому зовсім не личить бути таким. Вона сказала:

— Ти хвилюєшся, Вадиме?

— Угу.

— Я також.

— Сьогодні увечорі зустрінемося?

Інка покрутила головою. Не зустрінемося. Їй ще не має двадцяти років. Вона ще не може зустрічатися з хлопцями. Не доросла. Трапилася б нагода, я запитав би в її чудесної мами: коли вона вперше покохала? Скільки їй було тоді років? Але зараз треба думати зовсім не про кохання. Зараз усі чекають надзвичайної події у житті нашої планети. Треба думати про те, як воно буде далі. Як людина народиться на світ і як вона житиме.

До мене підійшов Чубарик.

— Слухайте, а чому це ви не прийшли до мене за порадою? Знаєте, є така думка, що я повинен бути вашим наставником. Тобто: ви виховуєте робота, а я повинен здійснювати над вами контроль. Я все чекав, коли ви прийдете, але ви не прийшли.

— А чия це така думка? — запитав я.

— Авторитетних керівників.

— Передайте, будь ласка, авторитетним керівникам, щоб вони самі висловлювали свої думки, коли вони у них є. Я готовий їх слухати. А з приводу контролю — говоріть з Карасем. Я зараз підкоряюся йому.

— Я волів би, щоб ви самі поговорили про це з Карасем.

— Навіщо ж?

— Який ви, справді. Ну, уявіть, ви наробите помилок. Тоді ви один і відповідатимете. А коли я здійснюватиму контроль, тоді я відповідатиму.

— А коли я не боюся відповідальності, тоді що робити?

— Як знаєте. Але, на мій погляд, довірити таку справу одній людині та ще без контролю над її діяльністю, — просто безглуздя. Скрізь повинен бути контроль і перевірка. Контроль і перевірка діяльності.

Я вже не слухав Чубарика. Карась вийшов наперед, підніс руку догори і почав:

— День сьогодні який! Може, колись цей день стане святом для нас, біофізиків, — сьогодні вперше робот перетвориться на людину. Кожна людина має своє ім'я. Давайте і ми дамо ім'я нашим роботам. На мій погляд, треба дати найбільш розповсюджені ім'я. Як ви гадаєте?

З натовпу хтось сказав:

— Іван та Марія.

Я впізнав голос. То казав Капуста. Молодець Капуста! Вніс таки свій вклад у справу космонавтики.

— Гадаю, заперечень не буде? — запитав Карась. — Отже, товариші, за півгодини Іван та Марія оживуть. Їхні вихователі готові почати роботу. Але до вас є прохання: протягом двох місяців ніхто не повинен підходити до Івана та Марії. Поясню: роботи дуже чутливі до імпульсів людського мозку. Вони одразу сприймають імпульси і цілком піддаються їм. У людей немає двох схожих імпульсів. Роботи відразу матимуть настройку на імпульси їхніх вихователів. Але, щоб позбутися можливих відхилень, ми повинні бути обережними. Тому тільки вихователі будуть протягом двох місяців з роботами. Попереджаю, після того, як я зніму запобіжники, ми не можемо стояти близько біля роботів. Роботи залишають лябораторію і підуть у котеджі, що збудовані в лісі. Ми можемо йти на відстані двадцяти кроків. Прошу вас підкорятися цим вимогам. А зараз прошу вихователів підійти сюди.

Карась не назвав наших прізвищ. Він не хотів називати їх тому, що мусив сказати прізвище Інки.

Ми підійшли. Я та Інка.

Чого це я так хвилююся? Вдруге в житті я так хвилювався. Вперше, коли складав державний екзамен. Тоді в мене чомусь холоди п'яти. Тепер знову холонуть. Це ні к бісу не годиться!

Звідси, з помосту, я помітив Прюста. Він стояв у кутку і пильно дивився на роботів. Він напише про цю урочисту хвилину. У нього зараз народжуються образи та ідеї. В цьому я переконаний.

Карась підійшов до Івана та Марії і зняв запобіжники. Він сказав:

— За три хвилини світло розбудить наших роботів. Тепер прошу всіх залишити приміщення.

Кімната лябораторії спорожніла. Тільки біля дверей стояли Карась та Левандовський. Той самий Левандовський, який своїми руками ліпив роботів. Вони стояли вдвох і дивилися на нас.

Минали хвилини. Я відчував, як пульсує кров у скронях, і свої холодні п'яти відчув. Дихав я не на повні груди, а лише часткою легенів. Це щоб не розбудити Івана.

Як він проснеться, Іван? Як народиться на світ? Як увійде в прекрасне життя мій Іван? Мій? Звичайно, він буде тепер моїм. Адже і мозок, і душа в нього будуть мої. (Душа? А що це таке, душа?). Іван буде моїм сином. Я зроблю його цілком схожим на свого батька. Шкода, що в нього немає серця. Він, як запевняв Карась, не вмітиме почувати. А шкода. Дуже шкода. Як це можна жити і нічого не почувати?

Вже минули три хвилини. Мабуть, минули. Я поглянув на Інку. Вона стояла бліда і чомусь важко дихала. Вона мені хитнула головою. Це щоб заспокоїти. Сама хвилюється, а мене заспокоює.

Спершу в Івана задрижали повіки. Яюсь важко, дуже важко він розплющив очі. Очі були ясні, голубі. Тільки у них була порожнеча. Потім він поворушив пальцями рук, злегка повернув голову. Я простягнув йому руку і сказав:

— Здрастуй, Іване!

Іван мовчав. Він дивився на мене незрозумілим поглядом і мовчав. Тоді я подумав: «Ти повинен простягнути мені руку і сказати: „Здрастуй”». Іван подав мені руку. І дивна річ — моїм голосом відповів:

— Здрастуй!

Потім я думав, а Іван говорив:

— І ви здрастуйте, Карась та Левандовський. Я вдячний вам за те, що ви створили мене.

Карась та Левандовський усміхнулися. Весело і гарно. Вони підняли руки догори і помахали нам.

Раптом я почув голос Інки:

— Я дуже щаслива, що житиму на Землі.

Але то говорила не Інка. То говорила Марія. У неї були карі очі, великі та гарні. Вона вже усміхалася. Усмішка була приваблива і чарівна. Ох, ці жінки! Навіть коли вони роботи, однаково вважають, що їхній перший обов'язок чарувати нас, чоловіків, своїми усмішками.

Я наказав Іванові:

— Ходімо, друже!

Але він не йшов. Він ще не знав, як треба ходити. Тоді я віддав наказ думкою. Я розповів, що треба спершу поставити одну ногу, потім другу. І зробив це сам. Іван спершу несміливо ступив перший крок. Він навіть трохи похитнувся. Але одразу став на місце. Другий крок він ступив сміливіше, а потім пішов поряд зі мною.

Марія ще стояла на місці. Але Інка вже зробила те, що і я. Вони вдвох пішли слідом.

Ми вийшли з кімнати. На нас дивилися сотні очей. Власне, не на нас, а на роботів. Я бачив щасливого Карася. Я ще ніколи

його таким не бачив. Він зараз був схожий на пустотливого хлопчика, оцей великий і могутній Карась. Він саяв і щось говорив своїй дружині, гарній, стрункій жінці, яка забула, коли вона покохала вперше. Але вона дивилася не на мене. Вона дивилася на Інку. Ще я зустрівся з суворим поглядом Чубарика. Мені не хотілося дивитися на нього. Я відшукував Прюста. Його відтиснув натовп кудись аж до газону. Чубата голова височіла над натовпом. Він зараз був дуже суворий. Він не хотів випустити з поля зору найменшої дрібниці. Прюст напише про все, як було.

І раптом мені скотілося зробити щось дуже приємне для всіх оцих людей. Я думав, а Іван дуже голосно і виразно говорив:

— Яке чудове сонце! Яка гарна Земля! Я радий, що житиму поміж вас. Я любитиму вас, люди, бо ви створили все, що є на Землі. І це небо ви створили. Воно чисте і гарне. І сонце ваше гарне, бо воно дає вам життя. Я завжди буду з вами, люди. І робитиму все, щоб Земля наша була ще кращою.

Позаду йшли Інка та Марія. Я зупинив Івана. Ми все ж таки чоловіки, то мусимо бути ввічливими. Тепер Інка та Марія йшли попереду. А ми слідом.

Це зі мною буває — знову накопилася на мене якась сентиментальна хвиля. Я думав про Інку. Вона йшла попереду. Вона не стрималася, озирнулася і трішки, трішки підморгнула мені. Марія зробила те саме. Іван також дивився на Інку. І, жаж! — прошепотів її ім'я! Яка необачність! Зараз я не повинен про неї думати, про Інку. Не повинен. Не маю права.

Я спостерігав за Іваном. Кроки наші були однакові. Він злегка махав руками. Так, як і я. Я наказував Іванові: «Ти зараз будеш учитися самостійно мислити. Тебе звуть Іваном. Коли тебе хтось покличе — ти повинен відповідати. Зрозумів?» Іван не відповів. Він ще не володів мистецтвом розмови. Він не знав, як це відповідати. Він міг тільки повторювати те, що я подумаю. В його мозку ще не діяла складна система мислення.

За нами слідом ішов натовп людей. У ньому я помітив не тільки співробітників інституту. Он там ішли Міля і Ліма. Юбое в червоних штанцях. Чвоха з приліпленою до губів сигаретою йшов поряд з ними. Мабуть, половина населення Чмихалівки прибула сьогодні до містечка, щоб переконатися, чи правдиві ті чутки, чи справді вже почали робити людей у майстернях. Тепер вони в цьому переконалися.

Два гарненькі будиночки стояли поряд. У одному житимемо ми з Іваном, у другому — Інка та Марія. Ми з Іваном зупинилися біля свого будинку, Інка та Марія — біля свого. Десять кроків за двадцять від нас зупинився натовп. Я наказав Іванові на прощання помахати рукою. Іван підніс руку. Те саме зробила і Марія. Ми постояли якусь хвилину і пішли до котеджів. Тут нам жити два місяці.

У мене і в Івана окремі кімнати для роботи. Одно ліжко. Іван не спатиме. Його мозок і м'язи не знають утоми. Можливо, колись людино-роботи будуть також відпочивати, але, на жаль, ще досі нікому не вдалося досить чітко встановити, що це таке сон. Хтосьна, може, роботи ніколи не будуть спати. Навчать їх спати, тоді вони, замість того, щоб працювати, вилежуватимуться в ліжку. Чого (доброго, серед них ледарі та дармоїди з'являться. Що з ними робити, з ледарями! Їх і серед людей вистачить. Ні, хай не сплять. Хай не втомлюється їхній мозок, але хай вони і не сплять. Так зручніше. Працюватимемо ми у великій кімнаті. Вона нагадує шкільний кабінет. На стіні карти і діяграми, глобус, таблиця Менделєєва і розклад нашої роботи. В суміжній кімнаті — книги і магнетофонні бобіни. Їх багато, бобін. Щодоби Іван має прослухати їх чотири.

— Тут ми житимемо, Іване. Зрозумів? Це наш дім. Тобі не ясно, що таке житимемо і що таке дім? Але про це ти швидко довідаєшся. Ти, Іване, не клопочися, все буде гаразд. Скоро в тебе з'являться умовні і безумовні рефлексі. Тобі не треба буде думати над кожною дрібницею. Рефлексі самі приводитимуть у дію твої руки. А покищо ти повинен тільки підкорятися мені. Це твій обов'язок. Розумієш мене?

Іван нічого не розумів. Він дивився на мене своїми дуже голубими, холодними очима і мовчав. А мені хотілося говорити.

— Ти, Іване, тепер мій син. Правда, цікаво. Я ще не одружений, а вже маю дорослого сина. І дуже здібного, біс його забори! Надзвичайно здібного! Обійшлося без хромсом і ген, але ти успадкуєш усе, що я маю. Ти знатимеш багато більше, ніж може знати одна людина в наш час. У тебе будуть енциклопедичні знання. За першу добу ти пройдеши весь шлях, який проходить людина від першої мокрої пелюшки до першого клясу. Це сім років. А тобі потрібна буде одна доба. Зрозумів? За другу добу — ти вже володітимеш знаннями за сім клясів. А потім? За місяць ти пройдеши курс за інститут. Усі точні науки збереже твоя пам'ять. А от з гуманітарними справа буде складніша. Два тижні ти вивчатимеш філософію і літературу, мистецтво та історію, географію та біологію. І ще два тижні нам з тобою просто для бесід відведено. Ну, як? Подобається тобі така програма? Ще тобі доведеться оволодіти прийомами керування космічним кораблем. У тебе ж там, на новій планеті, не буде лікаря. Ти повинен сам навчитися замінювати собі деталі, що виходитимуть з ладу. Виявляється, це не така вже й складна наука. Для неї в програмі — два дні. І ще — не будь таким базікою, як оце я. Зовсім тобі не потрібно так багато говорити.

Іван дивиться на мене. Він нічого не розумів, але йому, напевне, подобалося, як я балакаю. Він усміхався, по-дитячому на-

івно і довірливо. Ні, таки хороший хлопець мій син. Мені хотілося говорити з ним.

— Іване, друже. Ти будеш людиною. Я зроблю з тебе найкращого хлопця на землі. Я не хвастун. Ти ще не знаєш того, що всі батьки думають про своїх дітей. Ти не знаєш, а я знаю. Вони думають, що їхні діти найкращі. То чому й мені не думати так? Головне — ти повинен навчитися передбачати. Коли ти навчишся цієї науки, тоді ти вже будеш людиною.

Зрештою, я не робот — я втомився. Чесно кажучи, треба було мовчати. Бо в цей час Карась та Прюст сиділи біля репродуктора і слухали мою промову. Карась забув мене попередити про це. Він забув також попередити, що всі наші розмови записуються на плівку. Забув? Ні, він просто хотів перевірити, чи я щиро взявся до роботи. А може, це мені здається так. Він хотів, щоб ми працювали, не почувавши, що хтось стежить за нами. Без контролю . . .

Я дав Іванові до рук дві дротини з контактними пристроями на кінцях і ввімкнув магнетофон. Бобіна була розрахована на чотири години. Отже, я можу зараз піти звідси на цілих чотири години. Але мені не хотілося нікуди йти. Мені приємно і радісно було дивитися на Івана. А він примружив очі і затих.

Цікаво, як почуває себе зараз Інка? Що вона думає? Я вийшов на ганок, але Інки ніде не було видно. Ну, звичайно, жінки. Їм є про що погомоніти, Інці та Марії. Піти б до готелю та забрати свої речі? Але мені чомусь не хотілося залишати Івана самого. Я вже збирався повернутися до кімнати, але раптом почув чийсь кроки. Так, то, безумовно, йшов Капуста. Він не йшов, а мовби підкрадався потихеньку, ніби кішка до мишачої нори. Капуста помахав мені рукою, мовляв, зачекай. Він підійшов і запитав:

— Як він там, Іван?

— Добре. А хіба що?

— Дуже мені цікаво. Він справді, як людина?

— Справді.

— Слухай, Вадиме, а ти дозволиш мені з ним порозмовляти трохи? Я тут дещо придумав, щоб він, наш Іван, значить, на тій планеті отим людям дещо сказав.

— Що ж ви придумали?

— Так я ж не тобі, а йому хочу сказати.

— Не можна. Запитайте дозволу у Карася.

— Та не будь ти чопом, яким бочку затикають. Запитай та запитай. Навіщо запитувати, коли все це можна без Карася зробити.

— Ну, а мені ви можете сказати?

— Тобі? А навіщо тобі говорити?

— Бачите, я відповідаю за виховання Івана. А ви щось там набалакаєте, чого він не повинен знати.

— Усе повинен знати! Ви хочете зробити його святим? Так? А хіба ми тут на Землі святі? Отож і він повинен тим людям на Іксу сказати, які ми тут насправді є.

— Які ж ми є?

— Та такі — не такі, щоб дуже хороші, не такі, щоб дуже погані. Я йому скажу, щоб там, на Іксу, не женилися. Навіщо женитися, коли від того тільки самі тобі страждання. А що, ні? Хай там скаже, що живе на Землі такий собі Капуста. І що його кинула рідна дружина. Хай скаже, що Капуста дуже порядна людина. Що це він сьогодні назвав його Іваном, а її Марією. І щоб там, на Іксу, знали про мене все. А то тільки про Карася та про тебе він там розповідатиме. А про мене і не згадає.

— Гарзд. Скажете йому, але не зараз. Зараз ще не можна. Іван вчиться. Зараз ніяк не можна.

— Ну, дивися, я ж прийду.

Капуста незадоволено поворушив вусами і пішов.

Що їм робить зараз Інка? Піти до неї? Ні, не можна йти. Ніяк не можна йти зараз до Інки. До наших будинків ніхто не має права заходити, навіть Карась. Принаймні, перші два тижні. За ці два тижні наші роботи мусять стати самостійними істами. (Знову це слово). Вони повинні навчитися мислити самостійно.

Я ліг на траву. Наді мною гомоніло срібне листя осики. Справді гомоніло. Ви помітили — листя осики тріпотить і здригається навіть тоді, коли немає найменшого вітру. Гуцули так її називають це дерево — трепета. Це дуже балакуче дерево — осика. Всі навкруги дерева мовчать, усі застигли, напевне, задоволені життям. А осика чимсь не задоволена. Щось їй ще потрібно. Чи, може, навпаки — всі задоволені, мовчать, а вона прославляє зараз і сонце, і небо, і Землю. Лакує дійсність.

Цікаво все-таки, як там ідуть справи в Інки? Чи стане Марія схожою на мое Нейтрино? Чи навчиться вона кожне слово супроводжувати помахом руки, рухом брови? Чи зуміє вона, Марія, одночасно щось говорити і усміхатися? Або відкидати волосся помахом голови? Інка така дівчина, що в ній кожної хвилини відкриваєш щось нове. І в погляді — то він холодний, ніби сніжинки силпляться з очей, то — гарячий, ніби зараз відбувається атомна реакція і до вибуху зовсім недалеко. Тільки байдужим не буває погляд. Ніколи я не бачив байдужого погляду Інчиних очей.

Чому ж мати Інки з такою недовірою ставиться до мене? Я їй не подобаюся? А чого це я повинен їй подобатися? Я поганий?

Ну, це й без неї відомо. Коли поганий, то тут і боятися не треба. Поганого її донька не покохає. Ні, їй, матері, потрібно, щоб Інку покохав якийсь кандидат наук або доцент. Або дійсний член академії. Вони, оці кандидати, бувають охочі до дівчат... Але навіщо я плету такі дурниці? Мати, як мати. Мати вважає, що її дев'ятнадцятирічна донька ще немовля і що їй не можна закохуватися та цілуватися. Ніяк не можна! При такій думці у матері виникає спогад і вона вирішує — чоловікам довірятися не можна.

Треба, зрештою, зупинити цей потік нікому не потрібних здогадок та припущень. Так можна самому заплутатися в тенетах та ще й інших заплутати. На речі треба дивитися просто: мама любить свою доньку і вона не хоче, щоб донька когось любила, крім неї.

Нейтрино, Нейтрино мое! Далеке й незнайоме, близьке й рідне. Я люблю тебе, Нейтрино! Тільки коли ж Нейтрино, що здатне пройти крізь Землю і Сонце, залишилося в моєму серці!

Зупинися, Вадиме! Бо коли ти й далі лежатимеш під вітами сріблястої осики, то перетворишся на сентиментального базіку.

У кімнаті мій Іван сидить у тій же позі. Він не звернув на мене ніякої уваги. Він зараз «переживає» свої дитячі роки. Шкода, що так «переживає». Попустувати б оце, побігати, пограти в піжмурки. А йому треба сидіти на одному місці і наповнювати свій мозок знаннями.

Надходив вечір. Мине ще двадцять хвилин, і я поставлю на магнетофон нову бобіну.

(Закінчення в наст. числі)

У видавництві ПРОЛОГ вийшло з друку

друге видання

збірки поезій

Василь Симоненко

БЕРЕГ ЧЕКАНЬ.

Упорядкував і вступну статтю написав Іван Кошелівець.

У збірці поезії, заборонені в Українській РСР та Радянському Союзі або спотворені цензурою КНРС.

Збірка має 220 стор. Ціна — 2,50 дол. або відповідна сума в перерахуванні на іншу валюту. Замовляти безпосередньо у вид-ві ПРОЛОГ та у видавництві нашого журналу. Книжку можна купити також в українських книгарнях.

**ГОР КОСТЕЦЬКИЙ: ПРО ПАБЛЬО НЕРУДУ
ТА ТЕ, ЩО НАВКОЛО**

**Я, американець, син
немірної самоти людини,
прийшов, щоб навчитись від вас життя,
а не смерти, а не смерти!**

Пабльо Неруда

Цей нарис, супроводжений спробами перекладів, я маю намів згодом розвинути в літературний портрет для споготовлюваної «Книги взаємнень». Там звіт про переживання поетичної та людської особистості Пабльо Неруди посяде одне з найвищих місць.

У прекрасно задуманій і здійсненій збірній праці «Про мистецтво перекладу» (зредаговані Міхалом Русінком матеріали Польського ПЕН-клубу, видані Оссолінеум у Вроцлаві року 1955) Ярослав Івашкевич розповів про працю гурта перекладачів, які піднялися були великого труду: польонізувати «Поспільну пісню» Неруди. Івашкевич говорив у своїй статті про труднощі й про радість праці, про неперекладність цілого рою словопонять південноамериканської історичної і сучасної мовомисленної стихії. Говорив про специфічні «аліквоти» нерудівського вірша, про ігри слів та ігри звуків. І говорив про те, як сам поет читає свої вірші, особливо ж славетну частину «Поспільної пісні» — розділ «Верхів'я Мачу Пічу». Мовляв, це «та частина поеми, яка здобула найбільшу популярність на батьківщині поетовій, де зацікавлення давніми культурами Південної Америки зростає з дня на день. Поет наговорив на платівки свою пісню про залишене місто, і слухання цієї деклямації править майже за обряд серед чілійців, з яких — великі знавці й великі аматори поезії».

Я мав щастя чути цю деклямацію, саме цієї частини поеми, не з грамофонної платівки, а з уст живого поета. Це було у Сполето, в Італії, під час Тижня поезії, в суботу 26 червня 1965.

З Нерудою нас познайомило подружжя Альберті, отже — Рафаель, поет, еспанець, друг Льорки, і його дружина Марія Тереса Леон. З цим подружжям ми, своєю чергою, познайомилися дуже просто. Я «виказався» перед ними числом газети «Літературна Україна», де було про Шевченківський форум, де були портрети обох, придані до їхніх надрукованих там промов. (Чому ці — і ще багато інших — промови досі не передруковані в українській закордонній пресі, чому взагалі про Шевченківський форум у Києві тут обмежилися короткими згадками з маловдалими спробами іронізувати, — відає один Бог).

Цієї легітимациї було цілком досить. «Тарас Шевченко?» — сказав Альберті. — «Українія?» — І вони почали оповідати про Київ, про місто, в якому я народився і якого не бачив точно (на той час літа 1965) двадцять три роки. «Але ж і Пабльо суди треба», — сказала самозрозуміло Марія Тереса і оглянулась. Його не було поблизу. Але його майже негайно знайшли навпроти театру Кайо Меліссо, через соборову площу, при таверні «Трік-трак», яка так чи так під пору існувала більше на вулиці, ніж у своїй середині. Пабльо підвівсь із-за столика і, спонуканий друзями, підійшов до моєї дружини Елізабет Котмаер. Він підійшов по-діловому, заговорив по-діловому. Він не дивився на фотографів, які почали нас негайно фотографувати, він дивився на нас, двох простих людей, що просто й по-людському хотіли йому сказати щось гарне й тепле.

Його звать складно, чисто по-староєспанському. Зветься він з народження: Нефталі Рікардо Рейес і Басуальто. Чому «Пабльо» невідомо, але чому «Неруда» — відомо. Так звався чеський письменник Ян Неруда, 1834-1891, засновник реалістичної школи в цій літературі, поет, прозаїк, блискучий фейлетоніст. Чех сподобався молодому чілійцеві. Народжений тринадцять років після його смерті (1904, місцевість Темуко у Чіле), він перебрав ім'я у повній свідомості. Природа наслідує мистецтво, мовляв Оскар Вайлд, і — додамо — людина робить своє ім'я, а не навпаки, як дехто думає.

Є багато гарних статей про Неруду. Я знаю, наприклад, одну таку, яка придана до вибору його творів у перекладі на іншу мову (німецьку, Еріха Арендта) і яка значно краща за самий переклад. З душевним захопленням читається там, як хлопчик, син залізничника, машиніста паротягу, зростав серед найрізноманітніших людей труда або як він зростав з довколишньої природи, одночасно сам з нею далі зростаючись. Говориться про домішку в його крові крові старовинних арауканів, про його контакт з нечуваними тваринами південно-американських пралісів, велетенськими павуками, жуками, на яких хлопчик міг їздити, не завдававши їм жодної шкоди, — такий твердий у них панцер. Товстелезні дерева, страшні своєю красою квіти... Німець мусить конче додати: «квіти — символ прекрасного». Але для того, щоб зрозуміти, що у цій статті справді гарне, треба б її тут просто перекласти. А це завадило б оповіді про мої власні переживання й роздуми. Тому варт припинити навіть її переповідати, а краще обмежитись на зовсім короткій інформації про біографію, вкраплюючи в неї справді тільки своє.

Поетична біографія і зрозуміла, і незрозуміла. Незрозуміла тому, що незрозуміло, як міг чоловік року 1921 — отже, бувши всього сімнадцятирічним, — видати першу свою книжку, названу «Пісня фієсти». Беру факт з першого зошита Нью-Йоркської групи «Нові поезії» (1959), бо цієї збірки Неруди я ніколи ввіч не бачив. Але відомо, своєю чергою, що наш Максим Рильський випустив першу збірку, мав-

ши не то п'ятнадцять, не то навіть чотирнадцять років. Питання лише в тому, чи може незвичайне повторюватись аж так часто.

Незаперечний, однак, факт, підтверджуваний багатьма джерелами, що перший важливий твір, «Двадцять любовних віршів і одна пісня розпачу», був опублікований року 1924. У тому самому році з'явилося «Смеркання», яке — теж документально доведено — було створене чотири роки перед тим. Отже, у шістнадцять він у всякому разі творив — з надією чи без надії на негайний друк. Та, зрештою, поети тільки тоді й поети, коли вони пишуть вірші у ранньому віці. У літньому віці людина повинна поступово ставати прозаїком, а якщо не стає, то тоді ми маємо справу або з графоманією, або з спеціальною Божою ласкою, яка доводиться у виняткових випадках. Наприклад, у випадкові Неруди.

Так чи так, є у цій поетичній біографії і цілком зрозуміле. Зрозуміле те, що поет почав з розпачу. Так водилося або на початку кожного сторіччя, абож наприкінці його. У нашому сторіччі це водиться періодично. Щоб тільки короткою формулою дати поняття, про що поетові (або тим поетам) ішлося, ось шматочок перекладу з шматочка тодішніх поезій Неруди в прозовому переказі:

«Це самотня година, довга довжиною жили, і між ідучою кислотою та терпцем розораного часу, членуючи словочастини страху та ніжності, проминаємо ми, нескінченно знищені».

Але зрозуміло також, що такий поет — краще сказати: така істота — знайшла відразу всі меридіяни життя, всі його координати або як ще там визначити, коли вона відчула, що життя це не абсолют, а тільки відношення. Тобто, точніше висловлюючися: що абсолюті існують, і що існує наше безконечне прозання їх, але що при тому наше прозання діялектичне, відносне, — і що сам абсолют це щось безконечно становне, самопізнавальне, самотворне. Бо що інакше має на увазі Церква, коли вона говорить про «рожденного, несотворенного...»?

І так само і в політичних симпатіях чи антипатіях. Коли я вступаю до якоїсь ацкії чи вступаю в якунебудь партію? Тоді, коли я знаю (або вірю), що через цю партію допоможу наблизити людство до того, що я вважаю за ідеал. Але — якщо я чесна людина, — то ніколи не для того, щоб у партії знайти початок і кінець усіх питань життя. Якщо я остаточно чесна людина, то партія (угруповання, організація, «фронт») для мене править не за початок і кінець усього, а лише за інструмент, за допомогою якого я можу прознати початки й кінці.

У згаданому зошиті «Нових поезій», наприкінці примітки про Неруду стоїть таке:

«Вірші, друковані тут, написані ще до того, як Неруда став комуністом (приблизно 1936 року).»

Не можу збагнути, звідки ця цнотливість. Або ще гірше: звідки

ця боязнь за можливість розповсюдити свій журнал — цей огляд на читачів, на людей, які давно вже живуть не у реальному світі, а у світі згущених до непромкненности ілюзій і які, головне, терпіти не можуть ніякої поезії: ні комуністичної, ні антикомуністичної, ні нейтральної.

Не можу збагнути і тому почуваю себе зобов'язаним до чималого відступу. Відступ потрібен, щоб хоч трошки з'ясувати наші взаємини з щирими ідеями і щирими людьми.

Комуніст це назва до формальної приналежності до чогось. Але комуніст це також назва для істотної приналежності до чогось. Тут дослівно те саме, що й з назвою християнин, християнський.

Коли кажуть «він добрий християнин», то про що йдеться при тому: про зовнішню, «практикуючу» приналежність чи про істоту? Коли в історії, наприклад, говорилося про «найхристияннішого короля» (титул володаря Франції, наданий папою Павлом II), то що малося на увазі: ствердження, мовляв, люди з таким титулом це люди, які живуть у здійсненні Христової ідеї, а чи надання права робити що завгодно — включно з правом провадити війну, тобто вчиняти найстрашніший злочин супроти Христа, — аби тільки залишатися вірним голові середньовічної християнської Церкви? І якщо це останнє (отже, те, що було насправді), то чи здатні, своєю чергою, всі паскудства, вчинені «найхристияннішими», змінити хоч йоту в тому, що являє собою істотне, не затьмарене викладами й коментарями християнство?

Комуністом зветься Сталін, але комуністом зветься, наприклад, і Іван Драч, сучасний український поет. Комуністична партія, зокрема комуністична партія Радянського Союзу це історичний факт. Як історичний факт це живий факт, тобто факт, який розвивається у суперечностях. Якби комунізм у практиці означав тільки тиранію, порушення законности, культ особи і подібне, то він — при наймодерніших засобах утримання державного апарату — не протримався б і одного дня. Зло не може існувати у чистому вигляді. Зло це щось таке, що само себе пожирає.

Якщо комунізм як реальність існує, то воно означає, що його хтось постійно тримає при житті, що його в кожній небезпеці хтось рятує. А оскільки наївно було б припустити, мовляв, справу комунізму рятує безпартійний народ всупереч партії, то єдино правильно вивинувати те, що суспільство, в якому партія, в усій samozрозумілості даного суспільства, стоїть на чолі всього життя, рятує від розвалу ніхто інший, як сама партія. Як вона це робить? Невже ж, справді, самим терором та обманом? Ні, бо всяке життя, а в тому й комуністичне, виправляється кінець кінцем виправленням хиб, направою заподіяного зла. І в цих реальних, конкретних обставинах це можливо робити тільки руками партії.

Хочу показати це на одному прикладі, який і досі не дає нам усім, — та й ніколи не дасть, — спокою. Мова про неповторне нищен-

ня пам'яток культури на Україні (але й не менше на території самої Росії: факт, про який на еміграції мало хто знає, а якщо й знає, то мовчить із-за страху перед власними партіями, з боязні перед обвинуваченням у «москвофільстві»). Сталося це, як загально відомо, переважно у 30-х роках, з прямої директиви партійних інстанцій — повсюдно. Та й просто фізично такий рішучий і вагітний наслідками крок, як ліквідація показників старої культури, не міг відбутися без цієї високої і, мовити б, відповідальної санкції.

Але й засудження цієї дії, рятування і реставрація того, що заціліло, широкий рух, який тепер розгорнувся на рідних землях і який ставить собі за мету зберегти й охоронити найменший клаптик старовинної культури народу, — усе це також було б неможливе без даного, теперішнього, сьгоднішнього партійного керівництва. Бо така, а не інакша історична дійсність.

А якщо цей рух за збереження пам'яток відбувається ще й у повній односторонності з волею найширших «безпартійних» народних мас (беру в лапки в інтересах унаочнення факту, що в СРСР фронт «партійні — безпартійні» у такій позиції, як то собі уявляють на еміграції, попросту не існує), якщо це відбувається однозвучно із схваленням та постійною ініціативою всього народу, то тим самим має місце певний крок до гармонізації людського життя в цій частині земної кулі.

Треба зрозуміти, що немає комуністичної партії просто в собі, а є щоразова провідна верства, щоразова форма виразу даної соціальної та ідеологічної системи. Вона керує або погано, або добре, чинить або зло, або добро, і це залежить від того, з якого конкретного людського матеріалу вона складається. Тим то й мова може бути не про комуністів взагалі, а про комуністів добрих і про комуністів поганих. «Ти думаєш, серед комуністів немає дурнів? Скільки завгодно», — звучало свого часу зо сцени у п'єсі «Мій друг» Миколи Погодіна, одного з найвідданіших справі комуністичної партії драматургів.

Те, що відбувається сьогодні по всіх союзних республіках (включно з РСФРР), це не боротьба — одверта чи прихована — проти комунізму. Це боротьба проти зловживань, проти перекручення ідей, проти закорінених лихих звичок, проти шовіністів, бюрократів і просто безграмотних обалдуїв, що стоять на перешкоді гармонійному розвитку людини в суспільстві. З чийого боку боротьба? З боку тих, хто вірять в ідеали і хто бажають їх призвести до здійснення.

Але що таке комуністичні ідеали і чи можна, сприйнявши і за своєю іх, стати доброю людиною? Не наполягаю на позитивній відповіді, а просто прошу розсудити.

Усунення визиску людини людиною. Загальне братерство. Постійний мир і порозуміння між індивідом та суспільством, між народами. Безперервне зростання духових та матеріальних вартостей. Опанування природи. Всебічний розвиток усіх добрих людських властиво-

стей. Не знаю, як кому, але мені не так то вже й важко уявити добру людину, вигодовану й виховану на таких ідеалах.

У всякому разі, уявити це мені не важче, ніж уявити те саме на ґрунті християнства. Ба, на основі досьогочасного досвіду, уявити перше навіть легше, ніж уявити друге.

Комуністичне суспільство існує ледве півсторіччя. Його розвиток відкритий ще всім чотирьом вітрам. Зате християнське суспільство живе на світі вже майже дві тисячі років. Що зробив з ідеї Христа реальний, історичний християнин — так світський, як і духовний, — з його жадібністю, охотою воювати, гнобити слабшого, з його найнесправедливішими суспільними формами, неправдою в думанні й брехнею в повсякденному побуті, що він наробив, увійшовши у взаємнення з так званими нехристиянськими народами, в якому стані перебуває сьогодні його релігійне, духове, культурне, моральне життя, — усе відомо аж до розпачу.

Що це суцільне зло ще й донині не призвело світ до самознищення, пояснюється тією самою причиною. Бо й християни також є не тільки погані, а є й добрі. Саме ці останні утворювали в історії протиагу. Вони творили великі культурні вартості — гуманісти, науковці, мистці й просто звичайні, рядові добродійники — так світські, як і духовні.

Коли ж ми при поетах, то я хочу поставити за приклад уже згаданого тут поета-комуніста Івана Драча. Він не тільки творець прекрасних віршів, а й прекрасна людина і громадянин, зрослий повнотою на комуністичному ґрунті й з комуністичної віри. Його вірш на прославу програми КПРС щирий, і щира була його відповідь Богданові Кравцеву, яку він написав не під примусом Москви (твердження «Шляху перемоги» з 9 жовтня 1966), а тому, що Богдан Кравців поставив під сумнів дійсну істоту його особистості й творчості.

Це незаперечний факт, і я хочу це чітко й виразно підкреслити і для тих, хто передруковують поезії Драча, заперечуючи його комуністичну віру, і для тих, хто беруть до уваги його комуністичну віру і з цієї причини поезії Драча ігнорують.

Ось ця остання засада, до речі! Якщо ми візьмемо її за критерій поетичного та непоетичного, то тоді ми будемо змушені виключити не тільки Елюара й Арагона, а й взагалі все найкраще, що залишається ще сьогодні в неймовірно звуженій духовій культурі Заходу. Тоді на наше духове життя припадуть самі лише вірші, афоризми й передові статті Ростислава Єндика.

А тепер назад до Неруди.

Так само й Пабльо Неруда не комуніст взагалі, а людина, яка була страшена, коли Іспанію (країну, де він на той час перебував консулярним урядовцем Чіле) перетворили у дослівне поле для страхотливих військових експериментів, — подібно, як це сьогодні вчинено з В'єтнамом. Він людина, яка не з самої історії, а й із живого

життя довідалась, як на материк, де він народився і зріс, прийшли дужі люди, дужі спершу силою зброї, а потім дужі силою грошей, і що за лихоліття принесли вони трудящим людським масам. Він людина, яка любить людство не декларативно, а всіма фібрами свого серця, знає людство не з кабінету, а в усіх його шарах, в усій його творчій праці, в його бідах і в його радощах.

Він не бачив навколо себе жодної сили з-поміж сил у старих суспільних формах, тих сил, що їх так уперто і так підло називали християнськими, — жодної, що була б спроможна рішучим робом покласти несправедливості край. І він приєднався до нової сили, в якій сподівався знайти спроможність до цього.

Він приєднався не з якихось догматичних міркувань, а з самого переконання, що тим досягне подвійного: віднайде себе через ідеал, який стояв перед очима цієї партії, подолає свою екзистенційну загубленість, здобуде глузд життя, а й, своєю чергою, власною співдією — співдією доброї людини, яка любить людей, — по змозі наблизить до своїх, Пабльо Неруди, ідеалів те, що зветься комунізмом. Як же смішно звучать обвинувачення, мовляв, Неруду комуністи купили державними преміями і матеріальними вигодами!

Неруда являє собою ідеальне втілення того, що носить назву партійності та народності. Він править за живий переконливий аргумент для тих важливих понять, що їх на еміграції так нерозумно викпивають і що про них на нашій батьківщині говорять, на жаль, раз-у-раз ще так спрощено, сплющено, надто утилітарно, надто кон'юнктурно.

Появляти Неруду українському читачеві, вибачаючися за його партійну приналежність, це те саме, що, друкуючи у Радянському Союзі твори Мор'яка або П'єра Емманюеля, просити вибачення за католицизм цих авторів. Але в Радянському Союзі давно вже такого не роблять.

Не робімо й ми такого. Неруда любить людей гарячою любов'ю і з повним правом заслуговує на гарячу любов з боку людей, в тому числі й українських людей. Заслуговує він і на любовне простеження його шляху, шляху людини й шляху поета.

Тільки один рік відділяє «Перебування на землі» з його відчуттям загального хаосу, який врегулювати може одна лише смерть, — другий том цих поезій завершено 1935 року, — від «Еспанії у серці», яка почала висходити у 1936 році і в якій сюрреалістичні словесні образи, нагромаджуючися, захлинаючися, позначали вже і мету, і шлях. Тут, в Еспанії, стоїть він у цей вирішальний час плече плечем із своїми одномовними друзями й колегами Рафаелем Альберті, Марією Тересою Леон, Мігелем Ернандесом, а й з друзями та колегами усяких інших мов. Федеріко Гарсія Льорка, один з найгеніяльніших поетів нашого сторіччя, якого майже при початку фашистського нападу вбили темні сили, був йому також особисто близький.

Після розгрому республіканців він повернувся на батьківщину. Тут

новими, зрячими очима споглядає він на нескінченні страждання бідних у себе вдома й у всьому світі. Поета обирають сенатором до парламенту, і з своєї подвійної трибуни провадить він боротьбу проти президента-диктатора Гонсалеса Віделі. Тиран, який міг існувати тільки чужою підтримкою, був тим не менш достатньо сильний, щоб поставити поетове життя під смертельну загрозу. Довгі роки переслідуваний поліційними оголошеннями про розшуки, поет живе нелегально серед народу, а одночасно у достотному розумінні слова — з усім народом. І так постає його грандіозний твір «Поспільна пісня».

Поема складається з незліченних невеличких — або принаймні не надто великих розміром — поезій, епічних і ліричних, чи ліроепічних, чи, зрештою, бозна яких, коли йдеться про визначення. Кожна з них править за доказ, що у великого творця кількісне неспроможне пригнобити якісне. Це поема про вже створений світ — море, піски, праліс, степи, люди мирного труду і люди воєнного злочину, люди тиранії і люди визволення. Це, разом з тим, поема про ще не створений світ, про світ, який щойно треба створити, про світ братерства.

Про цю поему написано вже багато. У подальшому я обмежусь лише на появі кількох перекладів звідти. Але незабаром, — і то дуже незабаром, саме до 60-річчя з дня народження Василя Барки, про якого я підготую вшанувальну статтю, — я зроблю цікаву спробу: порівняти «Океан» нашого поета з «Поспільною піснею».

Після втечі з батьківщини року 1949 і довгорічного скитальства по різних країнах Європи та Азії, сповненого, однак, невтомної поетичної та громадської діяльності, боротьби за мир, за справедливість, Неруда повернувся лише кілька років тому до Чиле.

У наступних збірках, позначених дальшим життєвим досвідом, дальшим незгасним обожнюванням людей і землі — «Винограддя й вітер» та «Стихійні оди», — він звертається до можливо намацальнішої простоти вислову. Щоправда, з ранніших творів Неруди так само багато чого промкнулося до найгустіших мас народу, і, приміром, Ярослав Івашкевич (цитована стаття) оповідає, як він сам у Сант'Яго чув виконувану в супроводі гітари популярну «Куюку» з «Поспільної пісні». Але вірші найновішого періоду, особливо розкішно прозоре «На власний ріб» — стали у повному розумінні народними піснями. Це той ріб жити на устах народу, на який Руставелі живе серед грузинів, а Шевченко серед українців, — або як живе серед башкирів сучасний поет Мустай Карім.

«Нью Йорк Таймс Бук Рев'ю» (з 25 липня 1965), звітуючи про Тиждень поезії у Сполето, брикнув дотепом, мовляв, зовні Неруда нагадує «просперуючого ділка». Репортер, намагаючися — може бути, й проти власного бажання, — висміяти поета, який має з капіталізмом хібащо те спільне, що ненавидить його, досяг якраз протилежного наслідку. Як він міг натрапити на таке порівняння? Просперуючий англосаксонський ділок — на відміну від парвеню — викликає враження абсолютної серйозності.

Неруда, коли ми бачили його у Сполето, як він ішов соборовою площею, самою появою стверджував свою абсолютну серйозність, тобто — абсолютну вірогідність. Ішла площею людина, яка не кидає слова на вітер, людина — рідкісне втілення єдності людини й слова. Ні однієї тріщинки — вже не кажучи про розтріскання — між людиною та словом. Щира, неоманна, вірогідна серйозна поява. Отже: те, на що ми й сподіваємося, вимовляючи слово «поет».

Ця єдність, ця дуже комплексна єдність виявляється й у Нерудиному способі читати власні вірші. Як сказано, в цьому театрі Кайо Меліссо ми чули, як він читав «Мачу Пічу». Це був речитатив у двох тональностях, що з них першу можна було визначити щойно через звучання другої, тоді як друга без першої аж ніяк не могла б існувати такою, якою вона була в цьому речитативі. Тим робом у деклямованій поемі виникло уявлення про ество того легендарного міста, до якого наближаються лише останнім часом — інакшим шляхом: шляхом розкопін.

Повний переклад цієї частини «Поспільної пісні» існує й нашою мовою. Його створила Віра Вовк. Поетка, щоправда, опрацьовує його і далі, проте мені видається доцільним процитувати тут бодай один уривок із цієї першої версії перекладу — якраз те місце, яке Неруда читав у Сполето особливо задушевно:

Верхи Мачу Пічу, хіба ви поклали
камінь на камінь, а в основі лахміття?
Вугіль на вугіль, а на днищі сльозу?
Вогонь у золото, а в ньому тремтячу
червону краплю крові?
Віддайте невільника, що його поховали!
Витрясіть із землі твердий хліб
нещасного, покажіть мені одяг
раба і його вікно.
Скажіть, як він спав за життя.
Розкажіть, чи його сон був хрипкий,
піврозкритий, як чорна яма,
вирита втомою в мурі?
Мури! Мури! Над його сном
тяжили поверхи каменю,
і він упав під ними, впав сонний, неначе під місяцем.

Давня Америко, потонула наречена,
також і твої пальці,
вийшовши з пралісу аж до високої порожнечі богів
під весільними корогвами світла і форм,
мішаючися з громом бубнів і списів,
також, також і твої пальці,

що їх абстрактна троянда й лінія холоду,
що їх криваві груди нового збіжжя перенесли
на канву матерії променистої і до твердих печер,
чи також ти ховала, Америко втрачена,
в найглибших, у найгіркіших нутрощах голод, неначе орла?

А тепер дозволю собі появити невеличкий вибір з Пабльо Неруди
у своїх власних перекладах.

*ІЗ ЗБІРКИ «ДВАДЦЯТЬ ЛЮБОВНИХ ВІРШІВ
І ОДНА ПІСНЯ РОЗПАЧУ»*

В ВЕЧОРИ ПЕРЕХИЛЕНИЙ

В вечори перехилений, кидаю верші печалі
в твої очі океанічні.

Там шириться і розгоряється в ватрі найвищій
моя самота, б'є руками, мов той, хто зазнав суднотроці.

Шлю червоні сигнали на очі твої відсутні,
що хвилюють, мов море в бігу на маяк узбережний.

Бережеш єдина ти темінь, така моя й така дальня,
з зору ж твого виринає часом той берег жахання.

В вечори перехилений, вергаю верші печалі
в море оте, що штурмує твої очі океанічні.

Видзьобують птахи нічні щонайперші зорі,
що іскряться моєю душею в коханні до тебе.

Чвалом почварна конячка ночі
розсіює сине колосся понад полем.

ІЗ ЗБІРКИ «ПЕРЕБУВАННЯ НА ЗЕМЛІ»

СОНАТА І НИЩІВНОСТІ

По тій купі всього, по хитких перемірних милях,
збентежений владами, спантеличений володіннями,
в товаристві надій пренуждених,
товаришів невірних і марінь недовірливих, —
опір люблю той, що живий ще в очах у мене,
вершника чую кроки у власному серці,
кусаю вогонь дрімотний і сіль занапашену,

і у ночі, в повітряній тьмі й побіжній жалобі,
з мене той, хто чуває скраю військового табору,
подорожній, озброєний порожнім спротивом,
стиснутий зростанням тіней і тремтінням крил, —
відчуваю буття й кам'яним раменом боронюся.

Містить наука сліз олтарчик ментрежний, —
і у стрічках із кожним незапашним вечорінням,
у спальнях-пустках своїх, де селиться місяць,
і павуки мого посідання, і нищівності щастячка, —
молюся втраті своєї істоти, недосконалості власній,
живчику живосрібла і дожиттєвому прокляттю.
Відгоріло винограддя вогке, а понурі його води
й досі коливаються, досі приявні,
і ялова спадщина, і зрадливе житло.
Хто бо створив обряди попелу?

Хто бо злюбив утрачене, хто захищав остаточне?
Кості батьківські, корабля мертвого дерево,
і свій власний кінець, утечу себе самого,
потугу свою вбогу, бога свого блаженського?

Отож підслуховую бездушне і болоче,
і свідчення відчужене, яке годую
усміхом жорстоким, записаним до попелу, —
то образ бажаного забутку,
ім'я, що даю землі я, глузд мого сновиддя,
велич безмежна, що ділю я
своїм зором зимовим, у кожному дні сього світу.

ІЗ ЗБІРКИ «ЕСПАНІЯ У СЕРЦІ»

ЗАКЛИК

Щоб розпочати, щоб згаряча про троянду
чисту й розчакнену, щоб розтрясти родоводи
неба, повітря й землі, волевияви пісні,
до вибуху спішної, — вимога
пісні без міри, металу, що підхопить
війну і оголену кров.

Еспаніє, сосуде ясписний, не дядема,
а камінь-розвалище, звойовані взаємнощі
пшениці, хутра й хуткозпальної тварі.
Узавтра, тепер ось, крізь твої кроки
мовчання, зачудовані сподіванки,

мов високе повітря: міць осяяння, місяць
місяць розжований, місяць долоня в долоню,
від дзвону до дзвону!

Матінко рідна, пригорще
гарту вівсяного,
плането
посушена, заюшена — героїв!

З «ПОСПІЛЬНОЇ ПІСНІ»

КОРТЕС

Кортес без народу, він блискавка криги,
мертве серце в броньованій зброї.
*«Щедрі землі, мій Пане й Королю,
храми, де золото створено
руками індіянця.»*

І рушає, кортиком хромивши, бичувавши
землі низинні, гори, що ширяють
хребтами до хмар запашними,
спинявши військо між орхідеями
та верховіттями сосновими,
зривавши квапно квіття ямину,
рвучись аж до брам Тлахкали.

(Не держи бо, вражений брате,
так дружньо рожевого яструба:
з моху мовлю до тебе,
з коріння нашої держави.
Кров задоцїє узавтра,
в зливї спроможуться сльози
мряку створити, випари, ріки,
аж очі занапастяться.)

Даровано Кортесові сиву голубку,
даровано фазана, звучні гусли
в дар від музик володаревих,
та він же рветься в комори за злотом,
рветься за більшим, і все те зникає
у скринях людей зажерливих.
Цар з'являється на галереї:
«Він брат мій», каже. Каміння ж
посипалось народним одвітом,
і Кортес уже кортики точить
над явно зрадженим лобизанням.

Вертається в Тлахкалу, а вітром долинув
приглушений гамір страждання.

ДО ЕМІЛІЯНО САПАТИ, НА МУЗИКУ ТАТА НАЧО

Як стали огромом зростати скорботи
на землі, а поросле терням поле
мужикові припало у спадок,
і, як і раніш, загребущі
врочисті бороди, биття канчуками,
тоді, крізь квіти й полум'я чвалом...

*Боррачіто, звідси йду
просто у столицю*

стала дуба в перехідних ранках
земля, ножами потрясена,
з постелі стражденної наймит
кочаном кукурудзи обгризеним
звалився у хистку пустелю.

*вимагати в пана,
що мене закликав*

Був тоді Сапата земля й світанок.
З'явилися ген по всьому обрії
загони його оружного засіву.
Наскоком через воду й границі
залізне джерело Коаїли,
астральне каміння Сонори:
усе спішило в завзятий похід,
в його селянську підковану бурю.

*хай і кине ранчо він —
вернеться небаром*

Ділить хліб, землю:

я за тобою.

Зрекаюсь я їхніх повік небесних.
Я, Сапата, рушаю з рососою
вранішніх вершників, з рушничним
пострілом — від гуцавини кактусів
просто до хат з рожевими стінами.

*... коси шовк тобі скрасить,
ти за Панчо не журишь...*

Місяць дримає на мундирах.
Смерть накопичена й розподілена
спочиває з солдатами Сапати.
Сон ховає попід загатами
гнітючої ночі свої судьби,
свою мішковину, вагітну понурим.
Втягує ватра чуйне повітря,
нічні випари жиру, поту й порошу.

*... Боррачіто, звідси йду,
щоб тебе забути ...*

Ми вимагаєм батьківщини для принижених.
Ділить твій ніж батьківську спадщину,
постріл і кінь бойовий відстрашує
страх перед карою, бородою катівською.
Не сподівайся, вкритий пилом мужиче,
в поті доробитись досконалого світла
і розподілу неба діждати навколішках.
Вставай і чвалай із Сапатою разом.

*... Хтв її з собою взять,
та вона не зтіла ...*

Мехіко, незаймай-ниво улюблена,
земле, між темними людьми поділена:
з-посеред шпад ланів кукурудзяних
вийшли у сонце твої сотні спітнілі.

Йду з снігів антарктичних тебе оспівати.

Хай у судьбах твоїх помчу я чвалом,
плугатарського порошу випаром сповнюсь.

*... А коли вже плачеш так —
нащо повертався ... ?*

ДИКТАТОРИ

Залишився запах серед цукрової троці:
Мішанка з мазки й трупів, пронизлива,
огидна подоба пелюстки.
Могили між кокосовими пальмами повні
перебитих кісток, занімлого хрипіння.
Чутливий сатрапчик бесідує
з келихами, комірцями й золотими аксельбантами.

Невеличкий палацик блищить, мов годинничок,
і блискавичний смішок у рукавичках
часом цебенить коридорцями
і еднається з голосами померлими
та з посинілими свіжо заритими ротами.
Ридання закрито в криївку, наче рослину,
чие сім'я спадає безнастанно на підлогу
і чие летить велике листя, осліпле без світла.
Ненависть налущується луска за лускою,
удар за ударом, у жахливій воді болота
з пащею, повною намулу й німування.

ВЕЛИКИЙ ОКЕАН

Якби з твоїх дарувань-руйнувань, океане, рукам я
визначив міру, плід, із розчину зроджений,
я вибрав би дальній спокій, обриси крищі твоєї,
твій шир під вартою повітря й ночі
і потугу твоєї білої мови,
саморозтворної в столпотворінні,
нищівної власною чистотою.

То не остання хвиля з вагою солоної сили,
що мие узбережжя і опоясує
миром піску всевіт навколо:
то місткості осередок, двигун потуги,
міць поширена водяної влади,
саміття непорушне життєвої щерти.
Бути може, час чи начиння копичить
чинність руху, пречисту єдність,
не значену смертю, зелені нутроці
споживальної суцільности.

Від рамена зануреного, що вибризкує краплю,
не лишається нічого, лиш цілунок соли. З тіла
людини на твоїх вилучинах вогкий подих
сітчастої квітки зостається. Твоя наснага
наче в коловороті без користи для себе,
наче в повороті до власного спокою.

Хвиля, що ти котиш,
образом лук, зореносна пір'іна,
з шумом розбившись, обернулась шумовинням
і, самонезжертва саможертва, йде назад — народитись.
Твоя стосила повертається, щоб родовищем стати.
Лише сплющені сплети полишаєш напризволяще,

шкаралуцу, вергану твоїми вантажами,
те, що викидає повноти твоєї дія,
все, що перестало бути бростю.

Твоя статуя ставно зростає потойбіч, поза хвилями.
Живі, живогранні, мов груди, мов обрамлення
єдиного ества з його подихом разом,
надхненні в речовині світла,
площини, піднесені хвилями,
утворюють оголену шкіру планети.
Своєю властивістю сповнюєш власну істоту.

Ти вінчаєш кільчасти мовчання.

Медоносна твоя сіль стрясає сосуди,
всеосяжну водну порожняву,
і ніщо не бракує в тобі, мов у кратері
порепанім, мов у карафці неграненій:
спорожнілі верхів'я, шрами, карби,
що стережуть порубане повітря.

Твоє квіття стукотить у всесвіт,
підморське твоє здригається збіжжя,
ніжновисні водорості — не вісники загрози,
пливуть у розмноженні рої поріддя,
і тільки у плетиві вершів вершиться
померша луски блискавиця,
дрібка, подряпинка на кшталті віддалі,
на кшталті твого суцілья.

ДОЩ

Ні, королева хай не впізнає
твій вид — він миліший —
отож, моя люба, далека всяких зображень, вага
твого волосся в моїх руках, — чи пригадуєш
оте древо Мангареви, чиє леготіло квіття
твоїми косами? Не рівня оції бо пальці
пелюсткам білим: глянь на них — вони мов коріння,
немов кам'яні стеблини, що по них шурхає
яцірка. Не настрашуйся, почекаймо, поки піде дощ, оголені,
дощ, той самий, що шумить над Ману Тара.

Тоді як сліди води твердіють на камені,
тече вона й на нас, ведучи нас тендітно
у темряву, глибше у кратерне гирло

Рану Рараку. Тим то
тебе ні рибалка, ні глек не взорить. Зарий
близнятка-жаринки грудей у мене в роті,
і хай з твого волосся буде ніч моя коротка,
темрява, чиї пахоці вогкі мене вкриють.

Ночами сню, наче з тебе й мене дві рослини,
які зростали разом, корінням переплетені,
і що знаєшся ти на землі й дощі, як на моїм роті,
бо з землі й дощу ми чейже складаємось. Часами
здається мені, що у смерті ми спатимем долі,
в глибині підніжжя колони, споглядавши
Океан, що нас підняв будувати й кохати.

Не залізни були мої руки, як тебе спізнали, води
іншого моря ними йшли, мов крізь верші. Тепер же
вода й каміння доглядають сім'я і тайни.

Кохай мене сонна й оголена, що на вилучині
еси наче острів: твоє кохання збентежене, кохання
здивоване, захищене в печері маріння,
мов порухи моря, що нас обкружує.

І коли я одного разу дріматиму
в твоїй любові, оголений,
пусти мою руку тобі між груди, щоб тремтіла
рівночасно з твоїми персами, у дощі звочченими.

ІЗ ЗБІРКИ «ВИНОГРАДЛЯ Й ВІТЕР»

ЯК ТЕБЕ Я ЗГАДАЮ

Еспаніє, немає спомину
по тобі, ти не пам'ятник.
Як хочу згадати
квіт помаранчів
або торжище жовте
чи суворі тіні Валенсії,
ховаю чоло я,
розплющую очі
і губи собі кусаю.
Ні, я не маю спомину.
Не хочу твого сухорлявого образу,
ні твого пишного волосся,
ні колосся твого не бажаю,
не бажаю його я збирати

у тужній журбі придорожній.
Тебе хочу цілу, невшкоджену,
назад мені віддану
з ділами й словами,
з усіма почуттями твоїми,
визволену й вільну,
рудну й одверту!
Гранато червона, твердюча,
топазе чорний, Еспаніє,
кохання моя, ти бедра
і кістяк усього світу,
гітара білого розпіку,
невгасний вогонь, мое горе,
скеля улюблена,
як тебе я згадаю,
то серце мені кривавиться,
а мені ж треба крові,
щоб твою вроду відвоювати,
щоб твоя мовчанка
круто в колінах зламалась,
поконана, покінчена,
і почувся б голос твоєї людности
в новому світовому хорі.

ІЗ ЗБІРКИ «СТИХІЙНІ ОДИ»

ОДА ДО ЦИБУЛІ

Цибуле,
філіжанковий полиску,
пелюстка за пелюсткою
творилась твоя врода,
лускою кришталевою ти набрякала
і у тьмавій землі у таїні
повнилось тіло твоє росою.
Там під землею
вродилося диво,
і коли з'явився
твій прозябок непорадно-зелений,
і дало брості
шпадами листя твоє на вгороді,
земля усією своєю щертю
появила твою голу прозорість,
і як в Афродіті дальнє море
повторило магнолію,
груди її творивши,

так і земля
в тобі здобулася на вираз,
цибуле,
світла світлом світила небесного
і суджена
сяяти,
стійке сузір'я,
водяна округла трояндо
на поверхні
столу
в бідного люду.

Розкіш —
твій розчин
свіжістю земної кулі
у споживанні
того, що вариться в горщику,
і кришталева лиштва
у шаленім бушуванні олії
обертається в кучерях пером щирозлотним.

Ще згадаю, як чинно
ти впливаєш на любовці салату,
і, здається, саме небо сприяє,
нагородивши тебе образом градинки,
тобі, гостроточено ясній, ясу надавати
на півкулях помидору.
Та приступна
рукам народу,
олією здобрена,
посипана
дрібкою соли,
ти заморюєш черв'ячка
у поденних трудяг на битій дорозі.

Зірко нужденних,
добра чарівнице,
обгорнута
ніжним
папером, ти прибуваєш з надр,
вічна, достеменна, чиста
звіздним насінням,
і як тебе розколе
колодач у кухні,
витікає сльозина єдина,
що походить не з болю.

Ти вчиш нас плакати без смутку.
Тебе хвалитиму, доки живу, цибуле,
бо ти для мене
вродливіша за птаха
з пір'ям блискучим,
для моїх очей
ти небесна куля, платиновий келих,
танок непорушний
анемони в снігу

і живуть земні пахощі
у природі твоїй кришталевій.

ОДА ДО ПАХОЩІВ ДЕРЕВА

Пізно було. З зірками,
що зійшли в прохолоді,
відчинив я двері.

Море

чвалало
в надрах ночі.

Мов би рукою
з спочілого дому
аромат простягнувся
потужний
береженої деревини.

Зримий був той запах.
наче б
древесне тіло
животіло далі.
Наче б серцебиття було в ньому.

Зримий,
мов виставлена одіж.

Зримий,
мов зламана галузка.

Пішов я
покоюми,
цілим домом,
огорнутий
бальзамічним бринінням

темряви.
Іззовні
ті цятки
небесні іскрились
магнетичним камінням,
і пахощі дерева
доторкались
мені серця,
немов би пальці,
немов ясмин,
немов спомин про віщось.

То не були гострі пахощі
соснової статі,
ні,
то не був
надріз у шкірі
евкаліпта,
то не були
так само
зелені парфуми
винограду,
лише —
щось більш від тайни,
бо таке благовоння
раз єдиний,
раз єдиний
там існувало,
і там, по всьому, що я бачив у світі,
в моїм власнім
домі, вночі, при зимовому морі щільно,
там дожидали на мене
пахощі
троянди щонайглибшої,
серце землі надрізане,
щось,
що мене обкотило хвилию
непричетно
до часу
і згубилось у мене внутрі,
коли відчинив я двері
надрів ночі.

ІЗ ЗБІРКИ «НА ВЛАСНИЙ РІБ»

ТЕПЕР ПОЛИШІТЬ МЕНІ СПОКІЙ

Тепер полишіть мені спокій.
Тепер обійдіться без мене.

Заплющити волю я очі.

П'ятикратне ще в мене бажання,
п'ятисажне в нього коріння.

Що перше — кохання без краю.

Що друге — бачити осінь.
Не живу без бажання, щоб листя
вертілось, верталось на землю.

Що третє — прелюті зими,
улюблені зливи, пестливий
пломінь у холодному лісі.

Що четверте — тривання літа,
кавуноюю пружністю кругле.

А що п'яте — твої оченята.

Матильдо моя, серцю мила,
без очей твоїх спати не можу,
а й жити без них не спосіб:
проміняв би я провесну радо,
щоб на мене всякчас ти зорила.

Друзі, то й стільки бажаю.
Майже все, хоч і майже нічого.

А тепер ідіть, куди хочте.

Житиму ще тої днини,
як буду вами забутий,
як буду з таблиці стертий:
бо серце мое без строку.

Бо хоч і прошу про тишу,
не вірте, що вмерти зібрався:

гай-гай, навпаки — почнеться
спочатку життєва ця гра вся.

Я тут, я нікуди не дінусь.

То й буде усього, що з мене
живе проростатиме жито,
проб'ється найперше зерно
крізь землю, щоб звидіти світло,
хоч мати-земля і тьмяна —
а й я усередині тьмянний:
криниця, що в ній у водичі
ніч покинула зорі
та й бродить сама собі полем.

Отож: я жив уже стільки,
що й знов стільки хочу прожити.

Ніколи не знав стільки звуків,
ніколи ще стільки цілунків.

Тепер, як завжди — надто рано.
Вгору, бджоли, засвоені світлом!

Лишіть мене з днем наодинці.
Дозвольте мені народитись.

З приводу 110-річчя з дня народження та 50-річчя з дня смерті Івана Франка у «Суспільно-політичній бібліотеці» (ч. 17) видавництва ПРОЛОГ вийшов з друку збірник матеріалів п. н.

ІВАН ФРАНКО
ПРО СОЦІЯЛІЗМ І МАРКСИЗМ
(Рецензії і статті — 1897-1906)

Упорядкування, вступна стаття і довідки Богдана Кравцева.

Книжка має 260 стор. Ціна — 2,50 дол. або відповідна сума в перерахуванні на іншу валюту.

З замовленнями звертатися безпосередньо до вид-ва ПРОЛОГ або до видавництва нашого журналу та посередньо до наших представників по окремих країнах.

**ИОЗЕФ ГАН: ДО ПОСТАННЯ ЗБІРНИКА
«ПОЕТИЧНА УКРАЇНА» Ф. БОДЕНШТЕДТА**

Українофільська хвиля як похідне явища західноєвропейського пізнього романтизму досягла до Німеччини в добу завмираючого «Бі-дермайєру» сорокових років минулого століття. Вона, ця хвиля, виявилася передусім у кільканадцятьох напівмальовничих та напівділічних описах країни та людей, опублікованих у подорожніх репортажах німецьких науковців та письменників.¹⁾ Між ними окремої уваги заслуговують два збірники перекладів чи опрацювань народної поетичної творчості. У 1841 році появилися в Берліні «Українські пісні» А. Мавріціуса (A. Mauritius, «Ukrainische Lieder»), а в 1845 Фрідріх Боденштедт опублікував у видавництві Котта в Тюбінгені та Штуттгарті збірник п. н. «Поетична Україна» (Friedrich Bodenstedt, «Die Poetische Ukraine»). При цій нагоді належить згадати також епічні та драматичні опрацювання Мазепиного сюжету того часу.

Як найщасливіший здобуток цієї течії в загальному вважається переклад Ф. Боденштедта — як з огляду на самого перекладача, так і з огляду на зміст збірника. Таким чином цей непоказний томик посів важливе місце в історії німецько-українських культурних взаємин, до речі, історії, ще не достатньо дослідженій. Цей томик цитують досить часто, хоч одночасно досі немає докладної аналізи його змісту. Також про постання збірника в загальному відомо таки дуже мало, хоч не бракує джерельного матеріалу для такої дослідної аналізи. До того всього, про що сам Боденштедт згадує у своєму вступному слові, в спогадах та деяких листах пізніших років з цієї теми, тепер дійшло дещо нового. На першому місці треба передусім згадати найважливішу частину його листування з своїм видавцем — разом дев'ять листів з 1844 до 1854 років. Цей матеріал зберігається в «Архіві Котта», уфундованому видавництвом газети «Штуттгартер Цайтунг» і збереженому в приміщенні Національного музею ім. Шіллера в Марбаху над Некаром. Згаданий архів ласкаво дозволив мені покористуватися документами для публікації. Далі, дуже важливою є спадщина Боденштедта в Баварській державній бібліотеці — зокрема

¹⁾ Цей матеріал досі не досліджений докладно; появилсь тільки неповний вибір В. Січинського «Чужинці про Україну» (Авгсбург, 1946, і пізніші видання).

рукописний життєпис письменника з часів, коли він був у Мюнхені професором слов'янських мов. Ці всі матеріали вможливають досить докладно реконструювати історію постання збірника «Поетична Україна». Для орієнтації читачів журналу «Сучасність» подаються тут тільки найважливіші наслідки дослідів, тобто резюме більшої публікації на цю тему.

Початки «Поетичної України» сягають московських років Ф. Боденштедта, коли він був домашнім учителем у домі князя Михаїла Голіцина (з осені 1840 до осені 1843). Як відомо, молодий німецький романтик почав тоді перекладати з російської Пушкіна, Лермонтова та Козлова. Його знайомство і стосунки в літераторами та студентами не могли не привести його до зацікавлення також іншими слов'янськими мовами і літературами. При цьому відіграли, мабуть, важливу роллю численні поляки, які побували в гостинному домі князя Голіцина. Тому легко пояснити собі, що й Боденштедт поступово в загальному знайомився з слов'янською народною поезією, яка в той час посідала важливе місце в літературних розмовах та дискусіях: романтизм стояв тоді в повному розквіті. Крім цього, Боденштедт таки незабаром познайомився з українським етнографом Олександром Степановичем Афанасьєвим-Чужбинським (1817-75).

У скарбницю слов'янської народної поезії Боденштедт увійшов лише під час другого переселення княжої родини Голіциних у їхній маєток у Нікольському, про що докладно мовиться в його спогадах. Отож як дату можна визначити літо 1842 року. Його ментором був тут новий домашній учитель російської мови та літератури, поет Василій Іванович Красов (1810-55). Цей надзвичайно рідко згадуваний в історії літератури поет був, за словами Боденштедта, «живими виписками всього народного». Коротке гасло в «Большой советской энциклопедии» характеризує Красова як досить виразного поета. До речі, він був знаменито ознайомлений не тільки з російським, але й українським фолкльором, тим більше, що він упродовж довгого часу учительовав у Чернігівській гімназії і був адынктом (доцентом — Й. Г.) у Київському університеті.

Отож «він з'ясував мені, — пише Боденштедт, — що тамошня народна поезія куди багатша, різноманітніша та привабливіша, ніж у Великоросії, бо малороси встигли довше зберегти свою свободу, яку вони понад усе кохають, бо в їхній тривалій боротьбі з переважаючими ворогами їх власний розвиток набрав більше індивідуальних ціх; цей розвиток створив у багатьох з-поміж них самовпевненість, підвищену аж до гордовитости, і лицарське почуття, які цілком чужі великоросам, бо останні завжди почували себе радше одноманітною масою, створеною в наслідок вікового рівномірного тиску, — масою, з природи миролюбною, однак войовничою тільки на наказ царя і тоді в боротьбі жахливою своєю завзятою витривалістю та сліпою самопожертвою».

Звичайно Красову був відомий також сербський героїчний епос, зібраний Вуком Караджичем. Так, своїм «дуже жвавим способом» він ознайомив Боденштедта з слов'янським фолклором настільки, що той уже сам міг розбиратися в піснях та переказах цих двох «народів, по сучі відмінних від росіян».

Без сумніву Красов також вказав йому на збірку Михайла Олександровича Максимовича «Украинские народные песни» (Москва, 1834), за ректорату якого він працював у Київському університеті.

Усі 45 назв Боденштедтового перекладу — пісні, думи та фрагменти — взяті саме з цього видатного видання. На це виразно вказує Боденштедт у вступному слові до «Поетичної України».

З великою імовірністю можна твердити, що вже влітку 1842 року він почав пильно перекладати. Звичайно він не обійшовся без чужої допомоги. Боденштедт знав російську мову досить погано, що видно з деяких його замовних катрочок на книжки з 1846 року, які збереглися в його мюнхенській спадщині. Українську мову, яку він уважав сумішшю російської та польської мов, він розумів, мабуть, ще менше. Не виключено, що в перекладі допомагав йому в Москві, зимою 1842-43, передусім Афанасьєв. Його ж називає Боденштедт між тими українськими науковцями, що співпрацювали з ним при перекладах. Також молодий Катков удостоївся чести бути літературним дорадником при постанові «Поетичної України». У 1843 році Катков прибув у Нікольське, де влітку того ж року жив у садибі князя Голіцина в безпосередньому сусідстві з Боденштедтом. Цей факт документує його співпрацю при перекладах. До речі, Боденштедт подає знамениту характеристику Каткова, який саме тоді повернувся з Німеччини. Однак Боденштедтові переклади не могли бути завершені на території Росії.

Боденштедт прийняв посаду гімназійного вчителя в Тбілісі, куди він переїхав при кінці вересня 1843. Подорож тривала чотири тижні і вела через Серпухов, Тулу, Єлець, Вороніж, Новочеркаське, Ставропіль, Катеринодар і Владикавказ. Назвати цю подорож «переходом Кавказу зимою», як це робить Боденштедт у загаданому своєму життєписі, таки треба вважати перебільшенням. Також не можна погодитися з його твердженням, що, мовляв, під час цієї подорожі він збирав українські народні пісні та перекази і студіював українську мову в козацьких областях, бо на це аж ніяк не вистачало часу.

У Тбілісі був завершений переклад збірника пісень. Нагода для цього була якнайсприятливіша. У лютому 1844 прибув до Тбілісі з Константинополя талановитий сходознавець д-р Георг Розен, з яким познайомив Боденштедта гімназійний учитель мірза Шаффі, що згодом став славним саме завдяки Боденштедтові. Розен познайомився також з поетичним дорібком перекладача. «Мої переклади українських народних пісень, — пише Боденштедт, — були для нього чимось цілком новим; своєю ніжністю почуттів та непорочністю мелодійного вислову вони справили на нього глибоке враження. Він просив мене

настільки доповнити збірку пісень, щоб можна було їх видати окремою книжкою; добрий видавець, мовляв, сам тоді знайдеться. Так і справді сталося за деякий час».

Найвидатніший у ті часи німецький видавець барон Йоганн Георг фон Котта звернувся був саме до Розена з проханням надсилати йому по можливості якнайбільше подорожніх репортажів для періодиків «Авгсбургер Алльгемайне Цайтунг» та «Дас Авслянд». Однак сходовознавець, якому Берлінська академія наук доручила як своєму стипендіятові передусім лінгвістичні досліди, не мав у Тбілісі стільки вільного часу, щоб продовжати також свою журналістичну діяльність. Отож він запропонував Боденштедта на свого заступника. Котта звернувся листовно безпосередньо до Боденштедта (це сталося на весні 1844), запросив його до співпраці в обох згаданих періодиках і запропонував надіслати кілька газетних статей на пробу. Боденштедт зараз таки вислав огляд політичної та військової ситуації на Кавказі, додавши до посилки декілька своїх віршів та вибірку перекладів найкращих українських народних пісень. Котта дав прихильну відповідь: огляд уже надрукований, вірші появляються в редагованому Вільгельмом Гавффом журналі «Моргенблятт» (тоді найкращою белетристському журналі в Німеччині — Й. Г.), а переклади — поширені щодо кількості та доповнені вступним словом — можуть повинитися при найвигідніших умовах у його видавництві; Котта запропонував назву збірника «Поетична Україна».

Можна зрозуміти, що ця вістка надзвичайно порадувала Боденштедта: він негайно взявся до остаточного відредагування текстів збірника. «Ранішні години від п'ятої до восьмої постійно були призначені... для завершення діла, при чому я мав найкращі допоміжні джерела та критиків під рукою». Тут був молодий директор Тбіліської гімназії, українець Іван Васильович Росковшенко (1809-89), який цілком природно виявив надзвичайно жваве зацікавлення дослідями Боденштедта щодо його батьківщини тим більше, що він сам належав до літературного гуртка Івана Срезневського. У вступному слові томика Росковшенко згадується між тими, хто допоміг в опрацюванні збірника. Він дав до розпорядження Боденштедтові свою бібліотеку, робив добір текстів і допомагав при чорновому перекладі.

У Росковшенка Боденштедт познайомився також з польським літературним критиком Тадеушом Ладю-Заблоцьким (1809-47), який своїми виписками з польського твору Міхала Грабовського «Критика і література» (Вільна, 1837) та з «Истории русского народа» Ніколая Полевого (п'ять томів, Москва, 1829-33) значно допоміг історично та речово коментувати українські народні пісні і думи. Як у своєму вступному слові повідомляє Боденштедт, Лада-Заблоцький зробив французький переклад згаданих пісень. На жаль, авторові цієї статті дальша доля французького перекладу не відома. Боденштедт пише: «Його книжка повинна бути для французів тим, чим моя для нім-

ців; остання має ту перевагу, що пісні в ній передані в ритміці оригіналу, що не можливо було зробити французькою мовою».²⁾

При допомозі цих двох колеґ праця Боденштедта посувалася вперед краще, ніж якби такої співпраці не було. Рукопис «Поетичної України» був готовий до друку в жовтні 1844 (вступне слово має дату 1 жовтня ст. стилю) і, мабуть, 13 (25) жовтня був посланий поштою до Штуттґарту на адресу барона фон Котта. У своєму листі від 5 (17) листопада 1844 Боденштедт (адреса: Зальцманн, Тбілісі)³⁾ просить, щоб окреслення «татар» писалосся з одним «р», як це водиться в російській мові (а не «тартар», як тоді писалосся в Німеччині); однак видавництво на це прохання не зважило. Одночасно він залишив справу домовлення з видавництвом цілковито на рішення видавця. До листа була додана стаття для «Авґсбургер Алльґемайне Цайтунґ». Видавництво відповіло 24 лютого 1845, підтвердивши отримання «рукопису, що надійшов недавно» та надісланої газетної статті; перекладачеві запропоновано одну третину з чистого зиску як гонорар за «Поетичну Україну». Видавництво просило негайно прислати дальші статті для газети, при чому були подані щедрі пропозиції щодо гонорарів. Зміст цього листа Боденштедт подає у своїх спогадах, звичайно прикрасивши його дуже поетично і додавши до нього безмірні суперлятиви. Саме цей лист він окреслює як головну причину свого виїзду з Тбілісі, мовляв, «він як привид тягнув мене назад на батьківщину». Але хто уважливо читатиме текст цього листа, тому дуже важко зрозуміти таку Боденштедтову реакцію. Він, мабуть, плекав якісь перебільшені надії. Влітку 1845 він виїхав з Тбілісі і через Керч та Одесу подався до Константинополя.

У листі видавництва від 1 серпня 1845, адресованому на Константинопіль, сказано, що «південноруські поезії вже здані до друку». На підставі друкарського замовлення від 15 вересня можна встановити тираж збірника у висоті 750 екземплярів, як також кошти друку — 156 фльоринів 54 кройцерів. Листом від 13 жовтня з свого рідного міста Пайне Боденштедт дякує за надіслання йому 12 авторських примірників. 29 квітня 1846 він надсилав для рекламних цілей «бажаний огляд змісту „Поетичної України” і винятки з різних приватних листів з Росії та Кавказу». На жаль, я не міг досі знайти текст цього рекламного оголошення. 19 жовтня слідує річний розрахунок продажу книжки, адресований на Мюнхен, де Боденштедт тим часом продовжував свої перервані студії: продано всього 162 екземпляри! Отож про якийсь гонорар не було й мови, а на такий Боденштедт очевидно розраховував.

²⁾ Тут Боденштедт таки перебільшує, бо, коли порівняти оригінал з його перекладом, далекоюжні різниці очевидні. Зокрема в перекладах дум німецький текст ледве чи дає уявлення про поетичну форму цього роду народної творчості.

³⁾ Зальцманн був власником гостинниці «Авф дем Занд» для німецької колонії в Тбілісі, тому відомий також під прізвищем «дер Зандвірт».

«Ми дуже шкодуємо, — пишеться в листі від видавництва, — що не можемо повідомити вас про крапці наслідки; одночасно підкреслюємо, що були пороблені всі заходи, щоб при допомозі газетних оголошень підвищити збут; тільки в цьому році мали місце дванадцять оголошень у різних журналах». Фінансове становище Боденштедта на той час взагалі не було надзвичайно сприятливе. Мабуть, у зв'язку з цим стоїть факт, що він у той час був примушений продати Баварській державній бібліотеці декілька руссіка, в тому числі один рукопис релігійного змісту з 16 стол., про що свідчить запис германіста Йоганна Андреаса Шмеллера.

Після 1846 року постає довша перерва в листуванні між Боденштедтом і видавцем фон Котта. Лише 11 травня 1854 він просить барона особисто, щоб той відмовився від видавничих прав на «Поетичну Україну» з огляду на те, що Рудольф Беккер у Берліні (у видавництві якого була опублікована більшість Боденштедтових творів) потребує ці переклади для 12-того видання всіх його писань і творів. Котта дав свою згоду при умові, що стосовний том не продаватиметься окремо. Після двох днів слідував другий розрахунок розпродажу книжки: продано всього 227 екземплярів.

Останні вістки про томик можна знайти в листах до Беккера з 1860 року. «Щодо Котта мушу згадати, що вже від року полюю на один примірник моєї „Поетичної України“, і жадного не можу дістати. Я сам замовив на Різдво знову три примірники, щоб зробити подарунки, однак за свої власні гроші не міг їх дістати. І коли я в тугешній книгарні Котта поставив питання, чи тираж вичерпаний, ніхто не міг дати мені докладної відповіді. Після цього, чотири тижні тому, я поставив це питання баронові фон Котта, але й досі не маю жадної відповіді. Це все я готовий засвідчити. Якщо на підставі цього Ви хочете надрукувати новий наклад книжки, я даю Вам мої повноваження для цього» (лист від 2 лютого 1860). Берлінський видавець хотів, мабуть, сам вести переговори в цій справі, тому попросив надіслати йому для ознайомлення все листування фон Котта. У листі від 9 лютого Боденштедт обіцяє зібрати стосовні листи і вислати їх наступного дня.

Дальший розвиток цих справ нам не відомий.

Боденштедтові переклади появилися ще раз — цим разом під іншою назвою і не в цілості. Їх можна знайти як «Малоруські народні пісні» в сьомому томі його зібраних творів (Берлін, 1866). З усіх 45 пісень залишилося тільки 26: у першій частині бракує дев'ять назв, із дум залишилися «Дума про Байду» та «Палій на Сибірі», фрагменти цілковито відсутні; Боденштедт не змінив нічого в текстах та примітках. Можна висловити тільки припущення, чому в цьому виданні був надрукований саме такий вибір перекладів: сам автор визрів настільки, що не вважав, мабуть, усіх своїх перекладів в мистецького боку задовільними.

ДО ФРАНКОВОЇ РІЧНИЦІ

ЮРИЙ СЕМЕНКО: **ЖУРНАЛІСТИЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ІВАНА ФРАНКА**

У час, коли в Галичині правив австрійський цісар, коли в цьому краї панував польський пан, а німці та жиди набивали свої капшукки капіталом, покритим потом та кров'ю українських селян, коли власні священники говорили, що кожна влада походить від Бога і що «кесареві треба віддати кесареве», у той час Іван Франко писав:

Я не люблю тебе, ненавиджу беркуте!
За те, що в грудях ти ховашь серце люте,
За те, що кров ти сієш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них,
За те, що так тебе боїться слабша твар, —
Ненавиджу тебе за теє, що ти цар!

У рік народження Франка з припиненням дії конституції в добу реакції А. Баха запанувала в шкільництві германізація: 21 серпня 1856 скасовано обов'язкове навчання української мови в галицьких середніх школах, у яких (як також і в початкових школах по містах) заведено мову німецьку («Енциклопедія українознавства», том I, частина 3, стор. 828). На основі угоди 1867 року між цісарським домом Габсбургів і польськими магнатами останні за лояльність супроти Австрійської імперії та підтримку її уряду отримали панівне становище в усій Галичині. Так, наприклад, питання про мову навчання в середніх школах вирішував галицький сойм, у якому була польська більшість, у наслідок чого в цих школах запанувала мова польська. Зрозуміло, що це і подібне негативно вплинуло на українців, серед частини яких виникло москвофільство — орієнтація на «єдиновірну Росію». Різні особи залежно від свого ставлення до віденського уряду по-різному вказували на причини виникнення такої політичної орієнтації. Лонгин Цегельський у статті «З австрійської України» («Літературно-науковий вісник», книга I, 1910, стор. 224) скритикував «до прикраси несмачну промову» барона М. Василька у віденському парламенті, в якій він змалював москвофілів «як зрадників державних, денунціюючи людей прямо по імені як агентів російського генерального штабу», і похвалив виступ «містоголови Українського парламентарного клубу, який неначе у відповідь п. Василькові» сказав, що «москвофільство — це лише витвір зневіри декого з

нашого народу в можливість вирватися власними силами з лабет поляків».

Незалежно від того, чи галицькі москвофіли являли собою овод польського тиску на українців за «тихою згодою» Відня, чи спритности російського генерального штабу, вся їхня діяльність була ворожою українським національним інтересам і сповільнювала національне вистигання галицьких українців. У некролозі «Іван Гушалевич» І. Франко сказав, що москвофільство — це «напряж, що має метою умертвити живого духа та живий національний рух нашого народу, мертвить, ломить і деправує поперед усього своїх чільних діячів. Немов упир він висмоктує з них живі соки, а відриваючи їх від живого ґрунту, засуджує їх на неминучу духову загибель» («Твори», том XVII, Київ, 1956, стор. 347 — за «Літературно-науковим вісником», 1903). Змальовуючи тяжке становище українців в Австрії, Л. Цегельський писав, що «Галичина, коли міряти її пересічною скалею значно ширшого та інтенсивнішого життя окружающих її країв, творить неначе темну пляму на карті Західньої Європи та скільки десятиліть ще такою плямою останеться» («ЛНВ», кн. I, 1910, стор. 389). А Михайло Лозинський у цьому ж числі журналу (стор. 308) додав: «Що у Франції стало вже фактом, для Австрії являється тільки ідеалом далекої будучности».

Не зважаючи на те, що Галичина «творила темну пляму», вона перебувала в кращому становищі, ніж підросійська Україна, де все українське переслідувалося. «І тільки була в нас одна віддушина, крізь яку проходило вільне повітря, то — Галичина», — писав у своїх спогадах Микола Чернявський («Твори, том IV, вид-во «Рух», 1927-30, стор. 328). У той час, тобто 1892 року, в Галичині появлялося 11 українських періодиків, а на Буковині 2. «У 1913 році в Галичині виходив 81 пресовий орган — 57% української преси в усьому світі» («ЕУ», т. I, ч. 3, стор. 931).

У цій галицькій пресі розгорнув також свою журналістичну працю Іван Франко. Тут він виступив проти всього, що, на його думку, сповільнювало рух народу до світла, — проти москвофільства, визиску «робучого люду», клерикалізму; він проповідував як основу національного розвитку загальнолюдські ідеали, намагався підняти своїх земляків до рівня європейських народів. У листі до редактора тижневика «Magazin für die Literatur des In- und Auslandes», д-ра Едуарда Енгеля, надрукованому в числі 43 за 1882 рік, в якому І. Франко дякує йому за згадку про свій переклад «Фавста», він пише: «Вже багато років я присвячую велику частину своєї праці ознайомленню своїх земляків із визначними поетичними творами західноєвропейських літератур, зокрема німців... Тому, що мета мого життя і моїх кількох товаришів — це ввести українську інтелігенцію в живі духові зв'язки з високо розвинутими націями Західньої Європи, як і наблизити духове життя українського народу до цих націй, було б почесно для мене надсилати Вам від часу до часу короткі замітки

і докладніші критичні статті про сучасну українську літературу для „Магазину”, якщо це було б для Вас бажаним» (М. Возняк, «З життя і творчості Івана Франка», вид-во АН УРСР, Київ, 1956, стор. 269).

І. Франко був наділений таким талантом і такою працездатністю, що, намагаючися змалювати його постать у цілому, треба досліджувати його як поета, письменника, літературознавця, етнографа, ономаста, історика та політика (адже він був співтворцем Української радикальної партії та автором її програми і згодом — співзасновником Української націонал-демократичної партії). Дехто міг би досліджувати його навіть як співака, бо 1885 року він мав намір взяти участь у Львівському гуртку хористів, щоб популяризувати українську народну пісню. Микола Лисенко записував проспівані І. Франком пісні («Листи», Київ, 1964, стор. 150). І донька поета згадує, що «тато любив співати; знав багато народних пісень, а деколи любив співати жидівські пісні на веселі або сумні мелодії» (Анна Франко-Ключко, «Іван Франко і його родина», Торонто, 1956, стор. 51). А про Франка як «рибалку» Михайло Коцюбинський згадує так: «У своїй убогій хаті сидів він за столом босий і плів рибацькі сіті як бідний апостол. Плів сіті і писав поему „Мойсей”. Не знаю, чи попалася риба в його сіті, але мою душу він полонив своєю поемою» («Твори», том IV, Київ, 1962, стор. 43).

Публіцистична та журналістична діяльність Івана Франка — це багатуща спадщина. Ще за його життя М. Євшан писав, що Франкова проза являє собою «продовження його занять публіцистичних» («ЛНВ», IX, 1913). Прощаючися з Іваном Франком від імени працівників української преси, колишній член редакції київської газети «Рада» і співредактор львівського «Діла» д-р М. Лозинський у своїй надгробній промові на Личаківському кладовищі у Львові 31 травня 1916 також указав на вагу його журналістичної та публіцистичної творчості:

«Публіцистична діяльність Покійного є в тісній зв'язку з цілістю його творчості, є тільки однією з її форм і частинно її синтезою. В поезії, оповіданні, повісті, драмі, в науковому досліді Франко творив вартості тривкі, постійні, вічні; в публіцистиці поет, белетрист, учений дав синтезу своєї творчості для щоденного вжитку. Щодо кількості публіцистична діяльність Покійного творить величезну більшість його творчості. Вона така багата, така всестороння, так глибоко вривувалася в життя громадянства, впливаючи на його світогляд, що якби Франко не залишив нічого більше, крім своєї публіцистики, він і цим був би великим чоловіком в українському громадянстві і однією з історичних постатей нашої національної культури. З індивідуального погляду, із становища літературної слави публіцистична діяльність Покійного була безперечно дробленням його таланту. Але з суспільного погляду вона була великою громадською службою, яка свідчить, що великий поет і вчений був також великим громадянином. Для нього мало було творити вічні вартості; він кидався у вир

щоденного життя, де публіцистика була для нього зброєю боротьби за ідею. І де тільки не проявлялася його публіцистична діяльність! За час його понадсороклітньої письменницької праці не було українського видавництва, не говорячи вже про чужі, де він не забирав би голосу, коли тільки бачив, що воно може служити трибуною для ідей, яким він віддав на службу своє життя. Публіцистична праця — безіменна і гине в морі щоденного життя. Але вона не безслідна. І публіцистична праця Покійного вже виконала свою місію: вона перетворила світогляд громадянства і тим житиме в грядущих поколіннях».

За півстоліття після смерті І. Франка ніхто з-поміж франкознавців не спромігся написати дослідну працю, присвячену виключно Франковій публіцистиці. Правда, окремі історики літератури в УРСР розглядають журналістичну діяльність молодого Франка, але вони обминають цю діяльність у його зрілому періоді, коли він на основі свого життєвого досвіду та глибоких роздумувань виступив проти марксизму і всяких проявів догматизму та сектярства. А на чужині немає, мабуть, достатнього зацікавлення цією тематикою, до того тут відсутні джерельні матеріали і, може, відповідні сили.

ІВАН ФРАНКО ПРО СЕБЕ ЯК ЖУРНАЛІСТА

Свідчення про журналістичну діяльність І. Франка знаходимо в його автобіографічних статтях.

«У 1875 році я видержав матуру і перейшов на університет до Львова, — писав він до М. Драгоманова в листі, що був уперше надрукований у його збірці оповідань «В поті чола» (Львів, 1890). — Тут я вступив до „Академічного кружка“, приваблений туди видаваним „Другом“, з котрого редакцією я був у переписці ще з гімназії. У „Друзі“ від 1874 року почали друкуватися мої вірші, а перейшовши до Львова, я почав для тої газети писати повість „Петрії і Довбушуки“». («Твори», т. I, Київ, 1956, стор. 13). «У 1877 році, в іюлі, арештовано мене і цілу редакцію „Друга“. Безтолковий процес, котрий упав на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий скінчився моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіні того гріха, який мені закидували (ані тайних товариств, ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий), був для мене страшною і тяжкою пробою. Дев'ять місяців, пробутих у тюрмі, були для мене тортурою. Мене трактовано як звичайного злодія» (там же, стор. 15).

Після виходу з тюрми старші почали його цуратися, викинули з «Просвіти» та заборонили відвідувати «Бесіду», а коли хтось хотів з ним зустрінутися, робив це «тільки в секреті», що його ще більше принижувало.

«Цей настрої відбився, — пише Франко, — і на видаванні М. Па-

вликом при моїй допомозі письмі місячним, а потім неперіодичним п. н. „Громадський друг”, „Дзвін” і „Молот” (1878) . . . Признати треба, що до видання такого часопису, як „Громадський друг”, ми обидва з Павликом були зовсім невідготовані, не мали ані достаточної підготовки теоретично-наукової, ані практичного знання свого краю і людей. Старші народовці і попи нас цуралися, при нас стояла тільки горстка молодіжі, тим часом коли нам самим треба було ще багато вчитися» (там же, стор. 16). «По упадку „Громадського друга”, коли М. Павлик був змушений виїхати за кордон, я почав разом з купою молодіжі видавати „Дрібну бібліотеку” і задумав було видавати часопис „Нова основа”, та це не вдалося. Ще 1878 року поклик з Відня заставив мене засісти до писання новель з життя народного . . . У 1879 році я через посередництво д. Лімановського дістав доступ до польського журналу „Тидзень польські” (насправді „Тидзень лігерацкі”) і помістив тут статтю про Е. Золя, а також три ескізи п. н. „Рутенці”, де в сатиричний спосіб спортретував кілька фігур оточуючої мене інтелігенції руської» (там же, стор. 17).

Рік перед тим, з серпня 1878, Франко почав співпрацювати в «робітницькому часописі „Праца», що в той час появлявся польською мовою у Львові. Ця співпраця тривала до 1881 року, коли Франко занував журнал «Світ». Про це Франко пише так: «З початком 1881 року ми почали з І. Белеєм видавати місячне письмо „Світ”, у котрім я помістив початок своєї більшої повісти „Борислав сміється”, кілька статей наукових і значне число віршів оригінальних та перекладних (Некрасов, „Русские женщины” і т. і.). Не маючи з чого удержатись у Львові, я вже у великий піст 1881 року вернув на село до Нагуевич, де зразу жив під дозором жандармським і де жандарм радив мені вступити до василіян. На весну я перебув тиф, потому працював коло поля, кінчав переклад „Фавста”, лагодив статті для „Світа” і кореспонденції для київської „Зари”, котрих вислав дві, але з котрих ані одної цензура не пропустила» (там же, стор. 18). Останнє число «Світу» (20-21 за 1882 рік) було надруковане тільки в кількох екземплярах. Після цього Франко дописував до Женевського «Вольного слова», а на конкурс «Зорі» в 1883 році надіслав повість «Захар Беркут», що була премійована.

Далі в згаданому листі до М. Драгоманова читаємо:

«Зимою з початком 1883 року я виїхав до Львова саме перед смертю В. Барвінського і по його смерті якийсь час працював при „Ділі”. До нього кликав мене Барвінський ще з самого початку його видання 1880 року, але ми не могли погодитися. Пізніше, з села, я дав для „Діла” пару новель, а 1882 року, коли Барвінський був у Карлсбаді, — ширшу статтю про галицьку індемнізацію. Але по смерті Барвінського я не довго був при „Ділі”, а поїхав уже в апрілі до Відня . . . Восени я вернув до Львова, щоб користати з бібліотек, і мене запрошено до редакції „Діла” і „Зорі”. При обох цих часописах я працював від осені 1883 до початку 1885 року. У „Ділі” я го-

ловно наляг на крайові, економічні і громадські справи, випрацював реферат про справи економічні, що був виголошений д. Нагірним на вічу 1883 року і зробив у цілій Галичині велике враження. На статті „Діла” про справи крайові почали звертати увагу і посли, і краківські станьчики. Рівночасно (1884) я обняв у варшавському журналі „Правда” кореспонденції з Руси Галицької... З кінцем 1884 року Партицький обіцяв передати мені на власність „Зорю”... Народовці перелякалися, що Партицький передасть „Зорю” в мої руки, Вахнянин виміг на нім те, що він передав її Товариству Шевченка. Я виступив з „Діла”, котре за пару днів ударило на мене за статтейку, поміщену в „Кур’єрі Львовскім”... Весною 1885 року я перший раз поїхав до Києва, стараючися склонити тамошніх людей, щоб помогли заснувати новий часопис літературний. Головна користь з тої подорожі була та, що я пізнав людей; щодо часопису, то небагато вийшло добра; кияни згодилися дати ледве 500 руб. на перший рік, та й то по частям. І справді, мені прислано 300 руб., але до видання часопису не прийшло. Під осінь того року уклепано натомість „згоду” між мною і „Зорею”: я мав узяти на себе її редагування, але стояти під цензурою відповідального редактора. Діло вийшло мертворожене тим більше, що мої кореспонденції в „Prawdzie” і „Kraju”, не цензуровані народовцями, мішали цьому ділу на кожнім кроці, і народовці раз-у-раз всилувались і на ті кореспонденції наложити свою цензуру... Восени 1886 року народовці відставили мене від „Зорі” за поміщення деяких українських речей, — вірш Руданського і рецензія Вільхівського (Б. Грінченка — Ю. С.), — котрі їм видалися неморальними, хоч ті речі повинні були перейти цензуру редактора Борновського і хоч я передав редактору рукописи перед друком» (там же, стор. 19-20).

«Літом 1887 року я вступив до редакції „Kurjer Lwowski”, де працюю й досі. Відтепер я почав головну участь своїх робіт поміщувати в польських журналах — галицьких і заграничних. Від 1887 року пишу також до варшавського „Głosu”, де видрукував кілька статей про економічні справи і про літературу галицько-руську. Від 1888 року деякі мої роботи були поміщувані також у „Киевской старине”. У 1889 році я ураз з д. Вислоухом почав був видавати польський часопис людовий „Przyjaciel Ludu”. У тім часі я друкував ряд статей і в руській письмі людовім „Батьківщина»» (там же, стор. 20).

І. Франко подає, що «був одним із пильних співробітників» місячника «Пржегльонд сполечни», газет «Кур’єр Варшавскі» та «Глос» і польського літературного часопису «Рух».

Свою автобіографію у формі листа до М. Драгоманова від 26 квітня 1890 Іван Франко закінчив таким реченням: «Від початку 1890 року я почав ураз з д. Павликом видавати часопис „Народ”» («Твори», том I, стор. 21).

В автобіографії, написаній 18 січня 1909 німецькою мовою для видавництва Гердера, він згадує, що в 1894-95 рр. «видавав під фір-

мою моєї дружини літературно-науковий місячник „Жите і слово”, який з погляду літературного і погляду наукового можна вважати першим європейським журналом. Він виходив раз на два місяці і продержався точно два роки. У цих двох річниках, що разом становлять 4 томи, появилася моя повість „Основи суспільства”, яка залишилася незакінченою. Тому що я не був спроможний далі видавати журнал у такій формі, бо кількість передплатників мало відповідала коштам, я видав з допомогою російських українців у 1896-97 рр. два піврічники (по шість зошитів) політично-літературного місячника під тією ж назвою» («Твори», т. I, стор. 39).

Розповівши про свою співпрацю в польській та австрійській пресі, Франко пише: «Моя стаття про „Адама Міцкевича як поета зради” викликала проти мене безприкладні напади з боку львівської польської преси і була причиною мого виходу з „Кур’ера Львовського”... Мої заробіткові відносини склалися дещо краще після виходу з польської преси, бо як співредактор, а пізніше як самостійний редактор місячника „Літературно-науковий вісник”, заснованого 1898 року Науковим товариством ім. Шевченка у Львові, я одержував місячно забезпечену постійну плату 100 гульденів. Праця у „Віснику”, яку я вів сумлінно цілих вісім років, лишала мені вільний час для написання довгої низки оригінальних праць, як і для видання декількох дуже важливих наукових публікацій» (там же, стор. 40). «Під заголовком „З останніх десятиліть XIX віку” я подав у тому самому журналі на підставі власного досвіду картину розвитку ідей галицько-українського громадянства» (стор. 43). «У 1902 році я переселився до свого дому, а в 1907 році покинув редакцію „ЛНВ”, головню з тої причини, що його друкування перенесено до Києва, і я працював 1907 року без відпочинку над широко задуманою історією літератури українського народу, нарис якої, якихось 20 аркушів друку, довів аж до кінця XVIII століття» (стор. 45).

ІВАН ФРАНКО ЯК РЕДАКТОР

У статті «Давне і нове», що була надрукована у львівському журналі «Неділя» (ч. 19, 1911) як анотація на власну збірку поезій такої ж назви, Франко писав:

«Бувши мало що не 10 літ головним співробітником, а потім головним редактором „Літературно-наукового вісника”, я можу сказати по совісті, що не пропустив не то одної статті, а навіть одного рядка, не почитавши його вперед у рукописі і не справивши, де було треба, чи то в порозумінні чи без порозуміння з автором» («Твори», т. XVI, стор. 410).

В. Романченко в статті «Іван Франко — редактор», опублікованій у київській «Літературній газеті» в 1956 році, наводить лист І. Франка до М. Бучинського, який надіслав йому свою поезію «Не ви-

ростиш» для журналу «Світ». Цей лист являє собою настановчу лекцію для поета-початківця; поправки, зроблені Франком у поезії, надали їй пластичної виразності і кращого звучання. Це — один з багатьох прикладів сумлінної редакторської праці І. Франка.

На жаль, він не залишив систематичного перегляду своєї журналістичної та редакторської праці. Однак у багатьох статтях він пише про неї. У передмові до збірки поезій, написаних у 1874-78 рр. і виданих 1914 року у Львові під назвою «Із літ моєї молодости», він зробив такий підсумок:

«У своїй оце вже близько 40-літній літературній діяльності я переходив різні ступені розвою, займався дуже різноманітною роботою, служив різним напрямам і навіть націям, бо доводилося попрацювати немало, крім нашої української, також польською, німецькою та російською мовами. Та скрізь і завжди у мене була одна провідна думка — служити інтересам мого народу та загальнолюдським поступовим, гуманним ідеям. Тим двом провідним зорям я, здається, не спроневірився ніколи і не спроневірюся, доки мого життя. Може, власне тому, що я непохитно стояв на тих основах і йшов за тими провідними зорями, я не міг удержатися на все ані при галицько-руських русофілах, ані при галицько-руських народовцях, ані при галицько-руських радикалах, ані при польських демократах та поступовцях, ані при німецьких поміркованих соціялістах, ані соціяльних демократах польських, німецьких та руських, і завше виходив з їх рядів, коли побачив у них недобір чи то сумління, чи то знання, чи то почуття обов'язку» («Твори», т. XI, стор. 546).

СПІВРОБІТНИК ПОЛЬСЬКОМОВНОЇ ГАЗЕТИ «ПРАЦА»

У серпні 1878 І. Франко почав співпрацювати в польському тижневику «Праца», органі Товариства друкарських робітників, що його редагував, видавав і складав українець Й. Данилюк. З приходом Франка газета набрала енергійного звучання. Він пише про визиск робітників, про важкі умови праці, про потребу самоусвідомлення та організації працюючих для захисту своїх прав. Не задовольняючися постановами зборів львівських робітників, які сформулювали свої поточні вимоги в «Тимчасовій програмі», надрукованій 1879 року в газеті «Праца», Франко разом із жидом Л. Інлендером і поляком Б. Червенським опрацьовує «Програму польських та русинських соціялістів Східньої Галичини». У цій програмі підкреслювалася важливість «класових інтересів» пролетаріату, давалася оцінка «буржуазного суспільства» майже згідно з тезами «Комуністичного маніфесту». Ці факти, як також і факт, що саме в той час (1879-80) Франко переклав 24 розділ першого тому «Капіталу» Карла Маркса і «Теорію» з «Анти-Дюрінга» Фрідріха Енгельса, аж ніяк не відображають впливів т. зв. «творців наукового соціялізму» на Франка та його товаришів,

а радше з'ясовують ті нестерпні, жажливі життєві умови, в яких опинилися експлуатовані та пригнічені працюючі народні маси в Галичині, зведені підприємцями до напівтваринного становища. Тези названої «Програми» знайшли тлумачення в статтях І. Франка «Чого хоче галицька робітницька громада?», «Що нам дає праця?» тощо.

Діяльність цього життєвого періоду 23-річного Івана Франка дає досить багато вітру для комуністичних «вітрильників». Так, колектив авторів підручника «Основи наукового комунізму» (вид-во Київського університету, 1956) говорить про «ролю... І. Франка в поширенні ідей наукового комунізму». Автор дослідження «Іван Франко в робітничій газеті „Праця”» («Наукові записки» АН УРСР, випуск 8, Київ, 1956) Г. Д. Вервес знаходить у «Програмі» Франка і товаришів спільне не тільки з «Комуністичним маніфестом», але також і програмою «Северного союзу руских робочих»; він намагається переконати читача, що «Франко не тільки творчо сприйняв марксизм, а й був його пропагандистом у Галичині, хоч і не став послідовним марксистом» (стор. 132). Після нападів на «українських буржуазних націоналістів, які твердять, що українська селянська нація не мала робітничої кляси і, отже, залишилася поза впливами наукового соціалізму, Франко, мовляв, сприйняв лише дрібнобуржуазний соціалізм Ляссалья, але до творчого сприйняття Маркса та Енгельса не дійшов», Вервес на тій же сторінці примушений визнати, що в радї праць І. Франко «висловлює думки ляссальського характеру» і що «головного в марксизмі — вчення про диктатуру пролетаріату — він не розумів» (стор. 138). При цьому треба нагадати, що в 1881 році три вищезгадані автори пишуть нову «Програму галицької робітничої партії», в якій за оцінкою Вервеса були наявні «помилкові твердження ляссальського толку» (стор. 135).

Як же можна бути «пропагандистом марксизму в Галичині», не ставши перед тим «послідовним марксистом», «не зрозумівши головного в марксизмі»? Цього ребусу не в силі розв'язати винахідник словоблудного пустослів'я.

Доля «Програми польських і русинських соціалістів Східньої Галичини» була повчальною для І. Франка. Її надіслали для друку в Женеву, де польський соціаліст Б. Лімановський, якого судили разом з Франком у процесі 1878 року, викреслив з її назви окреслення «русинських» (тобто українських). Після протесту Франка Лімановський придумує новий заголовок — «Програма галицьких соціалістів», що також не узгоджувало існування української національності, не відповідало первісному задумові Франка і тому не могло його задовольнити.

Радянські автори, вказуючи на переважне зацікавлення Франка в той час соціальним, а не національним питанням, радо посилаються на Михайла Павлика — «Переписка М. Драгоманова і М. Павлика», том III, стор. 166-169. Коли в газеті «Праця» було написано, що вона «появляється в Польщі», Павлик запротестував і обвинуватив

редакцію в польському націоналізмі, на що І. Франко ніби відповів, що «„Праца” і не хоче, і не може бавитися національним питанням». Очевидно така відповідь (якщо така справді була) не могла задовольнити ні українських читачів газети, ні Павлика, і Франко в статті «В домашній справі» запевнив, що газета «не виступає проти жадної народности як такої».

У «Праці» появилися повість І. Франка «На дні» і його «Вічний революціонер». У 1880-81 рр. Франко дописує до цієї газети з Нагуевич, де він фізично працював для шматка хліба, надсилаючи «Кореспонденції з Дрогобича», які опісля були повторені в повісті «Борислав сміється» та в оповіданні «Задля празника». У 1881 році Франко відійшов від газети «Праца», заснувавши своє власне видання — журнал «Світ». Але на цьому його співпраця у польській пресі не припинилася.

КОРЕСПОНДЕНТ У ВАРШАВСЬКІЙ «ПРАВДІ»

«Співробітництво І. Франка в „Prawdzie” Свентоховського» — так називається дослідна стаття Михайла С. Возняка в збірнику «З життя і творчости Івана Франка» (вид-во АН УРСР, Київ, 1955, стор. 96-110). Із статті довідуємося, що перший допис Франка у цій варшавській газеті був надрукований у ч. 6 за 1884 рік під назвою «Із Червоної Руси». Тут ішла мова про українські партії, «що сваряться не раз за деякі догми, за статистику населення або за правопис, але цілком згідні в тому основному пункті, що сдине джерело сили українців лежить у народі, для якого і над яким треба працювати безупинно та систематично». Допис, у якому далі інформувалося про економічні справи та видавничу діяльність галицьких українців, сподобалася редакторові Свентоховському, і він запросив Франка до постійної співпраці — вести в «Правді» рубрику «Із Червоної Руси» за 5 грошів від рядка. У чергових числах газети того ж року говорилося про «Просвіту» (ч. 10), про банк «для рятувкової допомоги заборгованому селянству» (ч. 16), про «велике зубожіння селян Західньої Галичини» на підставі статистики 1882-83 рр. (ч. 31), про творчість молодих українських поеток Ю. Шнайдер та К. Попович, про повінь та пожежі і про українські народні школи у Львові (ч. 40).

Також у наступні роки І. Франко знайомить польського читача варшавської газети з важкими культурними та економічними умовами в житті галицьких українців: з «домаганням посла Романчука в галицькому соймі розширити права української мови в народних та середніх школах» (ч. 1, 1886); з «боротьбою урядової адміністрації з українськими народними читальнями» (ч. 2); в ювілеєм Ставропігійського інституту (ч. 6); з творчістю та значенням Т. Шевченка (чч. 12 і 15); з українською літературою (чч. 2 і 6 за 1887 рік). Він хоче розповісти полякам якнай докладніше про життя і потреби своїх

земляків, але його обмежують «короткими, найбільш сторядковими статтями» (Свентоховський).

У 1887 році Франко рекомендує М. Павлика замість себе як кореспондента «Правди», до кореспонденцій якого редактор газети постає досить критично. Свентоховського не задовольняла насиченість дописів деталями, важливими для показу стану українського життя. «Докладні повідомлення про кожне віче, — писав він Франкові щодо кореспонденцій Павлика, — про йоро референтів, взагалі дрібничковість малюнка може бути бажана й цікава для галицького читача, але не для тутешнього, який вимагає більш загальних висновків і спостережень, не замкнених у тісному колі місцевих інтересів».

Цікаво відзначити, що через 15 років редактор віденської газети «Ді Цайт» висловив Франкові подібні зауваження щодо його статей та дописів.

Остання стаття І. Франка в «Правді» була надрукована наприкінці 1888 року.

М. Возняк закінчує свою дослідну статтю про співробітництво Франка в польському тижневику таким підсумком:

«Подаючи в своїх кореспонденціях різноманітний фактичний матеріал, він разом з тим робив широкі висновки про тяжкі політичні й економічні умови життя галицьких українців, про причини низького рівня літератури, дав вірну характеристику різним політичним партіям у Галичині та першим проявам демократичного руху серед молоді тощо. Співробітництво Франка в „Правді“, що припинилося головним чином у зв'язку з його переходом до газети «Кур'єр Львовські» (1887), є ще одним яскравим доказом того, що видатний український письменник брав участь у всякому громадському русі, який мав прогресивний, демократичний характер» (стор. 110).

Демократичного, прогресивного характеру публіцистичної творчости Івана Франка ніхто ніколи не ставив під сумнів і тому подібне твердження, висловлене в радянських умовах, ставить собі за мету зробити письменника — «співзвучним з комуністичними ідеями». Таке твердження набирає присмаку невибагливої партійної агітації, при якій застосовується відповідний жаргон, що, до речі, не до лиця науковим дослідникам.

**АНДРІЙ КАРИЙ: ПРОБЛЕМА МІСТ УКРАЇНИ
І РАДЯНСЬКОГО СОЮЗУ (I)**

ЩО СТАЛОСЯ З ДНІПРОМ?

Найбільша ріка України Дніпро з давніх-давен є символом величі і невичерпних сил українського народу. Хто з українських поетів, письменників чи композиторів не оспівував Дніпра? З вірша Тараса Шевченка «Реве та стогне Дніпр широкий» постала одна з найгарніших українських народних пісень. Надзвичайна краса берегів Дніпра і мальовничість його краєвидів відображені у творчості багатьох художників.

1931 рік був останнім роком існування славетних Дніпрових порогів. Тридцять другого року завершено будівництво гідроелектростанції в Запоріжжі, вода у Дніпрі піднялась і затопила пороги.

Той оспіваний Шевченком «стогін Дніпра» походить від порогів. Рев вируючої води в них чути було за десятки кілометрів. Я ще бачив їх перед затопленням. Улітку тридцять першого року мої батьки вирішили: будь-що-будь треба поїхати подивитися на пороги. І ми поїхали до Дніпропетровського.

Пороги знаходилися між містами Дніпропетровське і Запоріжжя. Їхня загальна довжина від Кодацького порога до Вільного — 65 кілометрів. Підводні скелі робили тут судноплавство неможливим. Але у порогах існував природний так званий «Козацький хід», яким з великою небезпекою могли пропливати малі човни. І мої батьки вирішили в останній рік існування порогів переплисти їх у човні саме тим небезпечним «Козацьким ходом», яким колись пливли козаки, хоча кожний із дванадцятьох порогів мав обвідний канал.

У Дніпропетровському була тоді група з трьох знавців порогів, які власним човном за добрі гроші перевозили туристів з Дніпропетровського до Запоріжжя. Ми найняли цей човен і попливли. Пливли за течією згори вниз, але на порогах люди, які нас везли, гребли веслами з усієї сили в протилежний бік, щоб гальмувати швидкість руху човна і тим самим полегшити лоцманові маневрування та зменшити небезпеку наскочити на підводну скелю.

Не зважаючи на це, ми мчали з величезною швидкістю і вируюча вода часом заливала човен. Лише найбільші пороги, зокрема Ненаситець, ми обїхали обвідним каналом. Гребці показували нам різні місця, пов'язані з історією запорозьких козаків.

Ми були в дорозі два дні, а ніч провели на острові. Це були незабутні хвилини. Інколи ми кричали і захоплювалися луною від Дніпрових круч. Коли хтось з нас хотів напитися, він черпав воду просто з Дніпра. Яка це була чиста, прозора і приємна вода!

Я пригадую смак Дніпрової води, яку пив тридцять першого року, тому, що останнім часом дедалі чути голоси про страшне забруднення Дніпра. Стічні води багатьох підприємств і міських каналізацій, які тепер часто без будь-якої очистки скидають у містах до Дніпра і його приток, перетворили воду цієї славної української ріки у суміш різних нечистот.

Правобережна частина Дніпропетровського щодоби скидає до Дніпра 140 тисяч кубометрів стічних вод, а очисні споруди міста здатні переробити лише 5 тисяч кубометрів.

Протягом багатьох років майже не велось будівництво очисних споруд у Запоріжжі, що росте швидкими темпами. У Дніпродзержинському до літа 1966 року збудували лише першу чергу очисних споруд міської каналізації. Каналізаційні стоки тут скидають до Дніпра здебільшого без будь-якої очистки. Така сама картина в інших містах.

Київська «Робітнича газета» опублікувала 3 червня 1966 статтю старшого інженера водної інспекції Нижнього Дніпра Анохіна, в якій він пише (тут і скрізь далі в цитатах збережено правопис оригіналу):

«Про забруднення Дніпра стічними водами промислових підприємств і міської каналізації чимало говорилося, чимало тривожних сигналів публікувалося в пресі. Та знову й знову доводиться повертатися до цього питання, оскільки воно стало більш, ніж наболілим. Так, на ділянці Дніпродзержинськ — Дніпропетровськ — Запоріжжя щодоби скидають у Дніпро близько 350 (трьохсот п'ятдесятьох) тисяч кубометрів неочищених і незнешкоджених вод міських каналізацій... Становище склалося досить важке і, що найприкріше, продовжує гіршати. Вихід один — будувати очисні споруди. Якщо деякі будови, що затягнулися, в народі називають „довгобудом”, то до очисних споруд — і слова не придумаєш. „Безнадійбуд”, чи що?»

Інженер Анохін образно підсумовує: «Стогне від гніву Дніпро широкий».

Кожний розуміє, що ці слова мають переносне значення. «Стогнати від гніву» можуть лише люди. Якби ці люди мали більше прав, вони б спитали керівників партії та уряду: про що ви думали протягом десятиріч? Ви думали про метал і нафту, про супутників і ракету на Місяць, а про людину забули. Про ту людину, яка хоче їсти й пити не на Місяці, а на Землі. Про ту людину, яка хоче пити чай, їсти борщ і суп, виготовлені з чистої води, без домішок каналізаційних нечистот!

Те саме, що сталося з Дніпром, сталося й з іншими українськими ріками. У воді українських рік тепер тисячі кубометрів нафтопродук-

тів, шлаків, золи, різних отруйних хемікатів. Лише хемічні підприємства скидають щороку до рік України понад 350 (триста п'ятдесят) мільйонів кубометрів промислових стоків. Ці промислові стоки з отруйними речовинами потрапляють до рік у переважаючій більшості без попередньої очистки. Замість того, щоб бути джерелом життя, українські ріки несуть з собою сьогодні смерть: у них гине все живе.

Більшість підприємств, які спускають до рік разом зі стічними водами різні отруйні речовини, взагалі не мають очисних споруд, а на тих нечисленних заводах, де вони є, ці споруди здебільшого перебувають у такому занедбаному стані, що вони не спроможні виконувати своїх функцій.

Наприклад, Стеблівська бавовняна фабрика скидає в річку Рось воду з дуже великим вмістом хемічних барвників. Він цього вода в Росі набуває райдужних кольорів, гине риба. Фабрика має очисні споруди, але вони примітивні і навіть неспроможні пропустити всі стоки. Річка Тясмин систематично забруднюється нафтопродуктами льокомотивного депо станції імени Шевченка. Цю річку забруднює також Кам'янський машинобудівний завод. Західній Буг має на ділянці від Буська до Добровірської ДРЕС настільки забруднену поверхню, що на ній можна бачити суцільну плівку нафтопродуктів і загиблу рибу. Вода пахне гниллю. Львівські підприємства не мають очисних споруд і щодоби викидають сто тисяч кубометрів стічних вод без будь-якої очистки до приток Західнього Бугу.

Не краща справа з донбасівськими річками Кальміусом і Кринкою. Колишні чисті річки перетворилися у стічні рівчаки. У Макіївці є річка, яку так забруднили, що вона втратила свою колишню назву і тепер називається Чорною. На шахтах тресту «Фрунзевугілля» є очисні споруди, але вони не працюють. Ці шахти навіть не мають персоналу для обслуговування очисних споруд і щодоби викидають до рік Міус і Кам'янка велику кількість забруднених стічних вод. Забруднений Північний Донець та інші ріки.

Українські річки сьогодні настільки отруєні, що в них гине риба. Київська газета «Правда України» опублікувала 20 серпня 1966 статтю під заголовком «Чому мало риби в пониззях Дніпра». Ось кілька уривків з неї:

«Людина, яка вперше потрапила до Херсона, як матиме час, обов'язково загляне на ринок . . . Риба є, але продається вона втридорога . . . Що ж сталося з рибною славою Херсона і Херсонщини? . . . Ми в місцевому риболовецькому колгоспі імени Кірова. Як тільки розмова зайшла про справи, голова колгоспу Яков Венедиктович Татарченко невесело зауважив:

— Які тут справи! . . . Ледве кінці з кінцями зводимо.

— Чому ж?

— Риби нема.

. . . Колгоспні рибалки працюють вдень і вночі . . . а заробітки ма-

лі... рибу винищують промислові підприємства... Лише Запоріжжя отрує ріку тисячами тонн найшкідливіших хімікатів. А Інгулець, що впадає до Нижнього Дніпра? Там рибу майже цілком загубила вода, яку скидають шахти Криворізького басейну».

Так пише київська газета. Алеж питна вода потрапляє з річок через водопроводи на обідній стіл мільйонів людей. Якщо вона несе смерть рибі, то що вона несе людям?

Це питання день-у-день все більше хвилює громадськість України. Люди питають: хто несе відповідальність за таке становище? І, як це завжди буває в аналогічних випадках, керівники партії та уряду вказують пальцем на місцевих діячів. Вони винні. Отруюють воду українських річок такі й такі заводи. Ось, маєте прізвиська їхніх директорів. Лайте їх!

Партійне керівництво старанно шукає козлів відпущення і намагається звалити вину з хворої голови на здорову. Але як же виглядає справа в дійсності? Для аналогії нагадаємо, що багато років населення України обурювалося з приводу того, що йому підсувають у крамницях непридатні для вжитку меблі, холодильники, телевізори тощо. Рік-у-рік, влада звальювала вину за це на директорів підприємств. Однак, на Вересневому пленумі ЦК КПРС 1965 року партійне керівництво було примушене визнати, що винною за масову продукцію низькосортних речей була економічна система. Але цю систему творили не керівники підприємств, а керівники партії, тому вони — керівники партії — й були винуватцями масової продукції товарів низької якості. Так само справа виглядає і з отруєнням українських річок.

Підіть до керівників підприємств, які пускають до річок отрутні речовини, і спитайте їх, чому вони це роблять. Вони вам з документами в руках доведуть, що вони робили все від них залежне, але не зважаючи на свої вимоги, листи і телеграми нічого змінити не могли. Дійсно, що можуть зробити директори підприємств, якщо керівники партії та уряду, будуючи нові заводи, протягом десятиріч не турбувалися про те, щоб будувати на них очисні споруди? І що можуть зробити директори, якщо керівники партії та уряду не дають їм фондів для побудови нових і ремонту та реконструкції старих очисних споруд?

ЧИМ ДИХАТИ?

Робітники склозаводу міста Костянтинівка, Донецької області, писали 17 квітня 1966 в київській «Робітничій газеті»:

«Скрізь: і в стенограмах міських зборів партактиву, і в протоколах профспілкових конференцій та робітничих зборів — знайдете ви згадку про забруднене, задимлене небо над Костянтинівкою. Про це мовиться з тривогою і обуренням, висловлюються вимоги, прохання, побажання. Але діло тим часом — ні на крок з місця... Що бенте-

жить і найбільше непокоїть нас, засмучує, постійно псує настрої — це шкідливі для здоров'я умови праці, погані умови відпочинку. Йдеться не тільки про нас, але й про членів наших сімей і особливо дітей... Нас дивує, чому в організаціях, куди ми звертаємось, співчуваючи нам, погоджуючись з нами, нічого не роблять, щоб виправити становище. Жителі Костянтинівки до певного часу мирилися з становищем, яке склалося в наслідок інтенсивного обкурювання підприємствами неба над містом. Та згодом миритися стало неможливо».

Такі самі голоси чути з міста Єнакієве, Донецької області. Звідти пишуть: «Дим і кіптява не дають дихати, отруюють повітря».

У місті Запоріжжі старший горновий заводу «Запоріжсталь» Іванов скаржиться:

«Настрій часто псують нависаючі над містом хмари. Ні, не дощові, а димові хмари сажі... люди закривають вікна, двері балконів... небо над нашим гарним містом брудне...»

У запорізькій обласній газеті часто порушували питання про забруднення повітря, але безрезультатно.

Головний санітарний лікар Кривого Рогу Нікольський розповідає:

«У криворожців є серйозні підстави бути незадоволеними. Коли брудні чорні хмари, що вириваються з заводських димарів, застилають небо, опускаються на сквери і будинки, не радітимеш. Лише завод „Криворіжсталь” викидає щодоби в атмосферу 180 тонн пилу і 350 кубометрів газу з дванадцятипроцентним вмістом оксиду вуглецю. Чи є вихід з цього становища? Є, звичайно. Добре продумана система очисних споруд майже повністю може очистити повітря... Але таких установок на „Криворіжсталі” дуже мало... Дуже багато пилу викидає мартенівський цех. За проектом на кожній печі передбачено спорудження електрофільтрів. Однак усі мартени було введено в дію без них» («Робітнича газета», 26 листопада 1965).

Санітарна служба Кривого Рогу винесла постанову, яка забороняє кисневе дуття до введення в дію очисних споруд. Але ця постанова не призвела до жодних змін: на неї не звернули уваги. На засіданнях міськвиконкому не раз обговорювали питання про засоби боротьби з забрудненням повітря. Не раз розробляли плани і затверджували постанови. Але після тих постанов нічого не змінилося. Між тим змінити становище можливо: для цього треба, щоб уряд виділив певні фонди, необхідні для будівництва газоочистки на заводах — бож заводи належать урядові і це його вина, що на них не збудовано газоочисні споруди. Але таких фондів уряд не виділяє і пропонує заводам самим розв'язувати ці справи.

А що діється в курортному місті Ялті, куди приїздять для відпочинку сотні тисяч людей з України та інших республік СРСР? Тут заводи збудували так, що вони обкурюють курортників клубами диму. Особливо великі ці хмари диму тому, що заводам дають низькосортне паливо. Лікар Іщенко так розповідає про те, що він бачив у Ялті:

«З аераріїв спішно переводили дітей у палати. Санітарки змітали з веранди сажу і наглухо закривали вікна. А над санаторієм здіймалася справжня димова завіса... Над Дарсаном вайлувато клубочився дим. Він перемішувався з туманом і налягав на місто... Біля підніжжя Дарсану — прославлений санаторій імени Чехова... Ми завітали і в цей санаторій. Скарг і побажань відпочиваючих викладати не будемо. Скажемо лише: їм рідко доводиться провітрювати кімнати. Від провітрювань гардини на вікнах чорніють і жовкнуть. А легені хворих?.. ніде на трубах немає навіть натяку на очисні пристрої» («Робітнича газета» 6 травня 1966).

У багатьох містах і навіть у деяких курортах погано сьогодні тим людям, які хочуть дихати.

СТОЛИЦЯ УКРАЇНИ КИЇВ

Чужоземці, що побували в Києві, з захопленням говорять про красу столиці України. Але їм часто не впадають в очі нерозв'язані проблеми, надто відчутні для місцевого населення.

Головна проблема Києва, як і інших міст України і Радянського Союзу, — це житлова криза. Щоправда, в місті збудовано чимало нових будинків, але житлової площі не вистачає, щоб задовольнити потреби зростаючого населення.

Гостра нестача жител часто є причиною плинності кадрів на заводах, що дошкульно відбивається на господарстві країни. На заводах Києва, за свідченням газети «Труд» (20 квітня 1966), плинність кадрів величезна. За три-чотири роки кількість робітників і службовців, які пішли з заводу, часто дорівнює загальній чисельності колективу заводу. Житлова криза веде до того, що робітники, шукаючи праці, не ставлять перед собою питання: на якому заводі я скоріше знайду працю, що відповідає моїм нахилам і моїй професії? Ні, вони ставлять питання: від якого заводу я скоріше отримаю житло? Робітник роками чекає, доки дійде до нього черга на отримання квартири. Нарешті, він отримав від заводу житло. Щойно тепер він починає шукати працю, яка б відповідала його нахилам, і здебільшого залишає дотеперішнє місце і переходить на інший завод. Такої плинності кадрів не було б, якби жител було вдосталь і зникла сьогоднішня порочна практика розподілу квартир адміністраціями заводів.

Мешканці новоспоруджених будинків часто примушені боротися за елементарні права: вони скаржаться на холод, бо будівельники не підключили своєчасно будинки до теплофікаційної траси. Вони часом сидять без електричного освітлення і без газу, бо до нових будинків з великим запізненням підключають електрику і газ.

За років радянської влади в Києві розбудовано житловий масив Нивки. Це новий житловий масив і, знайомлячись з життям його мешканців, здавалося б, знайомишся з майбутнім, яке оце будується.

У статті «Паперове море», що її опублікувала київська «Робітничка газета» 29 липня 1966, мешканець Києва Костюченко так змальовує життя новосельців, що поселилися в Нивках:

«Люди одержали нові квартири — не було меж їх радості! Та минули дні, і радість заступили прикроці. Квартири почали затікати... Щоб викликати швидку допомогу, треба далеко бігти до телефону-автомата. Мало в районі овочевих магазинів. Приходить людина з роботи і замість відпочинку — в чергу... На четвертому-п'ятому поверхах води часто не буває. А керуючі будинками стягують з мешканців плату за користування водою за тарифом центрального гарячого водопостачання... ціна чимала, а води — немає».

Далі Костюченко розповідає, що домоуправління стягують гроші за воду авансом, наперед, один раз на рік. І стягують більше, ніж треба. Так у домоуправлінні номер 716 з мешканців стягнули за воду до першого березня 4 тисячі карбованців, хоч слід було стягнути лише 3 тисячі.

Щоб поліпшити постачання водою мешканців верхніх поверхів, в деяких домоуправліннях встановили електричні мотори для підкачування води. Зрозуміла річ, ці мотори споживають багато електроенергії. Винні в цьому не мешканці, а державні чинники, відповідальні за постачання населення водою. Але плату за споживання моторами електроенергії здирають з мешканців, і вони примушені платити за електроенергію подвійно: за подачу води і за освітлення помешкання. Костюченко пише далі:

«Коли я заходив у будинки, мешканці мені показували так звані „квартирозатікання”. Їх так багато, що я перестав лічити. Керуючий будинками номер 716 товариш Межуєв виявив 4 800 (чотири тисячі вісімсот) „квартирозатікань”».

Поруч зі статтею Костюченка знаходимо в газеті ілюстрацію до неї: один мешканець стоїть з рушником перед краном, з якого вода не тече, а другий стоїть по середині кімнати, тримаючи в руках миску, до якої тече вода з дірок у стелі. Третій мешканець розводить руками, ніби запитуючи: як у таких умовах жити?

Ця карикатура була б підставою для сміху, коли б вона розповідала про поодинокий випадок. Але вона є ілюстрацією до масового явища і мешканцям таких нових житлових масивів, як київські Нивки, не до сміху.

ДЕ ТЕЛЕФОННА КНИГА КИЄВА?

Якщо ви живете в Києві і хочете встановити номер телефона якоїсь приватної особи, до якої вам треба подзвонити, ви мусите звернутися до довідкового бюро.

Припустімо, ви не маєте власного телефона. Ви ідете до телефонної будки, знімаєте слухальце і набираєте 09. Ви чуєте часті гудки:

довідкове бюро зайняте — воно перевантажене працею. Ви вішаєте слухальце і за якийсь час набираєте знову 09. Знову зайнято. Так ви повторюєте дев'ять-десять разів. Якщо вас перед тим не викинули з будки такі самі громадяни, як ви, що стоять у черзі і теж хочуть з кимось говорити телефоном, то десь на дев'ятий або десятий раз ви маєте щастя: ви чуєте жіночий голос з довідкового бюро. Вам дають номер телефона. Ви дзвоните за цим номером і... стверджуєте, що вам дали неправильний номер: довідкове бюро перевантажене працею. Тепер люди в черзі від вас рішуче вимагають вийти з будки. Ви в безвихідній ситуації. Як довідатися потрібний вам номер телефона?

Якийсь наш земляк, що живе в західній країні, можливо здивовано питає: А навіщо взагалі звертатися до довідкового бюро? Чому не заглянути до телефонної книги? Е, ні, в таких випадках заглядають до телефонної книги десь у Франції, Англії чи в Західній Німеччині, але не у нас на батьківщині.

У столиці України Києві останню телефонну книгу надрукували... Ну, вгадайте коли? Останню телефонну книгу в Києві надрукували 1958 року! Протягом останніх вісьмох років номери майже всіх телефонів змінено і користуватися тою книгою неможливо. Столиця України — місто, що має понад мільйон триста тисяч мешканців — от уже багато років не має придатної для вжитку телефонної книги! Начальник управління міської телефонної сітки В. Архангельський визнає, що «відсутність нового довідника створює великі незручності для населення, викликає значне додаткове навантаження для довідкового бюро». Але на питання, коли саме вийде в світ нова телефонна книга, він знизує плечима і не дає відповіді. Він навіть не має певности, що нова книга з'явиться найближчим часом. («Радянська Україна», 3 серпня 1966).

Історія з телефонною книгою Києва примушує багато над чим замислитись. Куди ж дивиться от уже протягом стількох років київська міська рада? Адже ж 1917 року більшовики кинули гасло: «Вся влада радам!» Як же тепер? Яку владу має київська міська рада, якщо перед її очима вже стільки років відбуваються такі неподобства і вона протягом усіх цих років була неспроможна розв'язати елементарне питання: забезпечити вихід у світ телефонної книги міста Києва.

Безправність місцевих рад вже довгий час хвилює громадськість України та інших республік СРСР. Час від часу в пресі з'являються обережні натяки на те, що радам слід дати ті права, які їм гарантовані конституцією. Наприклад, з такими думками виступив один із керівників комунального господарства міста Запоріжжя В. Каланчин. 26 серпня 1966 р. газета «Известия» опублікувала його статтю під заголовком «Чия ця вулиця, чий це будинок!» Вже з самої назви видно, що, на думку автора, вулиці і будинки наших міст не мають справжнього господаря. Каланчин розповідає, що в Запоріжжі от уже

п'ять років іде суперечка про те, хто має ремонтувати шлях на вулиці Кияшко. Він пише:

«Був би тут повновладним господарем виконком міської або районної ради, хіба він допустив би п'ятирічну тяганину з формально-го питання? Страждають мешканці, програє зовнішній вигляд міста. А зробити нічого не можна». І він робить висновок:

«Міське господарство потребує стрункої організаційної системи управління на чолі з єдиним керівником — місцевою радою».

У теорії партійне керівництво не заперечує вірності цього твердження. Але на практиці воно робить його реалізацію неможливою.

Кореспондент «Правды» Л. Таров розповів про поділ функцій в одному районі Азербайджану між першим секретарем райкому партії Бегляровим і головою районного виконкому рад трудящих Шириновим. 22 серпня 1966 «Правда» опублікувала його статтю під заголовком «Опікун чи керівник?», в якій читаємо:

«На перший погляд Д. Бегляров діє в тісному контакті з головою райвиконкому А. Шириновим і начальником районного виробничого управління М. Мамедовим. Але придивившись уважніше і помічаєш: товариші Ширинов і Мамедов просто супроводжують секретаря райкому в подорожах. Не лише самостійно працювати, він їм буквально говорити не дає. Сам питає, сам відповідає, хоча відомо, наприклад, що Мамедов — досвідчений фахівець».

Публікуючи цю статтю свого кореспондента, «Правда» тим самим ніби засуджує таке втручання місцевих партійних керівників до всіх питань, що належать до компетенції місцевих рад. Але «Правда» замовчує ту обставину, що місцеві партійні керівники беруть приклад з керівників партії у Москві. Це ж вони перетворили Верховну Раду СРСР у маріонетковий орган, який нічого не вирішує, бо все наперед вирішено в Центральному Комітеті КПРС. Чому засідання ЦК КПРС скликають перед сесіями Верховної Ради СРСР, а не після сесій? Бо партійне керівництво не служить народові, вислухуючи його волю, а накидає народові свою волю і примушує народ служити собі.

БЕЗПРАВНІСТЬ РАД ДЕПУТАТІВ ТРУДЯЩИХ

Згідно з твердженням «Української Радянської Енциклопедії», «Ради депутатів трудящих в СРСР — представницькі органи народу, уособлені у Верховних і місцевих Радах, яким належить уся повнота державної влади».

У Програмі Комуністичної партії Радянського Союзу сказано:

«В ході комуністичного будівництва підвищуватиметься роль Рад, які є всеохоплюючою організацією народу, втіленням його єдності.

Поєднуючи в собі риси державної і громадської організації, Ради все більше виступають як громадські організації при широкій і безпосередній участі мас в їх діяльності».

У Радянському Союзі сьогодні існують і діють: Верховна Рада СРСР, Верховні ради союзних і автономних республік, крайові, обласні, окружні, районні, міські і сільські ради депутатів трудящих.

На Україні 1965 року до складу місцевих рад обрано 419 604 депутатів; серед них більше половини, 53,7% — безпартійні.

За офіційними радянськими даними до компетенцій місцевих рад входить керівництво місцевим культурно-політичним і господарським будівництвом, діяльністю підлеглих їм органів державного управління, встановлення місцевого бюджету тощо. Виконавчими органами місцевих рад є виконавчі комітети, які вони обирають. Місцеві ради обирають також постійно діючі комісії для керівництва різними ділянками місцевого життя і господарства.

Так виглядає справа на папері. А як же в дійсності? Розгляньмо реальну дійсність на конкретних прикладах.

За інформаціями економічного оглядача «Правди» Балбекова, Міністерство машинобудування для легкої і харчової промисловости СРСР, що знаходиться в Москві, «в ряді випадків намагається перекласти з себе турботу про розв'язання господарських завдань на плечі місцевих партійних органів. Так, воно зверталось до Одеського обкому партії з проханням виділити ділянку для будівництва піонерського табору, до Чернівецького обкому — поліпшити хід будівництва пускового комплексу на заводі...» («Міністерство і заводи», «Правда», 29 липня 1966).

Нас у даному випадкові цікавить не основна думка оглядача «Правди» про те, що міністерства повинні краще працювати, а кричуще ствердження, яке він зробив, ніби сам того не помічаючи. Адже ж він стверджує, що міністерства в Москві, коли потребують допомоги від місцевих органів влади, звертаються не до місцевих рад депутатів трудящих, яким, за конституцією, належить уся повнота влади на місцях, а до місцевих комітетів партії. І за інформаціями того самого оглядача «Правди», які він, не бажаючи того, примушений був дати, підвладні міністерствам підприємства діють за тим самим принципом: коли вони потребують допомоги від місцевого органу влади, вони «звертаються за сприянням і посередництвом до місцевих партійних органів». Отже, цілковите ігнорування місцевих рад відбувається по всій лінії: їх ігнорують міністерства в Москві, підвладні їм органи і підприємства.

За інформаціями завідувача відділом організаційно-партійної роботи Донецького обкому компартії України К. Головка («Труд», 9. 8. 66), коли на підприємствах Донецька грубо порушувалось трудове законодавство, обласна рада профспілок звернулася до обкому партії

з проханням втрутитися і допомогти. Отже, також і керовані компартією профспілки ігнорують місцеві ради і не розглядають їх як органи, яким належить уся повнота влади. Нема нічого дивного в тому, що керівники місцевих рад скаржаться: кожну важливу справу спочатку розглядає місцевий комітет партії, а тоді вже підключається виконком місцевої ради. В результаті виконком рад дублюють комітети партії і виконують незавидну роллю п'ятого колеса у возі.

Побудований на Україні і в усьому Радянському Союзі державний устрій привів до того, що співробітники різних установ не вважають за потрібне виконувати постанову, якщо під нею стоїть підпис голови виконкому місцевої ради. Неписаним, але загально прийнятим законом є те, що обов'язковою для виконання є лише така постанова, під якою стоїть підпис секретаря місцевого комітету партії. І голови місцевих виконкомів рад часто звертаються до секретарів місцевих комітетів партії з проханням поставити свій підпис під постановою, яку ухвалила місцева рада, щоб тим самим надати цій постанові сили.

Так виглядає справа на практиці. Тому твердження комуністичної пропаганди, ніби на нашій батьківщині вся влада належить народові в особі обраних ним рад депутатів трудящих, є нічим іншим, як вигадкою тих, хто привласнив собі владу над народом.

БУДІВНИЦТВО У ЛЬВОВІ

У Львові, як і в інших містах, різні відомства будують заводи і житла для робітників і не враховують, що робітники цих заводів потребуватимуть по сусідству з місцем свого мешкання підприємств побутових обслуг: крамниць, шевських майстерень, перукарень тощо. За словами голови виконкому львівської міської ради Ягодзинського, ніхто так добре не знає ситуації на місці, як міська рада. Але існуючі інструкції та правила «не передбачають для місцевих рад права на ініціативу».

Виконком Львівської міської ради вирішив в інтересах населення побудувати в одному передмісті Львова теплотрасу. Гроші для цього дали місцеві підприємства. Але будівельний банк, керуючися директивами згори, заборонив здійснити цей проект. Почалася тяганина, яка дуже сповільнила реалізацію важливої справи.

На вулиці Дністровській різні відомства побудували житловий масив, не рахуючися з думкою міської ради. Побудували так, що люди залишилися без підприємств побутового обслуговування. Нарешті, під тиском міської ради підприємства побутового обслуговування побудували, але в кінці довгої вулиці, далеко від житлового масиву. Мешканці обурюються і обвинувачують в усьому міську раду. Але

в дійсності міська рада не винна: винні ті порядки, які завело керівництво КПРС.

Будівництвом більшості заводів у містах України тепер керують міністерства в Москві. Усі основні видатки державного бюджету складають і затверджують у Москві. Міські ради українських міст позбавлено можливості розбудовувати міста згідно з інтересами місцевого населення.

В одній із своїх статей Ягодзинський розповідав, що на львівському заводі скляних ізоляторів будують для двох тисяч робітників їдальню на . . . 80 (вісімдесят) місць. У зв'язку з цим він писав:

«Природно, що як тільки завод почне працювати, до нас поспілються скарги на побутову непорядкованість. І доведеться спішним порядком виправляти помилки тих, хто своєчасно про це не подумав» («Известия», 14 грудня 1965).

БЕЗ ВОДИ — І НІ ТУДИ, І НІ СЮДИ

У жартівливій пісні сказано: «без води — і ні туди, і ні сюди». А в статті міністра комунального господарства Української РСР Селіванова, що її опублікувала «Правда України» 22-го березня 66, стверджено:

«Нерідко буває так, що нові будинки і навіть цілі мікрорайони виявляються без водопостачання, без теплових сіток та іншого інженерного устаткування. Слід підкреслити, що від темпів росту міст у нас явно відстає водопроводно-каналізаційне господарство. В середньому в республіці на кожного міського мешканця припадають тепер 140 літрів води на добу при санітарній нормі до 200 літрів. Однак навіть ці 140 літрів далеко не завжди використовуються за призначенням. Справа в тому, що дуже багато питної води споживає промисловість. Наприклад, у Харкові, Одесі, Луганську, Жданові та інших великих містах промислові підприємства забирають від 40 до 60 процентів усієї води з комунальних водопроводів».

Так малює ситуацію міністер комунального господарства УРСР Селіванов. Картина буде ще виразнішою, коли послухати, що розповідають мешканці українських міст.

Населення Кіровограду потребує 50 тисяч кубометрів води на добу, але одержує менше половини цієї кількості. Воду подають поперемінно до різних районів міста. Тимофій Гонта скаржитися з Кіровограду, що мешканці цього міста примушені цінити воду «мало не як золото».

Дуже погано постачається водою населення Львова. Протягом останнього десятиліття було створено кілька проектів, які мали розв'язати проблему постачання Львова водою. Але всі вони зали-

пилися на папері. Тепер населення порадували новим проектом. Якщо його колись здійснять, то не раніше, як за чотири роки.

З Білгородки, Київської області, розповідають: там мешканцям багатьох будинків пообіцяли збудувати водопровід, але його не збудували. Люди примушені дуже далеко ходити з відрами по воду. Так само без води сидять мешканці Демідового, Лютежа... Гостру нестачу води відчують мешканці міст Олександрія, Дрогобич, Борислав, Трускавець і багатьох інших. Навіть у столиці України Києві становище не ліпше. Життя киян московська газета «Известия» змалювала так:

«На верхніх поверхах багатьох будинків щонаочі дають сигнали водної побудки... життя мешканців верхніх поверхів сповнене тривоги і бойових турбот. З вечора люди займають вихідні позиції поблизу крана, ставлять батареї порожніх відер, баньок, пляшок, використовують пральні машини і декоративні вази — все, що здібне втримати бодай краплину живлючої вологи. І от десь о другій годині ночі вартовий помічає, що кран подав ознаки життя. Спочатку хрипить, мов перестуджений, потім починає чихати. І, нарешті, боязко, навіть соромливо показується тоненький струмочок води. На верхніх поверхах дають сигнал побудки: Вода пішла!» («Известия», 2. 3. 66).

Так розповідають з Києва. Щонаочі там мешканців верхніх поверхів будять, щоб забезпечувалися водою.

Як же це все можливе? Адже ж були часи, коли населення українських міст нормально забезпечувалося водою. Чому ж тепер забезпечення водою майже всіх міст України рік-у-рік гіршає?

Справа в тому, що для нормального забезпечення міст водою, каналізацією тощо видатки на комунальне будівництво повинні скласти тридцять відсотків видатків, призначених для будівництва нових будинків. Але керівники партії та уряду систематично відпускали містам України для комунального будівництва не 30, а лише 14-15 відсотків цих видатків, тобто половину тих фондів, які потрібні для нормального забезпечення зростаючого населення водою. І тому криза в галузі водопостачання рік-у-рік зростала.

Невже ж Україна така бідна і не могла виділити із свого бюджету фондів для будівництва достатньої кількості водопроводів? Ні, Україна не бідна, але біда в тому, що бюджетом України не розпоряджається український народ. Міністер фінансів Української РСР Барановський визнав, що на території нашої республіки в 1966 році буде одержано 6 мільярдів 817 мільйонів карбованців податку з обороту. З цієї суми передається в бюджет республіки 2 мільярди 686 мільйонів карбованців» («Радянська Україна», 22 грудня 1965).

Ось у чому справа! Щороку тільки як податок з обороту, понад чотири мільярди карбованців забирає з бюджету України для своїх цілей партійне керівництво в Москві. Скільки з цих грошей в тій чи

іншій формі використовують для потреб українського народу — це ми бачимо на прикладі водопостачання українського населення.

МІСЬКИЙ ТРАНСПОРТ

Робітник Кондрахін розповідає із Жданового: «Трамваї ходять не по графіку, на зупинках люди подовгу їх чекають, часто не витримують, йдуть пішки. Трапляється, що від 5 до 9 години ранку їх зовсім не дочекаєшся: то ламаються, то зійдуть з колії».

Службовець Монастиренко розповідає з Донецького, що він щодня потребує від двох до трьох годин для одної їзди від місця свого проживання до місця праці. Тобто він витрачає щодня пересічно 5 годин на ці подорожі, хоч працює в тому самому місті, в якому живе.

Робітник Войков скаржитися із Запоріжжя: «Від 6 до 8 години ранку сісти в трамвай майже неможливо. Те саме і ввечері».

Таке діється майже в усіх містах України. Міський транспорт довели на Україні до такого стану, що мільйонам мешканців міст доводиться тепер щодня вставати на дві-три години раніше, щоб не спізнитися на роботу і не мати неприємностей. Люди приїзять на роботу стомлені, невиспані. Місце у трамваї чи автобусі доводиться завойовувати з боєм, страшна давка неминуче спричинює сварки і лайки. Люди скаржаться, що вони більше втомлюються у трамваях і автобусах, ніж на роботі.

Яка ж тривалість робочого дня на Україні?

До тих годин, протягом яких українські робітники і службовці працюють, слід додати ті години, які вони примушені щодня витрачати на їзду від місця проживання до місця праці і назад. І тоді вийде, що тривалість робочого дня багатьох мільйонів українських трудівників складає 12-13 годин. Для тих трудівників, які живуть в одному місті, а працюють в іншому, тривалість робочого дня ще більша.

Де ж причини того, що становище в міських трамваях і автобусах протягом останніх десятиріч не кращало, а навпаки — рік-у-рік гіршало?

Головна причина полягає в тому, що керівники партії та уряду відпускали надто мало коштів для розбудови міського транспорту. Автобусний парк України нараховував влітку 1966 року лише 22 тисячі пасажирських машин. 22 тисячі машин на 45 мільйонів населення Української РСР — в умовах, коли трудівники як правило власних автомашин не мають.

Другу важливу причину поганого становища міського транспорту на Україні слід шукати в тому, що урядові чинники встановили над-

звичайно низьку платню робітникам цього транспорту і не турбуються про їхні побутові умови. Київська «Робітнича газета» 19 квітня 66 так змалювала становище в автогосподарствах України, призначених для перевоження пасажирів:

«Сьогодні це великі промислові підприємства, тут працюють сотні робітників, від яких вимагають високої кваліфікації, знань, досвіду. Та, на жаль, ті, хто досяг такої кваліфікації, намагаються якомога швидше поміняти місце роботи, перейти на завод чи фабрику. Тепер в автопарках республіки не вистачає більше двох з половиною тисяч ремонтних робітників: слюсарів, електриків тощо. Чим це пояснюється? Ось що пишуть зі Львова: „Спостерігається велика плінність кадрів, в автопарку не заповнені штати ремонтних робітників. Причина: низька заробітна плата, відсутність гуртожитків, погані умови праці. Гостро відчутний недолік устаткування, токарних, свердильних верстатів. Дуже погане постачання запасними деталями, агрегатами і матеріалами”. Таке становище типове для більшості автогосподарств республіки. Ось чому місяцями простоюють там автобуси, а десь на міських магістралях годинами стоять в чеканні пасажири».

Так пише «Робітнича газета». Для цілей пропаганди, на супутники уряд витрачає мільярди карбованців. Українська РСР щорічно віддає всесоюзному керівництву в Москві понад чотири мільярди карбованців як податок з обороту. А от для міського транспорту України грошей не вистачає. Людям, які повинні турбуватися про нормальне перевезення пасажирів, уряд платить мізерну платню і не створює в них зацікавлення до цієї роботи.

Не зважаючи на всі економічні реформи, в міському транспорті до сьогоднішнього дня існують порядки, за яких інтереси водіїв і кондукторів діаметрально протилежні інтересам пасажирів. Московська «Экономическая газета» про це писала в ч. 18 за травень 66 в статті «Час і маршрут»:

«Мешканці міст нерідко спостерігають таку картину: нема й нема трамваю і раптом вони йдуть один за одним „табуном”. Пояснюється це просто. Прагнучи виконати фінансовий план, водії свідомо десь затримуються, щоб на зупинках накопичилося більше людей... Таке становище характерне майже для всіх великих міст... Намагаючися використати існуючі показники, керівники міського транспорту свідомо або несвідомо рік-у-рік погіршують обслуговування пасажирів».

А ось що розповідає водій тролейбуса в головному місті Кримської області Української РСР Сімферополі М. Назарова:

«При інтервалі між тролейбусами в одну-дві хвилини любителі „понадпланових відсотків” затримуються назад ще на три-п'ять хвилин, штучно збільшуючи розрив між тролейбусами. Це сприяє накопиченню пасажирів на зупинках, а отже — перевиконанню фінансо-

вого плану... і наші пасажири постійно відчують на собі, чого коштує прагнення перевиконати фінансовий план. У тролейбусі їм нагнуть боки, обірвуть гудзики, зіпсують зачіску...»

Назарова розповіла це в статті «Іде містом тролейбус», що її опублікувала газета «Известия» 28 серпня 1966 — майже через рік після постанови вересневого пленуму ЦК КПРС 1965 року про економічні реформи.

Всі одногослоно стверджують: становище у міському транспорті рік-у-рік гіршає.

ШЛЯХИ В МІСТАХ УКРАЇНИ

Поганий стан шляхів на Україні веде до величезної непродуктивної витрати праці і до передчасного зносу автомашин. За визнанням першого заступника голови ради міністрів Української РСР Миколи Соболя, «у багатьох населених пунктах... в дуже обмежених обсягах здійснюються роботи по будівництву бруківок і тротуарів. Через низьку якість будівництва міських шляхів, деякі місцеві органи, замість того, щоб збільшувати протяжність вулиць з твердим покриттям, значну частину коштів змушені витратити на ремонт і удосконалення вже існуючих покриттів» («Радяська Україна», 29 червня 1966).

У той час, як у розвинених країнах Заходу призначені для автомашин шляхи будують, так би мовити, на вічні часи, через що їх порівняно рідко доводиться ремонтувати, на Україні і в усьому Радянському Союзі будують, як правило, низькоякісні тимчасові шляхи. Такі шляхи вже скоро після їхньої побудови треба ремонтувати, а це зв'язує робочі руки, які можна було б використати для будівництва нових шляхів. Витрачається багато народних грошей, але ефект від такої практики явно незадовільний (Див. статтю «Артерії країни» в газеті «Известия», 28 липня 1966).

За інформаціями міністра комунального господарства Української РСР Олександра Селіванова, «за останні роки строк служби введених в експлуатацію шляхів набагато зменшився. Міські шляхи з асфальто-бетонним покриттям, розраховані на 18-20 років, фактично служать від 2 до 8 років». У журналі «Економіка Радянської України» (ч. 7, липень 1966) міністер Селіванов писав:

«... довжина міських вулиць з твердим покриттям становить тепер на Україні всього близько 40% загальної їх довжини. Більше того, приріст вуличної сітки з твердим покриттям в порівнянні з ростом житла та збільшенням довжини вулиць майже вдвоє нижчий... Виконками місцевих Рад та їх комунальні органи повільно створюють виробничі бази для виготовлення цементобетонних плит. Мало сприя-

ють впровадженню прогресивних покриттів і плануючі органи. В цьому році, наприклад, в містах України намічено збудувати 200 тисяч квадратних метрів збірних покриттів. Для укладання такої кількості плит потрібно, як мінімум, 20 автокранів. А виділено тільки три».

Не зважаючи на те, що покриття з цементобетону і збірних залізо-бетонних плит втричі довговічніші, ніж асфальтові, і не набагато дорожчі, для покриття шляхів і тротуарів застосовується в основному асфальт. У випадку застосування цементобетонних покриттів, замість асфальтових, збільшення строку експлуатації шляхів і зменшення затрат на ремонт з верхом компенсували б певне подорожчання будівництва. Велике скорочення строку служби введених в експлуатацію протягом останніх років міських шляхів з асфальто-бетонним покриттям міністер Селіванов пояснює грубим порушенням технології виготовлення і укладання асфальтобетону. Частина вини за поганий стан будівництва міських шляхів він покладає на міські ради. В це питання треба внести ясність. Міські ради, без сумніву, зобов'язані турбуватися про будівництво в містах добрих шляхів і про їхній своєчасний ремонт. Але чи поставлено міські ради в умови, в яких вони могли б задовільно виконувати ці свої обов'язки?

Один з керівників комунального господарства міста Запоріжжя Каланчин розповідає, що в Ленінському районі Запоріжжя всього є 200 кілометрів шляхів. З них 76 — на балансі відомств, 25 кілометрів належать комунальному господарству міста, а 99 кілометрів взагалі нікому не належать. Міський відділ комунального господарства має управління для догляду за шляхами, але практично в місті нема шляхів, якими він мав би право опікуватись. І виходить, за словами Каланчина, так: в одному місті руйнуються шляхи, які нікому не належать, а спеціальні організації міської ради не мають на ці шляхи ніяких прав! («Известия», 26 серпня 1966).

За словами голови виконкому Дніпропетровської міської ради Б. Кармазіна, «ні міністерство комунального господарства, ні Держплан не планують для міських шляхів жодного карбованця капітальних вкладів. Деяко вдалося збудувати на так звані позалімітні асигнування, деяко — завдяки участі підприємств. Але це не є рішенням проблеми» («Правда України», 18 лютого 1966).

Отже виходить, що для поліпшення стану міських шляхів треба дати міським радам на практиці ті права, які вони сьогодні мають лише на папері, і треба покласти край фінансовій безпорадності міських рад. Як ми вже вище ствердили, понад дві третини податку з обороту, що його збирають на Україні — це понад чотири мільярди карбованців — щорічно пливають з України до Москви. Ось де гроші, що бракують містам України, щоб налагодити в них комунальне господарство, транспорт і міські шляхи.

Голова виконкому Чернівецької обласної Ради депутатів трудящих Мусієнко виступив з пропозицією збільшити фінансові права місцевих рад. У 23 числі московського тижневика «Экономическая газета», за червень 1966, з'явилася його стаття під заголовком «Коли надано ініціативу». Він пише, що за місцевими радами слід закріпити додаткові джерела прибутків.

«Тепер, — відзначає Мусієнко, — понад дві третини прибуткового податку з населення ідуть до союзного бюджету. Чи можна виправдати таку практику? Нам здається, що навряд. Адже ж для союзного бюджету такі надходження незначні. Їх слід було б передати до місцевих бюджетів. Аналогічно можна було б зробити і з прибутковим податком з колгоспів... Важливо поширити фінансові права місцевих рад. Їм слід було б передати, наприклад, фінансування установ, розташованих на території сільських рад».

Далі Мусієнко пропонує поліпшити бюджетне планування. Він звертає увагу на те, що тепер місцеві ради, укладаючи проект бюджету, не зацікавлені в тому, щоб шукати можливості одержати додаткові прибутки. Чому? А тому, що такі прибутки в них однаково відберуть.

Мусієнко пише:

«Місцевим органам — нам здається — слід передати частину додаткових засобів, які вони виявили в процесі планування, з тим, щоб скеровувати їх на фінансування господарства і соціально-культурних заходів».

Необхідність збільшити фінансову самостійність місцевих органів влади, збільшити їхні фінансові можливості не підлягає сумніву. Але суть проблеми полягає не у частковому зменшенні трибуту, який український народ щорічно платить Москві, а в його скасуванні взагалі. Усі зібрані на Україні гроші (податки, прибутки державних підприємств тощо) повинні залишатися на Україні. Цими грошми повинні розпоряджатись демократично обраний парламент українського народу і створений ним уряд України, а також управи українських міст і сіл.

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

«І один у полі воїн...»

Oleg Penkovskiy, *The PENKOVSKIY PAPERS. Introduction and commentary by Frank Gibney. Foreword by Edward Crankshaw.* Garden City, N. Y., Doubleday, 1965, 411 p.

Серед численних манускриптів, нелегально пересланих останніми роками з СРСР на Захід і тут опублікованих, «Папери Пеньковського» посідають особливе місце. До появи цієї книги, широкі читацькі кола знали про полк. Олега Пеньковського лише те, що пройшло через сувору цензуру московського військового суду, який засудив його в травні 1963 року на кару смерті.

Як відомо, у подібних випадках радянські суди вправляються переважно в неймовірних натяганнях фактів та фабрикації абсурдних обвинувачень, що в них і самі судді ні трохи не вірять. У випадку Пеньковського — було навпаки. Тут суд мусів знайти спосіб затушувати цілий ряд важливих фактів, щоб якось применшити ту колосальну шкоду, якої Пеньковський заподіяв режимові насправді. Признатися в тому, що він на протязі цілнадцяти місяців систематично брав на мікрофільм найважливіші військової, політичні і господарські таємні документи СРСР і під боком «всевидаючого» МГБ зумів передати понад п'ять тисяч таких документів англійській та американській розвідкам, — було б для режиму великим скандалом. Виявити, що він це робив, використовуючи протекцію та різку необережність деяких маршалів, генералів і навіть самого шефа військової розвідки ген. Івана Серова, — було б ще більшим скандалом. Не випадало виявити навіть такого факту, що батько підсудного був офіцером білої армії і загинув у боротьбі з більшовиками ще під час громадянської війни. Це ж бо давало б обвинуваченому ідейну підставу для його вчинку,

а крім того, кидало б погане світло на всемогутнє ГПУ-НКВД-КГБ, яке не спромоглося викрити цього факту сорок років, поки Пеньковський не досягнув майже верхів комуністичної бюрократичної драбини.

У цій ситуації головним завданням суду було показати Пеньковського як мізерного офіцера резерви, який не мав і не міг мати доступу до важливих секретів радянського уряду і став на службу чужих розвідок виключно задля прошей, у результаті своєї «аморальності, кар'єризму, враженої амбітності й жадоби легкого життя». Таку вбивчу для себе характеристику підтвердив, до речі, і сам підсудний, якому суд обіцяв «злагіднену кару», якщо він прилюдно признається, що став на службу чужої розвідки не з якихось ідейних розкоджень з радянською владою, а тільки з особистих шкурницьких міркувань.

Ця неприваблива інтерпретація характеру полк. Пеньковського появилася свого часу не лиш у радянській та іншій комуністичній пресі. Без глибших коментарів її повторила також поважна західня преса й навіть антикомуністична преса еміграції. На підставі такої характеристики Пеньковський став звичайним шкурником і дегенератом, який ніяк не надавався на ролю героя-революціонера, навколо якого можна було б створити певний культ. Навіть такий експерт розвідчої тематики, як Ребека Вест, відмовилася писати про аферу Пеньковського через «брак фактів». Не дивно, отже, що про Пеньковського, згідно з намірами аранжерів суду, просто забули б, якби не «Папери», що їх

він передав на Захід усього місяць перед своїм арештом, які минулого року тут опубліковано.

Наших читачів, мабуть, менше цікавитимуть блискучі коментарі упорядників книги про особу Пеньковського та про те, чи він справді був «героїчною фігурою», «прямодушним революціонером, що віддав своє життя у самотній боротьбі проти корупційної диктатури». Не цікавить нас і те, який ужиток буде зроблено зі «спеціального фонду Олега Пеньковського для поглиблення справжнього миру та дружби між американським і російським народами». Нам цікавіше простежити хід думок самого автора, щоб переконатися, що насправді змусило його проміняти легкий хліб видатного радянського вельможі на ризиковне життя американського розвідника і, врешті, на кулю від тих, кому раніше так віддано й успішно служив.

Олег Пеньковський народився 1919 року на Кавказі. Він подає себе всюди росіянином, хоч відомо, що був білоруського походження. Став зайтим комсомольцем і політруком, не зважаючи на те, що його батько загинув у боротьбі з комуністами. «Я ввірив у радянську систему й був готовий поборювати кожного, хто хоч заікнувся б проти неї», — пише він про себе (стор. 55). Був прийнятий до партії, маючи всього 21 рік. У кінці війни вбився вже на командира гвардійського протитанкового полку. За віддану службу в партії та армії заслужив п'ять орденів і вісім медалей. На рекомендацію маршалів С. Варенцова та І. Конєва був прийнятий і закінчив з відзначенням Військову академію ім. Фрунзе у 1948 році. У 1950 році був уже підвищений до чину полковника.

Перед молодістю, енергійною, освіченою партійною людиною з впливовими особистими зв'язками став генеральський, а може й маршальський шлях. Але доля судила інакше:

«Я одружився з дочкою генерала й скоро опинився в товаристві вищих радянських сфер. Я зрозумів,

що вони хвалять патрію і комунізм тільки на словах. У своєму приватному житті вони брешуть, обманюють, змовляються одні проти одних, інтригують, доносять, перерізають одні одним горлянки. Для вищих платень і посад вони доносять до КГБ на своїх друзів і співробітників. Їхні діти зневажають усе радянське, дивляться тільки закордонні фільми і погорджують звичайними людьми.

«Наш комунізм — це обман. Я сам є часткою цього обману; я ж сам належу до упривілейованих. Вже давно я почав відчувати відразу до себе і своїх зверхників. Я почував і відчуваю, що мушу знайти якесь виправдання свого існування, що давало б мені внутрішнє задоволення...» (стор. 55).

Якийсь час цим виправданням мала стати служба для «Росії Суворова і Кутузова, Мініна і Пожарського, не для радянської Росії, а для матушки Росії». Але служити для Росії в сучасній Росії справа нецікава. Кожний радянський бюрократ лише мріє про те, щоб вирватися з свого морального багна й вільніше дихнути на якомусь посту за кордоном. У 1953 році Пеньковський з відзначенням закінчив Військову дипломатичну академію, а ще через два роки досягнув своєї мрії: був призначений на пост асистента військового аташе і старшого асистента радянської військової розвідки у Туреччині. І тут сталося щось, у що тяжко повірити. Все ще з ідейних, чи, може, особистих причин, він пише донос на свого зверхника, ген. Рубенка, і посилає цей донос до ЦК партії через місцеву резидентуру КГБ.

Цього нерозважного кроку — доносу на генерала, та ще й через конкурентів КГБ, — військові зверхники не простили йому ніколи. Щоправда, ген. Рубенка викликали вкоротці до Москви, але відкликали і Пеньковського. Для нього розпочалася нудна, безперспективна бюрокрація в московській центральній ГРУ. Жоден начальник не хотів узяти запального партійця до своєї місії за кордон. У 1958 році

розчарований Пеньковський пише заяву про перенесення до регулярної служби в армії. За протекцією маршала Варенцова його прийняли на вищі академічні курси по вивченню ракетної зброї. Він кінчає курси знову з відзначенням, але понад рік даремно чекає підвищення чи бодай виразного нового призначення. Цієї пасивності для темпераменту Пеньковського було, мабуть, досить, і він почав настирливо шукати контакту з західною розвідкою.

Коли у квітні 1961 року такий контакт він нарешті знайшов, він був уже формально заступником директора закордонної секції Державного комітету для координації наукової й дослідчої праці, хоч, фактично, й далі виконував обов'язки старшого офіцера розвідки при ген. штабі. Йому знову всміхалися часті візити за кордон, але свого твердого рішення працювати проти режиму він уже не змінив.

«Наше комуністичне суспільство — це тільки фасада», — пише він. — «Яксь хвороба чи пощесь пожирає нашу країну знутри, і ми мусимо робити щось, щоб її зупинити. Я не бачу іншого виходу, і це основна причина, чому я включаюся у ряди активних борців за краще майбутнє мого народу... Багато людей думають і почувають, як я, але вони бояться об'єднатися до дії. Всі ми працюємо поодиноці...» (стор. 56).

На протязі 1961 року Пеньковський тричі виїжджав на Захід як керівник відповідальних радянських місій. Двічі до Лондону і раз до Парижу. За кожним разом передавав на Захід важливі документи про озброєння радянської армії, про пляни Хрущова у Східній Німеччині, про висилку радянських ракет на Кубу та про сотні інших секретних справ. З давнього сантименту чи для прикриття він знайшов ще час відвідати занедбану могилу Карла Маркса і написати обурливого листа самому Хрущову (стор. 200). Могила Маркса радянська амбасада зразу ж привела до поряд-

ку, а Пеньковському висловлено подяку і визнання...

За кожним разом йому пропонували лишитися на Заході, але він відмовлявся: «Ще рік чи два я мушу залишатися в генеральному штабі СРСР, щоб викрити усі мерзотні пляни нашого спільного ворога... Мое місце, як солдата, в ці тяжкі часи — на передовій лінії фронту... Молю Бога, щоб мої скромні старання виявилися корисними в боротьбі за наші високі ідеали для людства» (стор. 266).

Треба визнати, що для «нових ідеалів» він працював так само віддано, як і для старих. І працював не задля грошей, як це сугерують його судді. Тільки раз дістав три тисячі доларів, щоб купити за кордоном подарунки, замовлені його зверхниками в Москві, включно з Серовим. Коли ж виявилось, що видатки не були аж такі великі, — дві тисячі доларів він повернув тим, у кого їх взяв.

Ще за місяць перед арештом Пеньковський писав: «Я вже привчиваюсь до факту, що за мною тут періодично слідкують... Я не розчарований своїм життям і своєю працею... Розказати правду про цю систему — це ціль мого життя. І якщо мені пощастить вкласти мої малі цеглинки у цю велику справу, я буду цілком вдоволений...» (стор. 372).

Олег Пеньковський не був письменником, тому літературна вартість його «Паперів» не велика. За винятком першого, автобіографічного, розділу, — всі інші написані схематично й радше безпорядно. У книзі багато думок не розвинено. Деякі просто рвуться на половині речення. Тяжко, зрештою, вимагати літературного вигладження в людини, яка писала під величезним психічним тиском, ховаючи своє рішення навіть перед власною родиною і знаючи, що їй залишилось небагато часу... Гірше те, що книга, призначена для західного читача, написана від початку й до кінця суцільно в «східньому» стилі. Бажаючи виправдати свій вчинок, а одночасно перестерегти західного

обивателя перед загрозою комунізму й перед облудою «мирної коекзистенції», Пеньковський засуджує комунізм точно з таким темпераментом і такими методами та аргументами, як якийсь Суслов засуджує капіталізм.

Упорядники книжки виправдують це тим, що Пеньковський був вихованцем комуністичної системи, іншої не знав, тому писати інакше й не міг. Це так і не так. Багато залежить від вихованця. Коли читати уважно книжку, насувається думка, що Пеньковський просто не належав до вдумливих, аналітичних типів. Він був упертий, амбітний, самовпевнений та імпульсивний. Він сам не заперечує того, що був і кар'єристом. Звідси й політичне кредо Пеньковського невизначене та суперечливе.

З одного боку, він за свободу й повну демократію, а з другого — з якоюсь тугою часто згадує часи Сталіна та його «залізну руку» (стор. 209, 211, 232, 235 і далі). З одного боку, він проти війни, а з другого — всіми фібрами душі ненавидить Хрущова за те, що той звільнив від активної служби тисячі офіцерів радянської армії. Ніби багатомільйонова радянська армія справді служила чи служить справі миру або спричиняється до добробуту радянських народів. З одного боку, він проти привілеїв нової панівної верстви, а з другого — обурюється, що відставлені офіцери дістають «тільки» 200 карбованців пенсії, хоч знає, що кваліфіковані робітники не заробляють і половини того (стор. 232-233). Хоч Хрущов дещо злагіднив режим, проте для Пеньковського він тільки «негідник», та «падлюка». Зате «кожний в армії згадує Сталіна й говорить, що за Сталіна справи стояли краще, себто Сталін ніколи не ображав армії...» (стор. 232).

Таких протиріч у книжці Пеньковського доволі багато. Це свідчить у першу чергу про те, що «Папери»

не є фальсифікатом, — як це намагалась довести радянська преса, — бо всякий фальсифікатор ці протиріччя остаточно б побачив і виправив. Це зробив би, мабуть, і сам Пеньковський, якби мав час та можливість. Проте, парадоксально, головна вартість записок Пеньковського саме й криється в їх сирій формі та недодуманому змісті. Це ж бо єдиний, схоплений нагараче документ, який переконливо розкриває суцільний хаос у думанні сучасної — навіть антирежимно настроєної — радянської еліти. Це також поважна пересторога керівникам до краю забріханого й загнужданого режиму.

Жодна нормальна людина не може залишитись ідейним комуністом після того, коли зіставить забріхану шкільну теорію з абсурдною дійсністю радянського життя. Такій людині залишається до вибору тільки маскований цинізм або глухий протест. На цинізмі, безконечній брехні та інтригах таки нічого тривалого збудувати не можна. Якщо сучасні керівники СРСР і далі закриватимуть очі на народне горе, якщо і далі затулятимуть вуха на глухе невдоволення своєї ж молодой зміни, якщо не знайдуть способу своєчасно відкрити кліягу, щоб дати можливість своїм підлеглим вирішити пекучі проблеми «будови комунізму» одвертим обміном думок та гідними людини методами, — то скоріше чи пізніше прийде до вибуху, який рознесе старанно будовану десятиліттями фасад на дрібний порох. Пеньковським, з їхнього зручного місця, легше підкласти під ту фасад бомбу, ніж тим, у кого й бомби немає.

А Пеньковських у СРСР дуже багато, і з кожним днем число їх більшає. І хоч Олег Пеньковський вибрав, може, занадто крутий шлях, щоб стати для них дороговказом, все ж таки його чин є переконливим доказом, що й «один у полі воїн», якщо він зважиться на все.

М. ДАЛЬНИЙ

Цінна позиція української публіцистики

BORYS LEWICKYJ. *Polityka narodowościowa w ZSSR w okresie Chruszczowa*. Przekład z niemieckiego Mieczysława Zarzyckiego. *Posłowie Wsewołoda Hołubnyczego*. Biblioteka „Kultury”, tom CXXIX, seria „Archiwum Rewolucji”, wyd. Instytut Literacki, Paryż 1966, 312 str.

БОРИС ЛЕВИЦЬКИЙ. Національна політика в СРСР у добу Хрущова. Переклад з німецької Мечислава Заржицького. *Післяслово Всеволода Голубничого*. Вібліотека «Культури», том 129, серія «Архів революції», вид-во Літературний інститут, Париж 1966, 312 стор.

На останній сторінці обгортки у книжці знаходимо такі знаменні слова італійського публіциста Ігнаціо Сільоне: «Читачі книжок, що їх „Культура” включила в серію „Архів революції”, повинні пам'ятати, що це — свідчення правди, які вимагали відваги».

Рецензована публікація складається, до речі, з двох окремих частин. Перша частина (248 сторінок) — важкий акт оскарження Б. Левицького проти осіб, відповідальних за національну політику в СРСР після смерті Сталіна аж до 1963 року, це — викриття легенди про «лібералізуючий хрущовізм». Тут обговорений період т. зв. «полегш», за якими ніби стояв Нікіта С. Хрущов, хоч насправді тоді дійшло до загострення боротьби режиму проти всього, що не російське. Друга частина, названа «післясловом», що його написав В. Голубничий (40 сторінок); це фактично делікатна критика автора публікації, про що докладніше далі.

Я особисто зараховую Б. Левицького до найкращих знавців радянської дійсності — на буденній мові до «советологів». Він, може, не такий блискучий стиліст, як багато інших з-поміж цього роду дослідників, які пишуть більше, ніж знають, і хизуються ролею всезнаючих пророків. Техніка писання Левицького — безпристрасне подання дібрного документарного матеріалу і пов'язання його в одну струнку тематичну цілість. Польський переклад його дослідної праці німецькою мовою є безумовно великим успіхом автора. На цьому місці треба з'ясувати, що німецький оригі-

нал з якихось невідомих причин досі не появилвся друком.

Автор, як відомо, український публіцист і тому треба позитивно оцінити факт, що він посилався передусім на документацію щодо інших неросійських народів СРСР, хоч одночасно слабою стороною такого підходу до справи є небезпека втратити пропорції. Чужинецький читач сприймає багато малих народів СРСР як справжні національні меншини на російській території, що в жадному випадку не підходить до таких народів, як грузини, білоруси, українці, балтійські народи тощо. Далі, не вільно забувати, що саме в західному демократичному світі асиміляція (однозначна з цілковитою денационалізацією) вважається ніби «добрим правом народів-господарів», при чому, наприклад, Швейцарія не становить винятку. На мою думку, радше у США можна рахувати на більше розуміння боротьби підрадянських народів за своє національне існування та самотність, ніж у Франції чи Англії.

Коли я вже згадав «советологів», хочу знайти місце серед них також і для Бориса Левицького. Для прикладу візьму трьох, що репрезентують окреслене — назв'ям це, ідеологічне — обличчя. Клявс Менерт дивиться на Радянський Союз, так би мовити, очима білогвардійського емігранта; Боріс Майснер заховує дистанцію холоднокровного спостерігача без окреслених симпатій чи антипатій; В. Левицького, доброго ерудита, характеризує один з великих неоліків: він занадто пікреслює свою «лівість» і робить це вже досить застарілим «жаргоном». Чи ро-

бити він це навмисне, чи, може, така в нього звичка? Не знаю. При цій нагоді дозволю собі вказати на інцидент, що мав місце під час дискусії у швейцарському радіо на тему, чи можлива сьогодні об'єктивна інформація для читача в пресі. На закид одного з дискутантів, швейцарського письменника Діггелманна, що газета «Базлер Національцайтунг» відкинула цикл його статей про соціалізм, редактор цієї газети д-р Г. Кун відповів, що редакція мусить брати до уваги не тільки смак читача, який сьогодні є куди більше критичний, ніж колись, але також і актуальність тематики. Кун відповів Діггелманнові, що підхід останнього до порушених ним справ аж надто «антикварний», бо сьогодні ніхто не хоче проковтнути «пілюлю поділу суспільства на добрих „соціалістів” і „злих капіталістів”». Іншими словами, лексика пролетарсько-капіталістична сьогодні нікого не бере.

Подаю цей випадок не на те, щоб знецінити публікацію Б. Левицького, але щоб вказати, як застаріле назовництво не завжди зустрічається із зрозумінням читача, зокрема читача чужинецького.

З висновками автора не можна дискутувати, з ними треба таки погодитися. Вони міцно обґрунтовані відповідними цитатами, які аж ніяк не перевантажують цілоти. Факти, зібрані ним, маловідомі, а то й цілком не відомі навіть тим, хто пильно стежить за стосовними публікаціями чи читає газетні статті. У кожному разі удар по легенді про «лібералізуючий хрущовізм» надзвичайно вдалий, просто бездискусійний. Чому постійно повторювати про безпосередній терор, як це робить «дехто» на еміграції, коли сьогодні загрожує неросійським народам в СРСР величезна небезпека з іншого боку. Теперішня «національна політика» російських великодержавних шовіністів, які маскуються «вченням Маркса-Леніна», на довшу мету куди небезпечніша для існування української нації, ніж терор. Ця політика «науково скерована» проти самої духової субстанції неросійських народів, бож не може

існувати самотутня нація без окремої від інших націй самотутньої духової спільноти.

Однак з одним твердженням автора ніяк не можу погодитися. З його протиставленням інтернаціоналізму націоналізмові в шовіністичній формі. Якщо це роблять дискутанти на Україні, це можна навіть якось розуміти; але тут, на Заході («у вільному світі»), такий підхід абсолютно не зрозумілий. Це ж велике непорозуміння: інтернаціоналізму, як його прагне бачити автор, ніколи не було й сьогодні його немає. Космополітизм — в позитивному розумінні, а не в розумінні діалектиків з ЦК КПРС — плекався в певних інтелектуальних колах у час до першої світової війни; але він проминув безповоротно в той момент, коли ці космополіти в мундирах своїх національних армій давали докази патріотизму так, як і соціалісти (у Москві сказали б, «соціал-зрадники») всіх європейських націй. Найяскравішими націоналістами в шовіністичній формі є саме комуністи, і то не тільки російські, але й китайські, албанські, румунські чи інші. Пікантно нагадати, що Д. Донцов колись називав комунізм росіян — «закаптуреним москоським шовінізмом».

На мою думку, важко ставити знак рівності між майже цілковитим фізичним знищенням однієї генерації української інтелігенції і переслідуннями режимом інтелігенції російської. Знищення відомого біолога Вавилова — радше виняток, ніж правило. Кількість тих російських інтелектуалістів, у тому числі й письменників, які відважилися стати на оборону переслідуваних неросіян, не така вже велика. Ледве чи на вяснення цього твердження можна навести слова Карла Ясперса, який у дискусії на тему контрверсійної драми Гохтута «Намісник» («Шгелльфетрер») сказав, що й він належав до тих, що мовчали, — мовчали свідомо, з страху...

Б. Левицький стареється дати відповідь на питання, коли дійшло до тісного, інтимного союзу між російською комуністичною партією і російськими шовіністами проти всьо-

го неросійського. Здається, що ніколи не було аж надто великої різниці між «російськими комуністами» і «московськими шовіністами» (вживаючи Донцового окреслення), бо дуже часто йшлося про ті самі особи, які тільки в різний час по-різному аргументували свій погляд на «національне питання» залежно від обов'язкових партійних гасел і відповідно використовували конкретні можливості для проведення масових знищень, зокрема в період сталінської ежовщини. Однак припустім, що, хронологічно взявши, був такий час, що російські великодержавні шовіністи формально були «інтернаціоналістами» в розумінні автора. Тоді ж треба б питання сформулювати дещо інакше: коли дійшло до союзу між шовіністами і комуністичною партією? На мою думку, відповідь проста: зараз таки після здобуття влади російськими більшовиками, яке відоме під ефемерною назвою «жовтнева революція». Саме тоді широкі кола російської «буржуазії», зокрема в Москві, не виступили на оборону законодавчих зборів, силою розігнаних Леніном, але, навпаки, перейшли на бік більшовиків, щоб рятувати цілість російської імперії. Агресивні та анексієні війни, якими політично керував саме Ленін і які коштували стільки жертв неросійським народам та закінчилися знищенням державної самостійності цих народів, були ведені великою мірою офіцерським корпусом царської армії, який дав більшовикам необхідні у війні військові штаби, хай тільки у формі фахових дорадників. У цьому контексті можна послатися на роман Бориса Пастернака «Доктор Жіваго». Поминувши його принципову протибільшовицьку настанову, зверну увагу на пластичне зображення бою двох юнацьких шкіл — «червоної» і «білої». Юнаки «червоної» школи — сини московських багатіїв та аристократів, ряди «білої» школи виповнені синами «дрібних людей» (ремісників та робітників), між ними й таких з Москви. Цього опису бою вистачає, щоб у корені підорвати легенду про «пролетарську жовтневу революцію».

Дехто може сказати, що роман жадний історичний документ. Але цей роман справжній документ доби, убраний у мистецьку форму. Саме тому ніхто в СРСР не дістане цього роману до рук, хібащо він попаде туди контрабандою.

Післяслово В. Голубничого відрізняється від публікації Б. Левицького не тільки стилем та лексикою. Автор підкреслює, що ні Маркс, ні Енгельс не написали жадної більшої студії на тему національного питання. На думку їх обох, Росія була найреакційнішою державою у світі, що завданням «німецької революції» повинна бути війна проти Росії і що Росія повинна б бути обмежена територією Великого Московського князівства. Так висловлювалися клясики марксизму. Але даймо слово стовпові сучасного марксизму-ленінізму тобто самому В. І. Ленінові. Цитую в перекладі за Голубничим (стор. 274):

«Безумовне визнання боротьби за самовизначення аж ніяк не зобов'язує нас обстоювати всі вимоги за самовизначення. Соціал-демократія як частина пролетаріату вважає своїм головним та позитивним завданням обстоювати не самовизначення народів і націй, а самовизначення пролетаріату в кожній нації. Ми мусимо завжди і безумовно змагати до максимально скупченої єдності між пролетаріатами всіх націй і тільки в окремих випадках можемо висувати та чинно підтримувати прагнення до створення нової клясової держави або повної державної єдності слабшою федеративною єдністю».

І далі: «Пролетаріат не тільки не думає заступатися за право на національний розвиток кожної нації, а, навпаки, він остерігає маси перед цією ілюзією... і з радістю вітає асиміляцію. Пролетаріат боронить все, що могло б полегшити заникання національних різниць, заникання поділу народів... все, що могло б вести до злиття всіх народів в одне».

Між першою формулою Леніна (з 1903 року) і другою проминуло тільки десять років (1913). Але яка далекосяжна еволюція! Тому важко

скидати всю вину за «сталінський терор» тільки на Сталіна. Не хочу наводити більше документарних даних, що їх багато в післяслові Голубничого; довелося б, мабуть, передрукувати всі 40 сторінок. Ці документи мало відомі, вони зокрема не відомі в дискусії на тему «національної політики КПРС».

На закінчення своїх висновків В. Голубничий подає дуже цікаве числове зіставлення терористичної національної політики більшовиків. Не зважаючи на колосальні знищення біологічної маси неросійських народів, ріст біологічної пружності російського народу не значний і не стоїть в жадному відношенні до «праці», виконаної апаратом терору. Цифровий висновок Голубничого: якби навіть припустити, що такий темп винищування неросіян в СРСР тривав би далі, то Москва потребуватиме 881 рік для створення єди-

ного російського моноліту, — такий висновок можна трактувати як гру чисел обчислювальної машини. Однак треба визнати, що аргументація Голубничого цілком вірогідна і що денационалізаційна політика російського великодержавного центру вже тепер має ознаки повної невдачі, наслідки якої навіть при найбільшому зусиллі людської фантазії не можна окреслити.

Резюмуючи, підкреслюю, що рецензовану публікацію треба зарахувати не тільки до публіцистичних успіхів автора. Публікація Бориса Левицького творить цінну позицію в українській публіцистиці взагалі. При цьому мова видання не грає жадної ролі. Також хочу підкреслити, що публікація відзначається прозорим зібранням статистичних даних у добре складених таблицях.

Євген ВРЕЦЬОНА

Про новий збірник НТШ «Шевченко і ми»

Недавно в Нью-Йорку вийшов з друку новий збірник Філологічної Секції Наукового Товариства імени Шевченка у Сполучених Штатах Америки для відзначення 150-річчя з дня народження патрона цього Товариства Тараса Шевченка.

Збірник починається двома статтями голови Товариства і голови Комітету для побудови пам'ятника Шевченкові в Вашингтоні професора Романа Смалья-Стоцького. Перша стаття під назвою «Шевченко і Вашингтон» — це його промова, виголошена під час відкриття пам'ятника Шевченкові в Вашингтоні в 1964 році. Автор статті підкреслює, що в цьому пам'ятнику закінчується, наразі, довга мандрівка Шевченка та його духа до джерела надхнення, мандрівка з села Керелівки до Петербургу, а далі на заслання і поворот назад та смерть на 47 році життя. Пам'ятник Шевченкові в Вашингтоні — це символ віри в остаточну перемогу вічно живих ідей

Шевченка, символ святої волі, до якої закликав Шевченко словами «борітеся — поборете».

Американська нація, пише автор, вшанувала свого батька Вашингтона тим, що назвала його іменем столицю. А американські українці вшанували батька України Тараса Шевченка тим, що спорудили йому пам'ятник у столиці Америки. В серцях усіх українців Шевченко і Вашингтон були нероздільні як борці за волю і людську гідність.

У другій статті, теж промові, виголошеній на шевченківському святі курсів українознавства в українській оселі «Союзівці» 27 серпня 1964 року, під назвою «Шевченко — наш сучасник», Роман Смалья-Стоцький закликає українське громадянство, зокрема українську молодь іти слідами Шевченка, засвідчити відданість Шевченкові та вірність його заповітові і не словами, а ділами здійснювати його в своєму житті.

Василь Стецюк у статті «Шевчен-

ко — апостол правди» змальовує той довгий шлях, що його пройшов Шевченко в боротьбі за волю українського народу. А своїм пам'ятником, що його тепер споруджено в Вашингтоні, Шевченко постійно буде нагадувати українцям в Америці свій батьківський наказ: «Любітеся, брати мої, Україну любіте і за неї безталанну Господа моліте». Цією молитвою Шевченко буде нагадувати всім українцям на чужині про основне завдання — національне і духове об'єднання, про консолідацію творчих сил на полі громадському і культурному.

Автор статті закликає в цьому дусі виховувати й дітей, молодь, виховувати в дусі Шевченкових ідей. Шевченко найбільше любив Україну, бо «немає в світі України, немає другого Дніпра».

Про політичну роллю Шевченка пише Іван Кедрин у статті «Шевченкові ідеї — політичний дороговказ». Він висловлює основну думку, що ні один у світі політик, державний муж не може зрівнятися з тією ролюю, яку відіграв і вже понад 100 років грає колишній кріпак Шевченко. Шевченко ніколи і ніде не програв ні як кріпак, ні як в'язень-солдат. Він кликав словами «караюсь, мучуся але не каюсь» і відійшов від світу з авреолею пророка. Тому український народ завжди буде повторювати його слова на його ж адресу: «Будеш, батьку, панувати, поки живуть люди, поки сонце з неба сяє — тебе не забудуть».

Аналогічні думки висловлює Володимир Янів у статті «Сліди в'язничних переживань у Шевченковій поезії». Автор пише про переживання Шевченка в неволі, на засланні. Шевченко переживав навіть хвилини розпачу, але, кінець-кінцем, вийшов переможцем, зберіг рівновагу.

Пантелеймон Ковалів у статті «Шевченко як поет і громадянин» подає дві основні риси Шевченка — як поета, що своєю поетичною творчістю захоплює, зачаровує людські душі, виводить їх з рівноваги, примушуючи людей плакати від слухання і читання його творів, і

як громадянина, що збудував свої твори на реальній основі. Такою основою була розкішна природа України, з одного боку, та гнітюче життя українського народу, з другого. Шевченко сам пройшов найсуворішу школу життя, ставши пророком і символом усіх поневоленних людей у світі.

Про творчий шлях Шевченка пише Кость Кислевський в статті «Шевченко — лірик», подаючи етапи розвитку Шевченкової лірики. Шевченкова лірика розвивалася поступово і досягла свого завершення в невільничій поезії. Його лірика пройшла шлях від романтичної кволости та почуття болю до могутнього зриву і бунту в умовах реалізму.

Шевченкова лірика найвиразніше виступає в зв'язку з народною творчістю. Ще з дитинства Шевченко шукав у народній пісні розради в сирітстві на чужині. На народній основі він будував свої мистецькі форми. Наприклад, у «Гайдамаках»: «Вєрба слуха соловейка, дивиться в криницю».

Володимир Безушко в статті «Повісті Тараса Шевченка» пише про роллю повістей Шевченка в його житті і творчості. У повістях, які вийшли друком через 20 років після смерті поета, Шевченко описує зокрема й минуле України. В них подано картини побуту, введено ряд живих людей з реалістичним зображенням. Тут подано ряд ідеальних жіночих постатей, як Лукія в «Наймичці», Гелена в «Мандрівці» та інші.

Крім цих тем, що зв'язані безпосередньо з творчістю Шевченка, в збірнику вміщено статті й на інші теми, що стосуються доби Шевченка або його спадщини та шанування його як великого поета України.

Так, Василь Ленчик пише на тему про російську церковну політику за часів Шевченка, яка була підпорядкована ідеї єдиноправослав'я, і тому інший будь-який релігій не могло бути місця. А звідси й реакція провідної верхівки України, зокрема Шевченка, який гостро засуджував офіційну церкву, що підтримувала той режим.

Григор Лужницький пише про за-

снування Наукового Товариства імені Шевченка у Львові, яке мало здійснювати заклик Шевченка до українців: «Борітеся, поборете, вам Бог помагає». Цей заклик вплинув на українських патріотів Галичини і Наддніпрянщини, і вони заснували Товариство імені Шевченка, яке існує близько 100 років, видавши 1276 томів наукових праць.

Оксана Дучинська пише про Василя Доманицького, як редактора першого повного видання «Кобзаря» Шевченка. Авторка статті підкреслює епохальне значення праці Доманицького в справі видання «Кобзаря». Навіть сам Шевченко, як вона твердить, не міг би вибрати кращого редактора від Василя Доманицького, що був проиятий любов'ю до народу.

З архівних матеріалів у збірнику вміщено дві недруковані ще промови поета Богдана Лепкого: у 50-річчя смерті Шевченка і в 121-річчя з дня народження поета. Ці про-

мови своєю тематикою актуальні й тепер.

Збірник закінчується коротенькою заміткою українського літературознавця Володимира Радзиковича про невисловлені думки Шевченка в поемі «Гоголю». Автор замітки коротко аналізує вірш Шевченка «За думою дума роєм вилітає», присвячений Гоголеві, і приходиться до висновку, що приховані думки диктували поетові жаль і біль, що Гоголь віддає свій талант не українському народові.

Всі статті в збірнику «Шевченко і ми» важливі своєю актуальністю проблематики та правдивим методологічним підходом у висвітленні проблем, зв'язаних з життям і творчістю Шевченка. Цей збірник як черговий том «Записок Наукового Товариства імені Шевченка» є ще одним науковим надбанням Товариства і цінним вкладом у літературу з шевченкознавства.

П. КОВАЛІВ

У видавництві «ПРОЛОГ» вийшла в українському перекладі повість білоруського письменника

ВАСІЛІЯ БИКАВА

МЕРТВИМ НЕ БОЛИТЬ,

найвизначніший твір у радянській прозі про другу світову війну.

Ціна в США — 3 дол.; в Німеччині — 10 нм.; в інших валютах рівнозначність останньої суми.

Замовлення адресувати до:

„Prolog“ Inc., 875 West End Ave, Ap. 14b,
New York, N. Y. 10025, U. S. A.

або до видавництва «Сучасність».

ОГЛЯДИ, НОТАТКИ

Повідомлення «Прологу» про арешти і процеси на Україні

Нью-Йорк (Пролог), 16 вересня 1966 — У нашому повідомленні у квітні ц. р. з приводу арешту на Україні літературного критика Івана Світличного та інших діячів культури ми повідомляли, що ведені на українських землях репресії мають широкий характер та що вони є результатом української самооборони перед наступом русифікації. Сьогодні подаємо точніші дані про розміри цих репресій.

Арешти українських культурних діячів почалися при кінці липня 1965 року на Україні: в Києві, Одесі, Луцькому, Львові, Тернополі, Івано-Франківському. Арештовано і затримано тоді не менше 70 осіб, крім тих, які були допитані й звільнені. Більшість арештованих відразу перевезли поза межі України в закриті ізолятори, де їх піддали довшому і виснажливому слідству. Від січня ц. р. кілька десятків арештованих судили в Луцькому, Івано-Франківському, Тернополі, а в кінці квітня у Львові. Львівський процес відбувався при закритих дверях, і до судової зали не допускали навіть найближчих родичів підсудних. Щойно в результаті тривалих заходів групи молодих українських письменників з Києва, трьох із них допустили в залу в день вчорашнього 28 квітня ц. р. Там вони одверто виявили свої симпатії до обвинувачених. Підсудних засудили на ув'язнення від 8 місяців до 6 років. Подаємо за абеткою прізвища деяких підсудних і кари, на які їх засудили:

ГЕВРИЧ Ярослав, студент з Києва; засуджений на 5 років.

ГЕРЕТА, науковий співробітник з Тернополя; на 4 роки.

ГОРИНЬ Богдан, мистецтвознавець зі Львова; перебуває далі під слідством у Львові.

ГОРИНЬ Михайло, науковий співробітник зі Львова; засуджений на 6 років.

ГРИНЬ, науковий співробітник Академії наук, Київ; на 3 роки.

ЗАЛИВАХА Панас, художник з Івано-Франківська; на 5 років.

ЗВАРИЧЕВСЬКА, науковий співробітник зі Львова; на 8 місяців.

ІВАЩЕНКО Дмитро, викладач Луцького педагогічного інституту; на 2 роки.

КАРАВАНСЬКИЙ Станіслав, журналіст, поет і перекладач з Одеси, засуджений у 1944 році на 25 років, звільнений по відбутті половини кари і тепер знову засланий до Мордовської АРСР.

КУЗНЕЦОВА Євгенія, науковий співробітник з Києва; засуджена на 4 роки.

МАРТИНЕНКО Олександр, інженер з Києва; на 3 роки.

МАСЮТКО Михайло, пенсіонер зі Львова; на 6 років.

МОРОЗ Валентин, історик з Луцька; на 4 роки.

ОЗЕРНИЙ Михайло, перекладач з німецької; на 6 років.

ОСАДЧИЙ Михайло, викладач Львівського університету; на 4 роки.

РУСИН Іван, науковий співробітник з Києва; на 3 роки.

ЧУБАТИЙ, вчитель з Тернополя; на 4 роки.

Деяких арештованих звільнили без суду. Так сталося з Іваном Світличним, якого звільнили по 8 місяцях в'язниці. Літературний критик Іван Дзюба, про якого на весні ц. р. також писала міжнародна преса, працює тепер літературним редактором в «Українському біохімічному журналі» в Києві.

Арештованих обвинувачували в читанні, переписуванні та поширюванні недозволених радянської цензурою літературних творів, статей і памфлетів про становище української мови, літератури та культури в радянських умовах. Декому з них закидали також читання і поширення публікацій дореволюційного періоду або з-за кордону, наприклад «Історія України» Миколи Аркаса,

студія про колоніальне становище української науки, статті Пантелеймона Куліша, Михайла Грушевського, відповідь діячів української культури на еміграції на відкритого листа діячів культури з України з приводу відкриття пам'ятника Шевченка у Вашингтоні, промова Айзенгауера на тому ж святі, промова Папи Івана XXIII, книжка «Вивід прав України».

Процес і вирок в Івано-Франківському були викликані справою відкриття пам'ятника Шевченкові в селі Шешори влітку 1965 року. Влада погодилася на це свято, але коли на нього прибули тисячі людей, влада дозволив відкликати. Тим не менше учасники пам'ятник відкрили. Головних ініціаторів свята і промовців арештували і їм влаштували судовий процес.

На процесах підсудні мужньо боронилися проти безпідставних обвинувачень. Вони заявляли, що вони не вороги радянської влади, але домагаються рівних прав для України та протестують проти її сучасного становища. Вони зокрема домагалися визнання української мови за державну мову в УРСР та вільного розвитку української культури. На львівському процесі підсудні відмовилися прийняти акт обвинувачення російською мовою, і прокурор та судді в цій справі поступилися, так що суд тривав далі українською мовою.

Процеси викликали великий відгук серед широких кіл українського народу. У Львові під час процесу, зокрема в день вироку, біля будинку суду і тюрми стояли маси львов'ян, головно молоді, які одверто висловлювали обурення на адресу суддів та симпатії до підсудних. Органи поліції викликали пожежну сторожу, щоб водою розігнати демонстрантів. Після засуду кількадесят діячів культури та представників технічної інтелігенції внесли письмовий протест до Центрального комітету комуністичної партії України і прохали звільнення засуджених.

Вільшу частину засуджених вивезли відразу поза межі України, і вони перебувають у в'язницях і

концентраційних таборках. Декого з засуджених тримають ще на місцях і продовжують слідство. А стосовно тих, кого звільнили з арешту або кого підозрівають у симпатіях до засуджених, режим вживає інших засобів терору: їх звільняють з праці і відмовляють права приписки в іншому місті.

Найновіші репресії проти діячів української культури і громадян України є черговою ланкою безперервного наступу російських шовіністів і їхніх вислужників на Україні, метою якого є знищити етнічну і духову окремішність української нації та перетворити українців на росіяни. На Україні цей похід посилює українську самооборону, викликає стихійний опір народу.

З не меншою силою цьому наступові Москви на Україну зобов'язано протиставитися українська еміграція. Перш за все українська преса повинна якнайширше розповсюдити серед української еміграції інформації про нові репресії на Україні. Імена підсудних і їхня оборона природних прав українського народу на вільний розвиток та незалежність повинні стати в ближчому часі відомі всім українцям, що живуть поза рідними землями. Українська преса, наші громадські установи в поодиноких країнах поселення і політичні організації повинні вжити заходи, щоб ці інформації дійшли до відома найширших кіл світу, в тому числі й до урядових кіл. Українські літературні, мистецькі, наукові об'єднання та українські викладачі в західних університетах мають можливість поінформувати про сучасні події на Україні інтелектуальні кола Заходу та домагатися від них слова в обороні засуджених і в обороні свободи інтелектуальної творчості на Україні. До цих заходів повинна зокрема включитися українська студіююча молодь. Основною метою всіх заходів повинні бути протести української еміграції та громадян і установ Заходу, зокрема західної преси, та домагання звільнення репресованих українців.

Дослідне і видавниче об'єднання «Пролог»

Є додаткові відомості про арешти й засудження таких осіб:

ГЕЛЬ Іван, робітник і студент вечірніх курсів у Львові; засуджений на три з половиною роки ув'язнення.

МЕНКОШ, співробітник львівсь-

кого будинку моделей; засуджений на два з половиною роки.

КОСІВ Михайло, викладач Львівського університету; захворів у в'язниці на серце, звільнений з ув'язнення, позбавлений права працювати.

Мова української преси

(Продовження)

Фразеологія

Фразеологія мови української преси переповернена зворотами, не вживаними в літературній мові. З них багато становить собою суто народні діалектні форми вислову, поширені в південнозахідному діалекті, але не прийнятні ще в літературній мові; а деякі виникли в мові інтелігенції під впливом сусіднього мовного оточення. Хоч для частини української інтелігенції вони стали вже звичними, традиційними в усній і писемній мові, а проте літературна мова їх не вживає; вона вживає натомість інших, загальноприйнятих зворотів. Подаємо деякі з них, найтиповіші, що на них можна раз-у-раз натрапляти в мові української преси.

в англійській (українській та ін.) мові: «Пані Вінарук... виголосила доповідь в англійській мові» (ВС, 1966, ч. 4). Треба: «англійською мовою».

вирівняти залежність: «Фінансова референтура... звертається до всіх довжників, щоб вони вирівняли залежність в найкоротшому часі» (НК, 1965, ч. 21). Треба: «... до всіх боржників, щоб вони якнайшвидше виплатили свою заборгованість».

вистачати (гроші): «Ці гроші мають вистачити на досліді...» (С, 1965, ч. 173). Треба: «Цих грошей має вистачати на досліді», тобто мусить бути форма родового відмінка при дієслові «вистачити, не вистачати».

від біля: «Мадяри, які вже від біля п'ятдесяти літ жили все в суспільстві слов'янських народів...

приймали...» (Ч, 125). Треба «близко п'ятдесяти років».

від певного часу: «Але від десяти літ в Москві настав лад» (О, 1964, ч. 3). Треба: «за десять років у Москві»... «Від деякого часу все більше і більше образ консерватизму виступає» (ДП, 1965, ч. 2, стор. 11). Треба: «Деякий час все більше і більше...» «Вже від кількох років бібліотека цього університету збирає матеріал» (С, 1966, ч. 11). Треба: «Вже кілька років бібліотека збирає матеріал». «Від ряду місяців ні про що інше не пише, як тільки про зустрічі» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «протягом місяців». «Вірні ждуть від довгого часу на задовільне вирішення багатьох справ» (НК, 1965, ч. 21). Треба: «Вірні вже давно ждуть...» «Д-р Білинський... від довгого часу бере живу участь в...» (С, 1965, ч. 170). Треба: «довгий час», «давно».

З цих прикладів видно, що залежно від змісту фрази формула «від певного часу» не вкладається в одну якусь форму, а має різні варіанти в літературній мові: за десять років, деякий час, кілька років, протягом місяців, давно, довгий час.

в кілька годин: «Індійський прем'єр Шастрі помер в кілька годин після підписання згоди з Пакистаном» (С, 1966, ч. 6). Треба: «за (через) кілька годин після підписання згоди».

в обличчі завдань: «В обличчі наших завдань немає сенсу сперечатися про помилки деякого з провідних діячів» (С, 1965, ч. 170). Треба: «З огляду на наші завдання...» Трохи нижче в тім же чи-

слі газети: «...в обличчі цього важливого завдання причини наших розходжень виглядають мізерними». Треба: «З огляду на це важливе завдання причини...»

впасти в руки: «Незвичайно важливо, щоб території, які продукують збіжжя, як ось Україна, не впали в руки противника» (ЗК, 492). Треба: «які вирощують збіжжя..., не дісталися до рук противника».

в (у) кількох днях: «Геперішня спосібність (спроможність — П. К.) збройних сил дає можливість у сімох днях перекинути з Канади на Середній Схід один батальйон війська» (ВС, 1965, ч. 37). Треба: «за сім днів, протягом семи днів, впродовж семи днів».

встрявання до конфлікту: «Америка перестерегла Комуністичний Китай проти встрявання до пакістансько-індійського конфлікту» (С, 1965, ч. 172). Треба: «... в пакістансько-індійський конфлікт» або краще побудувати фразу так: «Америка перестарегла Комуністичний Китай не встрявати в пакістансько-індійський конфлікт».

втішатися повагою: «Покійний втішався повагою й авторитетом не тільки...» (С, 1965, ч. 172). Треба: «...мав повагу до себе і авторитет».

в тому числі (рос.: в том числе): «Управління архівів дало шукало зв'язків із різними національними групами, а в тому числі із українською» (С, 1966, ч. 11). Треба: «між ними й з українською».

в тому часі (дні): «Склав привіт чемпіонам ЗДА головний президент УНСоюзу Йосип Лисогір, який у тому дні постарався прибути на бенкеті» (С, 1965, ч. 169). Треба: «який у той день постарався прибути на бенкет». «В тому самому часі проживав у Києві один чоловік». (УПК, 1966, стор. 110). Треба: «В той самий час...» «В часах найбільшого занепаду» (НК, 1965, ч. 21). Треба: «В часи найбільшого занепаду». «Два місяці тривала вперта боротьба між молочарями й урядом, в часі якої міста дуже терпіли...» (С, 1965, ч.159). Треба: «під час якої». «В часі осьмилітнього періоду патріяршої влади

Фотій зумів...» (Ч, 154). Треба: «за час восьмилітнього періоду». «Олександрія в Єгипті була в тих часах найбільш ученим містом на світі» (там же, 139). Треба: «була в ті часи». Таким чином, справжньою літературною формою є: в той час, в часи, під час.

десять літ пізніше: «Десять літ пізніше помер найстарший Рюрик» (Ч, 540). Треба: «Через десять років помер найстарший Рюрик».

допомогти до приходу до влади: «Він допоміг був теж генералові... Діємові до приходу до влади» (С, 1965, ч. 161). Треба: «допоміг генералові прийти до влади».

досягти два завдання: «Щоб ці два завдання досягти, мусять вона побороти багато труднощів» (НК, 1965, ч. 25). Треба: «досягти чого», але краще було б: «Щоб ці два завдання виконати», як говорить сама логіка: досягти мети, але виконати завдання.

задля чого: «Задля браку фондів на видавничі цілі (НТШ), основну увагу наукової праці перенесено на Наукові Конференції» (ХНТШ, 62). Треба: «Через брак фондів». «Але є ще інші причини за для яких варто (варто — П. К.) звернути увагу на працю» (VI, 1965, ч. 1-2, стор. 78). Треба: «Але є ще й інші причини, що примушують нас звернути увагу на працю».

голосувати за чим: «...ті обидві держави голосували за закликом до Індії і Пакістану щодо негайного припинення війни». (С, 1965, ч. 173). Треба: «голосували за закликом до Індії і Пакістану», тубто мусять бути знахідний відмінок, а не орудний.

зайти змінам: «Особливо зайшли зміни в станах організаторів» (ДШ, 1965, ч. 2, стор. 3). Треба: «сталася зміна».

заперечити чому: «З Ватикану заперечено тим вісткам» (С, 1965, ч. 173), «Пакістан рішуче заперечив індійському повідомленню» (С, 1965, ч. 168). В усіх цих прикладах треба: заперечити що, а не чому: заперечити вістки, повідомлення.

запобігти чого: «Американ-

ська збройна інтервенція в Сан-Домінго з метою запобігти опануванню Домініканської республіки комуністами викликала...» (НК, 1965, ч. 21). Треба: «запобігти опануванню», тобто «запобігти чому», а не «запобігти чого».

з а с т у п а т и п о г л я д, в и д а н н я тощо: «Виступив Іван Лисяк-Рудницький, заступаючи погляд, що в тих дослідах треба застосувати...» (С, 1965, ч. 168). Треба: «висловлюючи погляд». «...в Марбургському університеті були заступлені видання УВАН в Канаді» (С, 1965, ч. 170). Треба просто: «були видання УВ-АН». Як можна заступати погляд? Можна виявити погляд когось або щось перед кимсь. Тому й про видання можна сказати, що вони є на виставці.

з в и н и у м о в и н: «Багато сьогодні між нами дуже гарних громадян, які з вини умовин не мали змоги в молодому віці навчитися української мови» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «...які через умови не мали змоги навчитися мови».

з г і д н о ч о г о: «Згідно порядку денному збори... вшанували...» (НЛ, 1965, ч. 14, стор. 79). Треба: «Згідно з порядком денним...»

з д о б у т и с я н а щ о: «Коли ж нарешті українська збірнота... збудеться на солідарність?» (УПС, 1965, ч. 9). Треба: «стане, буде солідарною».

з к і н ц е м т и ж н я, м і с я ц я, р о к у тощо: «Дві мистецькі імпрези відбудуться з кінцем цього тижня.» (С, 1965, ч. 161). Треба: «відбудуться в кінці тижня».

з ч е р г и: «Індійське військо зайняло третю з черги пакістанську позицію» (С, 1965, ч. 159). Треба: «третю позицію» «З черги делегація відвідала Київ» (С, 1965, ч. 159). Треба: «Делегація відвідала Київ», без «з черги». Якщо треба підкреслити «чергу», то мусить бути форма: «за чергою, за порядком».

к о л о т р и т и ж н і: «Інженер Стечишин побуде (пробуде — П. К.) в Сіямі коло три тижні» (С, 1965, ч. 165). Треба: «...пробуде в Сіямі коло (близько) трьох тижнів».

м а й с т е р в з а п е р е ч у в а н

н і: «Як звичайно, всі ми є майстрами в заперечуванні, в заборонах» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «...є майстрами заперечувати, забороняти».

м а т и д о д і л а: «Вже ця сама зовнішня торжественність каже нам, що тут маємо до діла з якимсь важним юбрядом Служби Божої» (Сол. 238). Треба: «що тут маємо справу з...»

н а к і л ь к а г о д и н п е р е д: «Ту конференцію бойкотує туніський президент Бургіба, який на кілька годин перед її відкриттям з'ясував...» (С, 1965, ч. 170). Треба: «за кілька годин...»

н а м а г а н н я з м і н: «Намагання змін в організації Католицької Церкви...» (УПС, 1965, ч. 9). Треба: «Домагання змін...» або «Намагання провадити зміни», бо інакше «намагання» вимагає після себе тільки інфінітивного словосполучення «намагання робити щось».

н а о с е л і, н а у н і в е р с и т е т і: «...відбудеться на Оселі Робітничого Союзу... конференція» (С, 1965, ч. 172). Треба: «відбудеться в Оселі конференція». «Ми погодились працювати на Українським Університеті» (ВС, 1965, ч. 38). Треба: «в Українським Університеті».

З приводу цієї конструкції треба сказати, що існує загальна тенденція позначати прийменником на перебування не в середині, а на поверхні, а далі — на більш відкритих просторах, а також місце перебування, окреслене через внутрішній зміст того, що в ньому відбувається. Тому вживаємо: на майдані, на вулиці, але: в перевулку, на Україні, на Угорщині, але: в Грузії; на Кавказі, але: в Криму; на курсах, але: в університеті, в оселі.¹⁾ А. Коваль вказує на відмінність вживання прийменника на в літературній мові і діалектах. У літературній мові на означає «розташування на поверхні чогось» (покласти на стіл, насипати на землю). В південнозахідних говорах цей прийменник вживається ще й замість в, до

¹⁾ Див. Ю. Шерех, Нарис сучасної української літературної мови, 177.

(ходив на поліклініку, на університет, звився на університеті).²⁾

перед роками: «Перед двома роками... був створений Комітет...» (С, 1965, ч. 158). Треба: «Два роки тому...»

певний час пізніше: «Вони зажадали, щоб всі війська були відкликані... та щоб в чотири місяці пізніше був там переведений народний плебісцит» (С, 1965, ч. 169). Треба: «...та щоб через чотири місяці...» «Місяць пізніше, 10-го грудня 1943 року, британське міністерство закордонних справ інформує» (ЗК, 497). Треба: «Через місяць, 10 грудня 1943 року...» «Дев'ять років пізніше, також в червні 1957 року, відбулося відкриття пам'ятника на Союзівці...» (НПЦ, 97). Треба: «Через дев'ять років». «Нассер вже не раз заявляв свою „примирливість“, а кілька днів пізніше поновлював свої атаки (нападки — П. К.)» (С, 1965, ч. 170). Треба: «а через кілька днів поновлював свої нападки». «Два роки пізніше появилася короткий начерк...» (УІ, 1965, ч. 1-2, стор. 39). Треба: «Через два роки появилася...»

Всі наведені приклади не можна вважати літературними. В українській науці існує певна вказівка на вживання прийменників за і через із знахідним відмінком, а саме, що ці прийменники вживаються на ознаку періоду часу, після якого щось сталося. Наприклад: «За два тижні він уже зводився з лави» (М. Коцюбинський). «Через тиждень обіцяв прийти за тобою» (Т. Шевченко).¹⁾ Отже, не можна вживати: «два тижні пізніше», бо це наслідування англійської мови: two weeks later. Зразком правильної побудови фрази може бути лише: «Через три дні випущено» зам. «Три дні пізніше було випущено».²⁾

повести старання: «Повести старання перед шкільними властями, щоб вони...» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «Поклопотати перед шкільною владою, щоб вона...»

по космосі: «Обидва астронавти заявили, що радо відбули б ще одну довшу подорож по космосі» (С, 1965, ч. 170). Треба: «подорож у космосі», бо з прийменником по може будуватись фраза типу «по землі», «по Америці», «по Європі», але: «в космосі», де зберігається ідея необмеженої внутрішності.

прибути на бенкеті: «Постарався прибути на бенкеті» (С, 1965, ч. 169). Треба: «Постарався прибути на бенкет».

почуватися до чогось, на чомусь: «Ніхто не почувався до відповідальності за це» (С, 1965, ч. 165). Треба: «Ніхто не почував себе відповідальним». «Почуваюсь до миломо обов'язку висловити мою щирю подяку всім...» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «Вважаю своїм обов'язком». «Обидва астронавти почувались на здоров'ю добре» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «почувають себе добре».

приглядатися чому: «Не без інтересу буде приглянутися ближче тим переминам...» (НЗУВУ, 57). Треба: «приглянутися до тих переми». «Притялямося, отже, насамперед цьому поняттю» (Там же, 259). Треба: «до цього поняття». «Якщо б приглянутися складові з'їзду детальніше, то кидалися би в очі такі факти...» (УПС, 1965, ч. 11-12, стор. 18). Треба: «Якщо б приглянутися до складу з'їзду ближче, то...» («Жінка» приглядалася могойкам, що рельєфно відбивалися в світлі прожекторів» (УПС, 1965, ч. 11-12, стор. 15). Треба: «до могойок». «Притялямося коротко походяжечню тієї молитви» (Сол. 249). Треба: «Приглянемося коротко до походження тієї молитви».

Всі ці крикляди ствержують неправильне вживання давального відмінку замість родового з прийменником до (приглянутись до чого, а не чому).

прийти до чогось: «Якщо не прийде до порозуміння, то...» (С, 1965, ч. 158). Треба: «Якщо не буде порозуміння, то...» «Саме тоді прийшло в Царгороді до поділу Христової Церкви» (О, 1964, ч. 3). Треба: «стався поділ Церкви».

при участі: «Відкриття цього

²⁾ А. Коваль, Культура української мови, 122.

¹⁾ Див. Ю. Шерех. Нарис, 178.

²⁾ Там же, 99.

підприємства відбулося... при участі представників...» (ВС, 1965, ч. 39). Треба: «з участю представників».

проти себе стояти: «Від часів Фотія проти себе стояли вже два християнські світи» (Ч, 155-156).

Треба: «Від часів Фотія стояли один проти одного два християнські світи».

прощати когось: «В. Коссар подякував всім, що його прощали з від'їздом з Вінніпеґу» (С, 1965, ч. 170). Треба: «...що з ним прощалися».

Форма «прощати кого» вживається тільки в значенні вибачити, не ставити в провину. Наприклад: «За це я прощала йому все» (Л. Українка). «Чи ж ти винна, що кажеш, щоб я простив тебе (тобі — П. К.)» (Г. Квітка-Основ'яненко). Але в значенні розлучатися вживається тільки форма «прощатися з ким». Наприклад: «Прощаючись з землею, заливало сонце хмари» (П. Мирний). «Як стали прощатися, то...» (Сторож.)¹

складатися на зміст: «На зміст праці професора... складаються такі розділи» (О, 1964, ч. 3). Треба: «Зміст праці професора складається з таких розділів».

скластися на програму: «На програму Ради склалися...» (С, 1965, ч. 170). Треба: «Програма Ради складалася». «На програму вечора пісні й танку... склалися виступи оперної співачки...» (С, 1965, ч. 165). Треба: «Програма вечора пісні й танку складалася з виступів...»

скластися на щось: «На це склалися дві причини» (О, 1964, ч. 3). Треба: «Для цього були дві причини».

ставити перед питанням: «Подана вище вістка ставить перед питанням» (УПС, 1965, ч. 9). Треба: «викликає питання»

так довго, як довго: «Однако видимих успіхів цього виховання не буде так довго, як довго всі чотири чинники...» (ВС, 1965, ч. 36). Треба: «не буде доти, доки всі чотири чинники...» Це типова англійська калька: so long as «доти, доки».

у протилежності до: «У протилежності до цікавого етнографічного матеріалу стояла заплутана акція в історії походо Дарія...» (ДН-ТЩ, CLXVI, 1957, с. 135) Треба: «У протилежність до...»

цією дорогою: «Цією дорогою від душі складаю щиросердечну подяку...» (НК, 1965, ч. 21). Треба: «Цим складаю подяку...»

Пантелеймон КОВАЛІВ

(Далі буде)

«Пост скриптум» до двох кінорецензій

На цьогорічному Нью-Йоркському кінофестивалі, в понеділок 19 вересня, демонструвався український фільм «Тіні забутих предків». Дві рецензії на цей фільм вже друкувалися на сторінках «Сучасности». Тепер доводиться додати «пост скриптум» у формі «думок з приводу...»

Показу цього фільму Київської кіностудії ім. О. Довженка вистачає, щоб «представникам Української РСР при ООН» висловити гострий голос обурення та недовір'я за те, що вони не виконують своїх обов'язків — не захищають інтересів України на міжнародній арені. Як і на Монтреальському кінофестивалі у серпні (про що писав Р.

Рахманний у вінніпезькому «Новому шляху» від 20 серпня) фільм «Тіні забутих предків» демонструвався в Нью-Йорку також під маркою — «рашан фільм». У програмі кінофестивалу та в повідомленнях організаторів цього міжнародного фільмового ярмарку зазначено, що це «продукція СРСР», а для пересічного типоваго американця СРСР — це Росія. Очевидно також і в рецензіях, за винятком «Нью-Йорк Таймсу», говориться про «російський фільм», про «російських селян» і про те, що «фільм демонструється російською мовою з англійськими підтекстами».

Можна б навіть мати зрозуміння, що радянське посольство в Оттаві (яке очолює українець Іван Тадейович Шпитько) не реагувало на фальшування фільму «Тіні забутих предків», мовляв, це фільм російської кінопродукції; Оттава ж віддалена на 150 миль від Монтреалю, де мав місце кінофестиваль. Але ні в якому разі не можна пробачити «дипломатам УРСР» у Нью-Йорку, де на Східній 67-ій вулиці в будинку ч. 136 (136 East 67-th Street) знаходиться «постійне представництво Української РСР при Об'єднаних Націях»; у телефонному довіднику міста Нью-Йорк це «постійне представництво» записане під числом телефону LE 5-3418. При цих усіх дуже вигідних умовах, попереджені досвідом у Монреалі, закордонні представники УРСР дослівно не зробили нічого, щоб спростувати загальне враження, що «Тіні забутих предків» — російський фільм. А таку річ у США не важко зробити. Треба було виготовити тільки коротке повідомлення для преси або подзвонити до редакції місцевих газет (до відділів культурного життя) і кількома словами з'ясувати, що фільм випродукований в столиці України, на Київській кіностудії ім. О. Довженка. До речі, одна українка з Принстону подзвонила до рецензента щоденника «Нью-Йорк Таймс» ще перед показом фільму і пояснила йому, що мова йде про український фільм, а не російський. Він подякував їй за довідку і в рецензії («НІТ», 20. 9. 1966), між іншим, написав: «Вчора на фестивалі показували незвичайний український фільм „Тіні забутих предків“, що його зробили в 1964 році для відзначення сотих роковин з дня народження українського письменника Михайла Коцюбинського. Цей фільм поставлений за одним з його творів».

Якщо закордонні представники УРСР не вмють як слід полагодити навіть такої простої справи, вони ледве чи зуміють переконати західний світ у тому, скільки то «міль-

йонів тон вугілля та залізної руди видобуває Україна кожного року». Вони також не зуміють переконати чужинця, що, наприклад, перший у світі електронний мікроскоп для дослідження живих клітин виготовили в українському місті Суми. Для чужинця це — «також Росія».

Ще один «пост скріптур»:

«Радянська Україна» від 23 вересня, посилаючися на ТАРС («Нью-Йорк, 22. 9.»), надрукувала на останній сторінці 18-рядкове повідомлення про «Великий успіх» фільму «Тіні забутих предків» на Міжнародному кінофестивалі в Нью-Йорку, при чому процитовані два речення з рецензії у газеті «Нью-Йорк Пост» від 20 вересня: «Картина чудова, музика сучасна, знятки технічно віртуозні... Безсумнівно це один з найкращих і незвичайних радянських фільмів, і він заслужено здобув велику популярність на кінофестивалях у Мар-дель-Плята, Сан-Франсіско і Монреалі».

Саме «Нью-Йорк Пост» писав про «російський фільм», про «російських селян», але про це немає ні найменшої згадки в повідомленні ТАРС. У процитованому першому реченні навіть пропущено, що це все «приходить з Росії». А, може, ці всі пропуски зробила редакція «РУ», щоб не компромітувати російських великодержавних шовіністів, які міцно сидять на постах закордонних кореспондентів «Телеграфного агентства Радянського Союзу» (ТАРС).

Склалося так, що одночасно з Нью-йоркським кінофестивалем почалася ХХІ сесія генеральної асамблеї ОН. Виходило б, що знову «забули» в Києві вислати «спеціального кореспондента РАТАУ» до Нью-Йорку, який інформував би «республіканську пресу» на Україні про діяльність делегації «суверенної УРСР» на згаданій сесії і який при цьому міг би також дещо сказати про фільм «Тіні забутих предків» у Нью-Йорку.

Ростислав Л. ХОМ'ЯК

Невдалий виступ нового шефа МЗС УРСР

Треба сказати, що дебют нового міністра закордонних справ Української РСР (МЗС УРСР) Дмитра Захаровича Білоколосо на форумі Об'єднаних Націй таки не вдався. Порівняно мала кількість міжнародних делегатів була присутня на залі під час його виступу, а нью-йоркська преса не віднотувала його для тих, що не були присутні. Чи на підставі цього можна твердити, що ця преса ставиться до українців неприхильно? Ні. Бо в той тиждень, коли в ОН промовляв Білоколосо, до Нью-Йорку прибув Ансамбль танцю УРСР під керівництвом Павла П. Вірського і про виступ ансамблю були в пресі репортажі та рецензії.

Якщо дивитися на це як на свого роду конкуренцію щодо популярності міністерства культури і МЗС УРСР, без найменшого вагання можна твердити, що «радянські українські дипломати» опинилися далеко позаду танцюристів з Києва. Склалося так, що на міжнародній арені Україну репрезентують мистці, а не — політики.

А тепер декілька фактів: Дмитро Захарович вступив на трибуну кілька хвилин після полудня і промовляв як третій за чергою на ранішньому засіданні у вівторок, 11 жовтня 1966; перед ним з промовами виступали представники Маляві і Великобританії. Зрозуміло, що промова британського міністра закордонних справ Джорджа Бравна була, так би мовити, «подією дня». Коли він закінчив, половина делегатів вийшла в кулоари «на перекур», а всі пресові кореспонденти вибігли з залі, щоб рапортувати редакціям про виступ Д. Бравна.

Голова XXI сесії генеральної асамблеї ОН, Абдул Раман Пажвак з Афганістану, тільки представив Білоколосо і заслухав два перші речення міністра УРСР, у яких той вітав Пажвака з приводу обрання його головою сесії, після чого він вийшов з залі, передавши головування одному з своїх заступників

— австрійцеві д-рові Куртові Вальгаймові. Однак дипломати і кореспонденти, які залишили залю перед початком промови Білоколосо, не помилилися в своїх припущеннях: новий керівник МЗС УРСР дослівно не сказав нічого нового в порівнянні з тим, що вже раніше сказав Андрей А. Громико; нарікання ж Білоколосо, що, мовляв, «деякі члени американського уряду (хто й де? — Р. Л. Х.) виступають на зборищах контрреволюційних організацій зрадників українського народу», такі важко вважати заявою, яка хвилювала б світову громадську думку.

Сьогодні ситуація така, що речники Албанії, Румунії або Югославії притягають більше слухачів, ніж промовці від Української РСР, Маляві або Чаду, не зважаючи на те, що «УРСР виплавляє більше чавуну, сталі та прокату і видобуває більше залізної руди та мангану, ніж будь-яка країна Західної Європи», як це підкреслив на трибуні ОН Білоколосо. Не все можна виправдати декон'юнктурою, в наслідок якої «ніхто» на форумі ОН не цікавиться УРСР. На мою думку, брак такого зацікавлення викликаний передусім цілковитою безтурботністю «постійного представництва УРСР при ОН». Бо що зробило, наприклад, це «представництво» в справі розголошення виступу свого міністерського шефа? В ОН існує звичай, що представництва розмножують тексти промов своїх речників і роздають їх іншим делегаціям та кореспондентам міжнародної преси. От перед виступом британського міністра Бравна ці кореспонденти розхопили впродовж п'ятох хвилин коло 50 текстів його промови. Може, дехто з-поміж них взяв би також текст промови Білоколосо, якби такий був. Повний текст його промови появився лише наступного дня, надрукований у протоколі дебат, що його видає інформаційний відділ Об'єднаних Націй. Далі, голови делегацій, які вперше висту-

пають на форумі ООН, влаштовують звичайно пресові конференції, але «постійне представництво УРСР» не подбало про таку зустріч свого міністра з журналістами. Постає питання: пощо приїхав до Нью-Йорку як член делегації УРСР М. Д. Полянничко — керівник пресово-інформаційного відділу МЗС УРСР? Що взагалі зробило «постійне представництво УРСР при ООН» для свого шефа? Хіба тільки те, що вможливило йому виступити перед генеральною асамблеєю ООН українською мовою, щоб у такий спосіб «дементувати» посиленій русифікаційний курс на Україні. До речі, кожний голова делегації може виступати в загальних дебатах рідною мовою при умові, що дане представництво доставить перекладачам текст промови в одній з офіційних мов ООН. Представництво УРСР виготовило англійський переклад промови Білоколоса.

Не дивно, що при таких мінімальних заходах виступ Дмитра Захаровича не міг мати найменшого відгону у світовій пресі. Пощо говорити про міжнародну пресу, коли, так би мовити, особистий орган міністра, тобто київська «Радянська Україна» («орган ЦК КП України, верховної ради та ради міністрів УРСР»), повівся досить безцеремонно з його промовою-дебютом. У числі від 13 жовтня ця газета опублікувала ніби повний текст промови міністра закордонних справ УРСР. Якщо порівняти цей текст з текстом, опублікованим у протоколі дебат ООН, можна побачити, що пропущено (цензуровано? — Р. Л. Х.) у київській газеті. Мова йде про такі пасуси:

соціалістичні країни допомагали і домагають в'єтнамському народові у формі та кількості, що їх уряд ДРВ (Демократичної Республіки В'єтнам — Р. Л. Х.) уважатиме за конечні;

уряд США пробував останнім часом говорити про можливість мирових переговорів у В'єтнамі, що,

як виявилось, було тільки лицемірними розмовами;

про Манільську конференцію семи держав-союзників, які борються у В'єтнамі;

цитата з промови П. Ю. Шелеста, першого секретаря ЦК КПУ, про бажання уряду Західньої Німеччини перевірити кордони в Східній Європі;

про постанову конференції голів нейтральних держав у Каїрі 1964 року підтримати ті країни, які бажать евакуювати чужі мілітарні бази з своїх територій;

привітання від УРСР трьом новим членам ООН — Гвіяні, Ботсвані та Лесото — з приводу їхнього здобуття незалежності;

пригадка про те, що згідно з постановами ради безпеки ООН колоніалізм є загрозою для миру та безпеки у світі;

вислови співчуття «українського народу Кубі, яка сміливо відбиває втручання США в її внутрішні справи».

Важко встановити, чим керували київські редактори (а, може, цензори? — Р. Л. Х.) міністерської промови, коли викреслили саме вищезгадані пасуси з промови голови делегації Української РСР. Крім цих викреслень, у згаданому тексті промови в «РУ» цілковито проредатовано одно речення. Білоколос сказав: «Тільки справжня незалежність уможливить країнам, які розвиваються, розпоряджатися своїми природними багатствами». Зате в «РУ» читаємо: «...ООН повинна вжити найрадикальніших заходів для зміцнення суверенітету країн, які розвиваються, у використанні їх природних багатств...». Теза про справжню незалежність загубилася десь на шляху між Нью-Йорком і читачем на Україні. Відомо, що за діалектичним визначенням поняття «суверенітет» останній аж ніяк не означає, що дана країна, державне утворення та народ посідають справжню політичну незалежність.

Р. Л. ХОМ'ЯК

З М І С Т

Марина Приходько. Поезії	3
Віктор Безрудько. Нейтрино залишається в серці	7
Ігор Костецький. Про Пабльо Неруду та те, що навколо	50
Йозеф Ган. До постановня збірника «Поетична Україна» Ф. Боденштедта	73
Юрій Семенко. Журналістична діяльність Івана Франка	79
Андрій Карий. Проблема міст України і Радянського Союзу (I)	90
Критика і бібліографія. І один у полі воїн (М. Дальний) — Цінна позиція української публіцистики (Євген Врецьона) — Про новий збірник НТШ (П. Ковалів)	108
Огляди і нотатки. Повідомлення «Прологу» про арешти і про- цеси на Україні — Мова української преси (Пан- телеймон Ковалів) — «Пост скриптум» до двох кінорецензій (Ростислав Л. Хом'як) — Невдалиий виступ нового шефа МЗС УРСР (Р. Л. Хом'як)	118

Адреси наших представників

Австралія: „Library & Book Supply“
16 a Prospect Street
Glenroy, W. 9, Vic.

Аргентина: Cooperativa de Credito
„Renacimiento“
(para „Suchasnist“)
Maza 150
Buenos Aires

**Велико-
британія:** S. Wasylko
52, Johnson Road
Lenton, Nottingham

Канада: I. Eliashevsky
118 Medland St.
Toronto 9, Ont.

США: G. Lopatynski
875 West End Ave.
Apt. 14b
New York, N. Y. 10025

Франція: M. Soroczak
Cité Pierre Courant
Bel—Horizon
St. Etienne, Loire

Швейцарія: Dr. R. Prokop
Dufourstrasse 15
Burgdorf, Schweiz

Швеція: Kyrylo Harbar
Box 62
Huddinge

Передплати з усіх інших країн
просимо надсилати безпосередньо
на адресу видавництва.

Адреси для вplat:

Ukrainische Gesellschaft
für Auslandsstudien e. V.
München 2, Karlsplatz 8/III

Bankkonto: Deutsche Bank A. G.
München 2, Lenbachplatz
Kto Nr.: 22/20457

Postscheckkonto: PSchA München
Kto Nr.: 22278

Приємно робити подарунки.

Чи не бажаєте Ви також надіслати
своїм рідним на батьківщині па-
кунок з нагоди свят?

Фірма ЛІНДЕКС — ВИСИЛКА
кожночасно радо виконає Ваше за-
мовлення в усі республіки Радян-
ського Союзу.

В И можете послати пакунки з вла-
сним або замовленим чи вибра-
ним у нас товаром як дарові
пакунки з наперед оплаченим
митом.

В И можете негайно надіслати ви-
сокоякісні радянські товари та
харчові продукти на адресу сво-
їх родичів.

В И можете переказати гроші через
ЛІНДЕКС для вигідної закупів-
лі експортних товарів у спеці-
альних крамницях «Внешпо-
силторгу» — «Березка».

В И можете подарувати своїм рід-
ним в СРСР талони (ордери,
бони) для відпусткової подоро-
жі в СРСР («путевка»).

Одержувач не платить жадних до-
даткових коштів.

Про сумлінне та швидке виконання
дбає

Ваша фірма:

LINDEX — Versand — Reisen
8 München 27 — Rauchstr. 5
Tel.: 48 16 27, 48 13 75, 48 20 38
Fernschreiber: 05-23173

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ на місячник «СУЧАСНІСТЬ» на 1966 рік

одно число річно:

Австралія	0,70	7.— дол.
Австрія	20,—	200,— шил.
Англія	0:6:0	3:0:0 фун.
Аргентина	40,—	400,— пез.
Бельгія	40,—	400,— бфр.
Бразилія	80,—	800,— круз.
Венесуела	3,—	30,— бол.
Голляндія	3,—	30,— гул.
Канада	1,—	10,— дол.
Німеччина	3,—	30,— нм.
С Ш А	1,—	10,— дол.
Франція	3,80	38,— ффр.
Швейцарія	3,20	32,— шфр.
Швеція	4,—	40,— кор.

КАТАЛОГ КНИЖОК

***	кн	ам. дол.
Арка — журнал літератури, мистецтва і критики р. 1947 ч.: 1, 4, 6; 1948 ч.: 2, 3-4, 5 кожне число	0,50	0,15
Бабій Олесь: Світ і людина — поеми, стор. 80	0,50	0,15
Барка Василь: Правда Кобзаря, стор. 288	7,50	2,00
Галайчук Богдан: Нація поневолена, але державна, стор. 100	0,50	0,25
Голуб Всеволод: Україна в Об'єднаних націях, стор. 82	0,50	0,25
Гриньох Іван: Вселенський Собор, Ватиканський II, стор. 70	2,50	0,75
Гриньох Іван: Слуга Вожий Андрей — Благовісник єдності (полотняна оправа), стор. 222	11,00	3,00
Гуменна Докія: Діти чумацького шляху, т. I, стор. 140 " " " " , т. III, стор. 166	2,00 2,00	0,50 0,50
Діма: Росяні зорі, поезії, стор. 32	0,50	0,20
Домонтович Віктор: Доктор Серафікус, повість, стор. 174	0,75	0,20
*** Доповідь М. С. Хрущова на XX з'їзді КПРС (Лист укр. в'язнів до ОН), стор. 104	2,50	0,75
*** Збірник УЛГ, стор. 336	12,00	3,95
*** Злочини комуністичної Москви в Україні, влітку 1941, стор. 86	1,75	0,50
Каміньський Анатоль: На новому етапі, стор. 176	5,00	1,50
Кононенко Кость: Колоніальний визиск — основа советської індустріалізації, стор. 28	0,75	0,20
Кононенко Кость: Наукове дослідження, стор. 68	0,75	0,20
Кошелівець Іван: Нариси з теорії літератури, стор. 130	4,00	1,00
Кошелівець Іван: Панорама найновішої літератури в УРСР, стор. 368	10,00	2,95
Кошелівець Іван: Сучасна література в УРСР, стор. 380	12,00	3,40
Кравців Богдан: Вивід прав України, стор. 252	5,00	1,50
Кравців Богдан: На багрянному коні революції, (Реабілітаційний процес в УРСР), стор. 64	1,75	0,50

(Далі на 4 стор. обкладинки)